

## דברי הכנסת

### הישיבה המאה-וחמישים-ושבע של הכנסת השלוש-עשרה

יום שלישי, כ"ג בכסליו התשנ"ד (7 בדצמבר 1993)

ירושלים, הכנסת, שעה 16:10

## **תוכן העניינים**

יום ההתיישבות החקלאית  
מסמכים שהונחו על שולחן הכנסת  
הצעת חוק מס ערך מוסף (תיקון מס' 11), התשנ"ד–1993  
(קריאה שנייה וקריאה שלישית)  
ערעורו של חבר הכנסת י' בא-גד על החלטה בדבר אישור הוראות בצו היטלי סחר (היטל בטחה על ייבוא טובין – הגנה על הייצור המקומי) (תיקון), התשנ"ד–1993  
הצעה לסדר-היום הפצת תוכנית ללימודי האסלאם בבתי-הספר היהודיים בישראל  
הצעת חוק חינוך (תנאי קבלה למוסדות להשכלה גבוהה), התשנ"ד–1993  
(הצעת חבר הכנסת ס' שלום)  
שאלות בעל-פה  
סירוב להמליץ על חנינת אסירים פלשתינים  
הצעת חוק הגנת הצרכן (תיקון – חובת זיהוי לנותן שירות), התשנ"ג–1993  
(הצעת חבר הכנסת ש' יהלום)  
שאלות ותשובות  
נקיטת אמצעים כלפי מורים אלימים  
לימוד נושא השלום בבתי-הספר  
בחינה פסיכומטרית לסטודנטים לרפואה החוזרים מחוץ-לארץ  
דיונים בבתי-הספר בנושא השלום  
איום בסילוק תלמידים מבית-ספר  
ספריית קלטות וידיאו לחירשים  
צפיפות יתר בכיתות באוניברסיטת חיפה  
התמודדות עם מצבי לחץ בקרב תלמידים  
קבורת עצמות אדם שנמצאו בחפירות ארכיאולוגיות  
אלימות בקרב בני נוער  
הקלות לחירשים בקבלה לאוניברסיטאות  
חפירות ארכיאולוגיות ביהודה ובשומרון  
דיור לסטודנטים מעוטי יכולת  
הצעת חוק משפחות חד-הוריות (תיקון), התשנ"ד–1993  
(קריאה ראשונה)

## **יום ההתיישבות החקלאית**

### **היו"ר ש' וייס:**

אני פותח את ישיבת הכנסת, יום שלישי, כ"ג בכסליו התשנ"ד, 7 בדצמבר 1993.

ברשותכם, אני מבקש להתנצל בפני חברי הכנסת והאורחים שלנו על איחור קל שחל בפתיחת הישיבה. הסיבה היא טכנית: אנחנו מארחים היום בבית הזה את שליחיה של החקלאות, של ההתיישבות על כל ענפיה ותנועותיה, החקלאות העברית והחקלאות הערבית והחקלאות הדרוזית, ומכיוון שהתקיים סימפוזיון באולם-שאגאל, והוא הסתיים רק בשעה 16:00, היינו זקוקים לדקות אחדות כדי להעביר את הכיסאות הלא-קבועים אל היציע ולארח את אורחינו כאן. אני מתנצל בשם הכנסת על האיחור הקל.

חברי הכנסת, לפני שניגש לסדר-היום, שבו נציין את יום ההתיישבות החקלאית, אני מבקש למסור הודעה, שהיא בחלקה תקנונית, אבל היא גם מהותית.

אנחנו עוברים ימים קשים מאוד. אני מודע לחילוקי הדעות הפוליטיים בארץ, אבל אני חושב שבתחום הרגש, העצב ותחושת היגון, בתחושת ההשתתפות בצערן של המשפחות של קורבנות ההרג הנורא, שגבר, לדאבונו, בימים האחרונים – אין בבית הזה חלוקות אחרות בקטע הזה.

כמה חברי כנסת הגישו הצעה לסדר וביקשו לשנות את סדר-היום שלנו, ביקשו שנקיים היום דיון על המצב המדיני-הביטחוני, שהוא שזור ללא ספק; ואני עמדתי בפני קושי רב, כי אנחנו הועדנו ליום זה את הכנס המוקדש לחקלאות שלנו, פאר היצירה החברתית, ואולי גם המדינית, פה בארץ – – –

### **דן תיכון (הליכוד):**

להתיישבות החקלאית, לא לחקלאות.

### **היו"ר ש' וייס:**

להתיישבות החקלאית, על כל ענפיה. באו מאות אורחים, מבנותיה ומבניה הטובים של הארץ הזאת. הועדנו גם תערוכה חשובה וסימפוזיונים ודיונים ועדות.

אשר על כן, אני גם הסברתי לחברי הכנסת, שהציעו לי את ההצעות לסדר כדיון, באיזו מצוקה אנחנו נמצאים. ברשותכם, אני רוצה לומר, שכמה חברי כנסת הציעו את ההצעות, ואני מוצא צורך להזכיר את שמותיהם, וזאת גם מתוך הסכם שאנחנו לא נפתח את הדיון, כי מחר נקיים את הדיון החשוב מאוד.

פנה אלי חבר הכנסת אלי דיין וביקש במסגרת התקנון שנגנה את הרצח המתועב, ועם זאת נשמור על האופוק ועל הסדר ועל החוק.

פנתה אלי חברת הכנסת דליה איציק, אשר ביקשה שנקיים את הדיון היום, בשל דחיפותו, וגם העלתה איזו הצעה לגבי המדיניות שצריך לנקוט בימים אלה בשטחים, ביהודה ובשומרון ובעזה; גם הצעה לסדר, גם הצעה בעלת תוכן מדיני.

פנה אלי חבר הכנסת יהושע מצא וביקש שדווקא היום אנחנו גם נשנה את סדר-היום וגם נדגיש את החשיבות המיוחדת שיש להקרבה החלוצית של המתיישבים ביהודה, בשומרון, בעזה וברמת-הגולן, דווקא בימים אלה, שעומדים בחזית של המלחמה ושל המאבק בטרור.

פנה אלי חבר הכנסת מיכאל איתן באותה רוח.

אני ביקשתי מהם, ואני אומר את זה לחברי הכנסת, שאנחנו היום יחד, הבית כולו, נבטא את רגש היגון, הכאב, שאצל אנשים רבים מאוד גם טבול בזעם, על הקורבנות שנופלים, על הטרור המשתולל. אנחנו מקיימים את יום ההתיישבות החקלאית, כי מדובר באנשים שברובם הם גם אנשי ספר, וכפי שהוצגו דברי השיר: אדמה, אדמתי, אירסתיך בדמי – זה היה לפני דקות אחדות, באולם-שאגאל – גם בסימן זה אנחנו, כמובן, נקיים את הדיון היום.

אני מודיע לארבעת בעלי ההצעות לסדר, שאנחנו נקיים דיון רציני ויסודי ונוקב מחר בבוקר, מוקדם, בכל הפרשות האלה.

בשם הכנסת אני רוצה להעביר עכשיו, בשם הבית, למשפחת לפיד – בעת הזאת גם מתקיימת ההלוויה – ולכל המשפחות שקדמו לקורבן הקשה הזה, את השתתפותנו העמוקה ביגון, בכנות ובכל הלב, ואני מבקש לאפשר לנו לקיים את סדר-היום.

### **רחבעם זאבי (מולדת):**

שאלה.

### **היו"ר ש' וייס:**

כן, חבר הכנסת זאבי, אבל רק שאלה; ולא – אין לזה סוף. אני מבקש, תשמור על כבוד המעמד.

### **רחבעם זאבי (מולדת):**

רק שאלה.

החלטתך, אדוני, נראית לי נכונה. אני רק רוצה לשאול: האם נכון שהמתיישבים היהודים ביהודה, בשומרון ובעזה לא הוזמנו ליום ההתיישבות בכנסת?

## היו"ר ש' וייס:

אני לא מעלה על דעתי שזה נכון. על כל פנים, מכיוון שאחד הדוברים הוא שר החקלאות, ומכיוון שחבר הכנסת שמוליק אביטל – אגב, בשם חקלאי הבית כולם, על כל המפלגות – עמד בראש הוועדה המארגנת, הם בוודאי יתייחסו וישיבו גם על השאלה שלך. אני לא מעלה על דעתי שזה כך.

## יהושע מצא (הליכוד):

רק שאלה, אדוני.

## היו"ר ש' וייס:

כן, חבר הכנסת מצא, אבל רק שאלה, אני מבקש, ונסיים בזה.

## יהושע מצא (הליכוד):

אדוני יושב-ראש הכנסת, במציאות הקשה הזאת – ואני קיבלתי את זה שלא נקיים היום דיון – איפה ראש הממשלה? למה הוא לא נוכח בכנסת? הוא נעלם? הוא מופיע רק אצל מלכים?

## גדליה גל (העבודה):

— — —

## היו"ר ש' וייס:

חבר הכנסת מצא, תודה רבה, שב. גמרנו, אל תגיבו. אתם יודעים את ההמשך. חבר הכנסת גדליה גל, רציתי לומר לו שהוא נאם עכשיו וכן הלאה, אבל תעזבו את זה, גמרנו, אין לזה סוף.

חברי הכנסת, כאמור, הסעיף הראשון בסדר-היום שלנו הוא: יום ההתיישבות החקלאית. לפני שאזמין את השר אני רוצה לומר, שהיתה לי היום הזדמנות להופיע שלוש פעמים בפני החקלאים, ואינני רוצה לגזול את זמנכם. אני מקווה שאוכל לומר בכל זאת בשמכם כאן, במליאה, מלים אחדות למתיישבים ולחקלאים בישראל.

המהפכה הציונית והקמת הבית השלישי כאן שלובות מלא באתוס החקלאי, בהתיישבות של ראשי העלייה הראשונה, בהתיישבות של הביל"ויים, בכל גלי ההתיישבות, בגל ההתיישבות החשוב מאוד שלאחר הקמת המדינה, על מאות המושבים והקיבוצים שהוקמו באותה תקופה, על כ-900 יישובים חקלאיים הפרוסים ברחבי ארצנו, אשר שילבו כל העת את השיבה למולדת ההיסטורית, את עבודת האדמה ואת ההגנה, את ההגנה על המדינה שבדרך ואת ההגנה על המדינה היום. הם הגשימו במידה רבה מאוד את הרעיון של בורוכוב, להפוך כאן במדינה שלנו מחדש את הפירמידה על בסיסה הנכון, ובתשתיתה יהיו עובדי כפיים ואנשים עמלים; אנשים שחיים בעיקר מעמל ולא מעמלה. הם הגשימו את מה שהיה נהוג לקרוא "דת העבודה" של א.ד. גורדון.

חקלאי ישראל והמתיישבים נמצאים, בעיקר במחצית הדור האחרון, בקושי מתמיד של קיום המסגרות החקלאיות, של קיום החקלאות במדינת ישראל, ורבים מהם נמצאים גם בקושי של קיום אישי.

אנחנו בכנסת דנים לא אחת בענייני החקלאים בהקשר של משבר. חשבתי שיהיה זה נכון להקדיש יום מלא להצדעה לחקלאות ולהתיישבות כולה, ההתיישבות היהודית, החקלאות הערבית והדרוזית שפורחת יחד עם ההתיישבות היהודית ושקועה בקשיים של אותה התיישבות. נעזרנו בגורמים שונים שסייעו לנו – במרכז החקלאי, בתנועות ההתיישבותיות כולן, בסוכנות היהודית, ובעיקר בחברי הכנסת היזמים.

חברי הכנסת בחרו מתוכם את חבר הכנסת שמואל אביטל לעמוד בראש הוועדה ולארגן את היום הזה, ואני רוצה להודות לו.

אני מברך את כל אורחינו החקלאים בברכת אהבתה של הכנסת לציבור החשוב והחיוני הזה. הביטוי לכך היה במשך כל היום, ואני מקווה שתחושו את זה גם בדיון שנקיים מרגע זה ואילך.

אני מזמין עכשיו את שר החקלאות לפתוח את הדיון.

### **שר החקלאות י' צור:**

אדוני היושב-ראש, חברי הכנסת, אנשי ההתיישבות, אני מודה ליושב-ראש הכנסת על שהחליט לקיים את יום ההתיישבות ועל שאנחנו, גם ביום קשה כזה, שעובר את כל שאלות המחלוקת הפוליטית, מקיימים את יום ההתיישבות. אין כמו החיים בהתיישבות ששילבו פעמים רבות את ההגנה ואת העבודה, את השכול ואת הפריחה.

באנו היום לציין את יום ההתיישבות בכנסת, כדי לבטא את הוקרת העם בישראל להישגים של החקלאות ולתרומתה של ההתיישבות לחברה ולמדינה. עלינו להבטיח, שלא נסתפק בדיון זה רק בהתרפקות על ההיסטוריה, על ההישגים ועל זיכרונות הנעורים שלנו. עלינו להכיר גם במצוקה הקשה ובמשבר המתמשך שנתונים בהם יישובים ומתיישבים רבים בכפר בישראל.

בהתיישבות הכפרית בישראל חוברים יחד בימים אלה הישגים ללא תקדים בחקלאות המודרנית ובבניין חברה ייחודית בקיבוץ ובמושב ומשבר כלכלי קשה ומצוקה אנושית וחברתית.

חברי הכנסת, אני משוכנע כי המשך קיומו ופיתוחו של הכפר בישראל, על כל צורותיו, הוא לא רק רצון עמוק של אלפי המתיישבים בו, אלא הוא מבטא אינטרס חיוני של המדינה והחברה. זהו היעד של קיום וביסוס אזורי הספר, חיזוק אורח החיים הייחודי בהתיישבות והתאמתו לצורכי הזמן ופיתוח חקלאות מתקדמת.

הרעיון של שיבת ציון היה מימי הבראשית שלו אחוז ומשולב בבניין ההתיישבות חקלאית יהודית בארץ-ישראל. חלום ההתיישבות החקלאית היהודית היה הציר המרכזי של המהפכה שנדרשה אז בחיי היהודי. היה בה ביטוי רגשי ופיסי לחידוש הקשר בין החלוץ היהודי לבין אדמת ארץ-ישראל, תוך התנתקות שלו מהפרנסות היהודיות המסורתיות ומעבר לעבודת כפיים וליצירת נכסים ממשיים. ההתיישבות היתה הגילוי המובהק והשלם ביותר של המעבר מגלות למולדת.

תנאי ההתיישבות בארץ ועוצמת החלום הציוני הביאו לכך, שמתחילתה היתה ההתיישבות שלובה ומובילה בהגנה על הארץ ובעיצוב חברה המבוססת על צדק חברתי ושותפות. כך החלו הדברים לפני למעלה מ-100 שנה, בשנות ה-70 של המאה ה-19, בראשית ההתיישבות במוצא, במקווה-ישראל, בפתח-תקווה, ולאחר מכן בשנות ה-80 במושבות הראשונות בימי עליית הביל"ויים, ובימי העלייה השנייה והעלייה השלישית, ראשית ההתיישבות השיתופית בכינרת, בדגניה ובנהלל.

פרקים פרקים של התיישבות מלווים את תולדות הארץ, עד לגל ההתיישבות הגדול של העולים שבאו עם הקמת המדינה ופרסו מרקם התיישבותי של מושבים על פני המרחבים הריקים של הארץ. סיפורה של ההתיישבות הוא בראש ובראשונה סיפורו של האדם, החלוץ, ועוצמת אמונתו. אלה הם פרקי חיים של התמודדות המתיישב עם קשיי הטבע והסביבה, לא אחת בהווה שלא הכיר, בסביבה עוינת מבחינת תנאי הביטחון ובחיים של בדידות בקהילת אנשים קטנה המרוחקת ממרכזי האוכלוסייה.

וכיום, למעלה מ-700 יישובים חקלאיים פרוסים על פני המדינה, ובהם למעלה מ-300,000 תושבים. יישובים כפריים אלה, הנמצאים בעיקר במרחבים הפתוחים של ישראל, חובקים את אזורי הגבול והפריפריה בחגורה ירוקה של חיים, והם מהווים גם את חגורת הביטחון של ישראל. מדובר ב, משגב-עם ומטולה שבצפון יחד עם יישובי הגולן בואכה יישובי עמק-הירדן, עמק בית-שאן ובקעת-הירדן, ועד ליישובי הערבה, חצבה, פארן, אילות ויוטבתה. אלה, יחד עם מאות היישובים האחרים, מתמודדים מדי יום עם שאלות הקיום ועם אתגר ההצלחה, בתנאים המשתנים והקשים של החקלאות המודרנית ושל הכלכלה הפתוחה.

אולי, אם נאמר את האמת, חברי הכנסת, יותר מכך קשה לא אחת להתמודדות שלהם עם הלכי הרוח שהשתלטו על החברה הישראלית ולא אחת חודרים גם אל מסדרונות הממשל. באלה בולטות נורמות של הישגיות אישית וכלכלת שוק ללא ממד מרסן של אחריות חברתית, התעצמות הריכוז העירוני הגוש-דני, המאיים להפוך אותנו למדינת עיר ובולע את מירב המשאבים. אלה באים לא אחת יחד עם יצר לא מובן בחברה להינתק מאמונות העבר, לשחוט פרות קדושות, וכל אלה מכבידים את האפשרות להמשיך ולקיים כפר משגשג בישראל, לקיים אותו ככפר מודרני, שיהיה בו כוח משיכה לדור הצעיר, שלא יהיה העתק מוקטן של העיר הגדולה, אך יוכל להציע איכות חיים גבוהה ומתקדמת.

לכן, האתגר הניצב כיום בפני המתיישבים אינו נופל בעוצמתו מהשאלות שעמדו בפני דור המייסדים. כשר החקלאות וכאיש ההתיישבות עלי לומר לכם, חברי הכנסת, שכדי לעמוד באתגר הזה אנו חייבים להבטיח מדיניות ממשלתית תומכת, אוהדת ומלווה, מדיניות שתבטיח רמה גבוהה יותר של יציבות בחקלאות, מדיניות שתביא לפיתוח של מקורות פרנסה נוספים באזורים הכפריים, מדיניות שתשחרר את ההתיישבות מהמשבר הפיננסי – חובות העבר – הבולם כל אפשרות לצמיחה ולפיתוח. עלינו להבטיח מדיניות, שתראה בפיתוחו של הכפר בישראל ערך חברתי שמשקלו רב, גם אם הוא אינו מופיע בהרצאות המלומדות של המבוא לכלכלה.

אני שמח לומר לכם, כי תקציב 1994 והמדיניות שנקטנו בשנה האחרונה מלמדים על תחילתה של מדיניות חדשה של הממשלה הזאת, מדיניות שבה חזרה הממשלה והכירה בצורך להיות מעורבת בחקלאות בתמיכה ובסיוע, כדי להבטיח רמה גבוהה יותר של יציבות. כמו-כן קיבלנו לראשונה החלטה לעבור לטיפול כולל בשישה אזורי התיישבות הסובלים מקשיים וממצוקות חברתיות. אך אני יודע שאין די בכך. ברבים מהיישובים המציאות קשה.

יש להבין כי החקלאות כיום איננה, ובוודאי לא תהיה בעתיד, עיסוקם של מרבית המתיישבים בכפר. המהפכה שעברה החקלאות בדור האחרון הביאה לעלייה דרמטית בפריון, ובכך היא גרמה בהכרח לצמצום במספר החקלאים. די אם נדגיש, כי בשנות ה-50 יבאה ישראל כ-80% מהתוצרת החקלאית שהיא היתה זקוקה לה, ואילו כיום הגענו לייצור עצמי של מלוא הצריכה המקומית, וזאת מפעילותם של כ-33,000 חקלאים בלבד.

בין השנים 1950 ל-1975 הגדילו חקלאי ישראל את הייצור החקלאי פי 12, תופעה ללא תקדים בעולם, הצלחה שבאה בזכות המאמץ, המסירות והאהבה של החקלאים, המדריכים ואנשי המחקר. כבר כיום רק כ-24% מהמועסקים במגזר הכפרי מתפרנסים מחקלאות, עוד כ-30% מתעשייה ומבניין ו-29% עובדים בשירותים ציבוריים. על כן, עתידו של הכפר בישראל מותנה בקיומן של מדיניות ממשלתית ויוזמה של המתיישבים, אשר יביאו יחד להמשך פיתוחה של החקלאות המודרנית יחד עם פיתוח רב-תחומי בתעסוקה, בתרבות ובחברה של האזור הכפרי וערי השדה.

החקלאות הישראלית צריכה ויכולה לעבור בקצב גדל והולך לייצור של מוצרים בעלי איכות גבוהה לשוק העולמי ולקדם את ייצוא התשומות והידע. יש ליישם מגמות אלה תוך הקפדה על כך שהייצור החקלאי והבעלות על הקרקע והמים יישמרו בידי המתיישב ולא יתמסחרו.

אני מאמין כי השלום באזורנו יביא לעידן של שיתוף פעולה בין העמים החיים במזרח התיכון. חקלאי ישראל יוכלו להיות גורם מרכזי בקידום הפיתוח והצמיחה של חקלאות מודרנית באזור כולו. זה יבוא לביטוי בידע הייחודי שלנו במערכות השקיה וחיסכון במים, בזנים ומינים המתאימים לתנאי מדבר ובטכנולוגיות מתקדמות בכל ענפי החקלאות.

הפעילות המשותפת שלנו במצרים ובמרוקו היא עדות ליכולת התרומה של חקלאי ישראל לקידום שיתוף הפעולה באזור.

אני יודע ומודע לדאגה הגדולה באשר לכינון האוטונומיה. ביררנו במשך היום את השאלות האלה. אני רוצה לחזור ולומר, שהממשלה תדאג לכך שההיערכות, הן בדרך מדורגת אל מול התחום הפלשתיני, הן בעידוד לקידום הייצוא, תבטיח שהחקלאי לא יצטרך לשלם את מחיר כינון האוטונומיה.

## דוד מנע (הליכוד):

איך תבטיחו?

## שר החקלאות י' צור:

עלי לציין בסיפוק, כי החקלאי הערבי במדינת ישראל לוקח כיום חלק חשוב בפיתוחה של החקלאות המודרנית, וחלקו בענפי היצוא הולך וגדל. ואנו נמשיך לעודד מגמה זו בתוכנו.

החקלאות בכפר של ימינו היא רק מרכיב אחד בחיי הכפר, ואין די בו. לכן נדרשת כיום מדיניות, אשר תראה את המרחב הכפרי ובו המושב, הקיבוץ ועיר השדה, עיר הפיתוח, כיעד לפיתוח כולל בתחומי התעסוקה, החברה, התרבות והחינוך.

רק ראייה מרחבית כזו תיצור איזון נכון בין הגוש האורבני, המתעצם ומאיים מבחינה אקולוגית וביטחונית, לבין האזור הכפרי, ההולך ונחלש. לא רק כבישים ומחלפים המובילים אל העיר הגדולה הם יעד העתיד. עלינו לחתור לייזום מוקדי פיתוח כלכלי, תרבותי וחברתי באזורי הכפר, שיבססו עוצמה של חיים שלמים שיש בהם תוכן יצירתי ייחודי, והם יהוו את הבסיס לחיים בקהילות הכפריות הקטנות.

עתידם וגורלם של הקיבוץ, המושב ועיר הפיתוח אחוזים ושלובים זה בזה. נדרש חלום חדש, שיציב את הפיתוח הכפרי בתכנים מודרניים ומתקדמים, כיעד חברתי וכלכלי לישראל.

דורות של מתיישבים יצרו תשתית כלכלית, תרבותית, אנושית וחברתית המצפה כיום לעידוד ולצמיחה. האמונה והמאמץ האנושי הביאו להישגים רבים בכפר, ויש לעשותם מנוף לשינוי הנדרש כיום.

כאשר אמר דוד בן-גוריון, כי על ישראל להיות אור לגויים, אין לי ספק כי לנגד עיניו עמד המפעל הייחודי של ההתיישבות בישראל, אשר היה לו מקום אמונה וגם בית.

מי ייתן ויהיה בכוחנו להיענות למשימה ולהמשיך לטוות את חלום ההתיישבות והכפר.

## היו"ר ש' וייס:

אני מודה מאוד לשר החקלאות.

חברי הכנסת, אנחנו עוברים עכשיו לדיון. אני מבקש מכל דובר להצטמצם בשבע דקות, כמקובל בהצעות לסדר-היום כשיש יותר משלושה דוברים. זה כולל את כל הדוברים, בלי פרוטקציה. אם אפשר קצת פחות, נוכל לשמור על החיוניות של היום הזה, גם להשאיר את המליאה בהרכב מלא וגם להישאר עם האורחים.

אני מזמין עכשיו את חבר הכנסת שמואל אביטל, ואחריו – את חבר הכנסת עובדיה עלי.

### **שמואל אביטל (העבודה):**

אדוני היושב-ראש, חברות וחברי הכנסת, מאז כוננה הכנסת הזאת, כשאני עולה לדוכן – החברות והחברים יודעים במה אני עוסק. הפעם אין מנוס אלא לשלב גם את יום החג וגם את צרות היום-יום.

ראשית, אני רוצה מאוד מאוד להודות ליושב-ראש הכנסת, שהיה היוזם של היום הזה; ודחף אותו. אני חושב שגם בשל האירועים הקשים והתחושה הקשה שמלווה את כולנו, ובוודאי אותנו כאנשי ההתיישבות, ההתיישבות שמלפני 110 שנים וההתיישבות של אתמול, החשים קשר עמוק לאירועים האלה, טוב עשה יושב-ראש הכנסת שהחליט לקיים את היום הזה, ובמתכונת שתכנן מראש.

ברכה לנציגי ההתיישבות על כל מגזריה – לאחר שהיושב-ראש ביקש שאענה על אחת השאלות שנשאלו כאן – זו ההתיישבות העובדת הקלסית, חברינו בקיבוץ ובמושב, התאחדות האיכרים, חרות-בית"ר, חברי ב"אמנה", משה יוגב ואחרים, שהיו שותפים מלאים אתי. לצערי הרב, אתמול בערב הם קיבלו את ההודעה המרה אצלי בחדר, באמצעות הביפרים שלהם.

אני רוצה להודות מאוד גם לחברי הכנסת רפאל איתן, ענת מאור ואלי גולדשמידט, שהיו צוות שסייע בהכנת היום הזה.

אני בן לעלייה של שנות ה-50, שהקימה כ-650 יישובים, והמאפיין המרכזי שלה הוא, שהיא נקלטה באחת הפעולות הכי חלוציות, על-ידי המתיישבים ועל-ידי החלוצים מהתיישבות שראשיתה לפני 110 שנים. אותם חלוצים שהתחילו בנהלל וירדו לנגב, כמו במושב שלנו, ונתנו כתף מסייעת לחלוצים האלמונים של שנות ה-50, שהספר עליהם טרם נכתב עד היום.

כמעט הייתי מתפתה להגיד, שעליתי לכאן כדי לסלק חוב כלפי דור המייסדים הזה, שאולי טרם זכה להכרה של כל מי שצריך להכיר במעשה החלוצי המופלא של שנות ה-50, שבו נבנו מאות יישובים – מהגליל דרך התענכים, הנגב, פרוזדור ירושלים, ובעצם איפה לא; אותם חלוצים אלמונים שהצליחו להפריח שממות בכל מרחבי הארץ ולהקים דור, שהיה אחת מאבני היסוד של ביטחון המדינה וההתיישבות.

חלק מאותם חלוצים אלמונים עדיין חיים בקרבנו, גם הדור שני – בניהם, וגם בני בניהם, הדור השלישי, נמצאים היום באחת התקופות הכי קשות של ההתיישבות. אין זה סוד שההתיישבות והחקלאות נמצאות במשבר עמוק זה למעלה מ-12 שנה. גם ביום החגיגי הזה, אדוני היושב-ראש, אין מנוס מלהציג את העניין ולחדד אותו, מאחר שגם – והייתי אומר, חרף העובדה שהממשלה הזאת

התחילה לתת כיוון שונה ולהיות יותר מעורבת – במה שמוצע היום אין משום פתרון כולל לבעיות של העשור האחרון ומעלה.

אני רוצה להיות צמוד לדברים ולהנחיות של היושב-ראש ולעמוד בלוח הזמנים. מאחר שאין זו הפעם הראשונה שאנחנו מעלים את הנושאים האלה, אני רוצה לומר, ששאלת השאלות שאני מפנה לראש הממשלה ולממשלה היא, האם יש בכלל מקום לסוג הזה של הכפר העברי שאנחנו חיים בו? יכול להיות שמישהו החליט שאין מקום. צריך שיהיה לו אומץ, ושיגיד לציבור הזה ש-850 נקודות יישוב, שבהן יש קצת חקלאות ודברים נוספים, אין להן מקום במדינת ישראל של היום. אם אין מקום, יש לזה משמעות. מעבר למשמעות הערכית, יש לזה גם משמעויות נוספות. הממשלה הזאת צריכה להכריע בשאלה הזאת.

לצערי הרב, עד היום עדיין אין תשובה בנושא הזה. יש רצף וסדרה של אירועים ושל פעולות, את חלקן מנה שר החקלאות, שנותנות כיוון שונה, חיובי יותר, אבל בהחלט לא נותנות תשובה כוללת.

אדוני היושב-ראש, שר החקלאות הזכיר את הססמה המקובלת היום בחקלאות – יעילות, תלם ארוך ומשקים גדולים. אנחנו מכירים את התיאוריה הכלכלית הזאת. השאלה היא, האם יש מקום בכפר קטן, במושב, למשל, האם יש מקום לחקלאי קטן, שעדיין מתמודד ומתפרנס, והאם לממשלה הזאת יש או אין אחריות כלפיו.

אתם יודעים, חברות וחברים, אני לא נואם בשם העבר. הסידור של "בנינו" ו"עשינו", אני לעולם לא נתלה בו. נדמה לי שהגיעה השעה שהממשלה הזאת תכריע בנקודה הזאת. אני לא מאמין שהחקלאים יוכלו להמתין עוד זמן רב, על אף הפעולות שנעשו עד היום.

לכן, אני תובע מהממשלה ליצור חזית רחבה לא רק בנושא החקלאות. הבעיות של הכפר היום הן בקשת רחבה.

לסיום, אדוני היושב-ראש, אני קורא לראש הממשלה, שסוף סוף יקים ועדת שרים, שבתוך שלושה חודשים תכריע מה הן הפעולות שצריכות להיעשות. לא יכול להיות שהנושא הזה לא יקבל דחיפה מסודרת.

גם בעקבות דבריו היום של ראש הממשלה, שכיבד אותנו בנוכחותו, אני מקווה שאכן הוא יענה לעניין זה, ובתוך שלושה חודשים נדע מה ההכרעות של הממשלה הזאת.

מלה אחרונה לחברות ולחברים שהגיעו מכל רחבי הארץ: אני חושב שביוזמתו הברוכה של היושב-ראש היה לנו יום, שבימים קשים אלה הרים גם את הגאווה של ציבור החקלאים בכלל המגזרים. תודה.

**היו"ר ש' וייס:**

תודה. אני רוצה להציע לחבר הכנסת אביטל, לפני שאני מזמין את חבר הכנסת עובדיה עלי לשאת את דברו – אפשר לסכם את הדיון היום בהצעת החלטה, רצוי משותפת, יהיה לה משקל מסוים בעיצוב המדיניות בעתיד, או להעביר את כל הנושאים לטיפול של ועדה. לכן אני מציע שהקבוצה הפעילה תתייעץ, כדי שלקראת סוף הדיון נפיק ממנו גם פירות פרלמנטריים נמשכים.

חבר הכנסת עובדיה עלי, בבקשה.

### **עובדיה עלי (הליכוד):**

אדוני היושב-ראש, כנסת נכבדה, ראשית דבר אני רוצה לשלוח מכאן את תנחומי למשפחת לפיד, ששכלה את אביה ואחד מבניה, וברכת החלמה מהירה לפצועים מבני המשפחה.

באנו לברך את ההתיישבות החקלאית היום, ובדרך הטבע בין אלה מנויים אחר כבוד והערכה מתיישבים ועובדי אדמה חלוצים היושבים ביהודה, בשומרון ובחבל-עזה, שבימים כתיקונם לא הייתי מזכירם בנפרד ובמיוחד. אך משום שאין אלה ימים כתיקונם, ויש בתוכנו גם כאלה המנסים להרחיקם מן המחנה, אני מזכירם בנפרד ובראשית דברי, שכן, מתיישבי יהודה, שומרון וחבל-עזה, שמשפחת לפיד נמנית עמם, הם חלוצים, עובדי אדמה, שמקומם הוא מקום של כבוד בקרב ההתיישבות החקלאית, שאת שבחה באנו לומר היום.

מן הראוי להזכיר, שהם הלכו בשמה של המדינה ולמענה להתיישבות הזאת בחבלי ארץ אלה.

אדוני היושב-ראש, יכול ששישיבה זו תישא אופי חגיגי ויזכירו בה כל מלות החן והחסד על ההתיישבות החקלאית, שכן ראוייה התיישבות זו למלוא חופניים שבחים וברכות ולשפעת הערכה וכבוד על הישגיה ועל תנובתה כי רבה.

ויכול גם שתהא ישיבה זו ישיבת חולין העוסקת במשבר הפוקד את ההתיישבות החקלאית, שתאזכר את כל בעיותיה ותחלואיה, את מצבם הקשה ממש של איכרים וחקלאים, את החובות המעיקים, את הנושים והבנקים המבקשים ליטול את כבשת הרש, וכל זה הרי אמת ויציב ונכון וקיים.

אני בחרתי בדרך המיצוע, שכן האור והצל מצויים כאן יחדיו בערבוביה, ההצלחה והכישלון גרים בכפיפה אחת, וכך גם ההישגים והכישלונות וגם האכזבות והתקוות.

אנשי ההתיישבות החקלאית, שנציגיהם יושבים כאן עמנו, מכירים יותר מכל אחד אחר את האמת הזאת על חיי הפלח היהודי, הזורמים באפיק שבדלתו האחת נשקפים הצלחה והישגים, ובדלת האחרת – הכישלונות והאכזבות; או, אם תרצו, שדות מוריקים מחד גיסא וחממות נטושות וזנוחות מאידך גיסא.

אדוני היושב-ראש, החקלאות ועבודת האדמה היו מסד לקיומו של עמנו במרוצת הדורות, ועדויות לכך מצויות במקורותינו בשפע. כך, למשל, במסכת יבמות ס"ג נאמר: כל אדם שאין לו קרקע אינו אדם.

ובמסכת סנהדרין אתה מוצא פרשנות למקור התנכ"י: עובד אדמתו ישבע לחם. אם עושה עצמו כעבד לאדמה – ישבע לחם; ואם לאו – לא ישבע לחם. כך – בסנהדרין.

וכך גם בעת החדשה, חזון הציונות ותמציתה היו השיבה אל האדמה ואל העבודות היצרניות. מקס נורדאו אמר: התנאי הראשון שכל ציבור של בני אדם חייב לקיימו, אם הוא שואף להגיע למדרגה של אומה, הרי הוא להיות בעל אדמה שעליה הוא יושב ולספק לו את מחייתו בעצמו.

הרי לנו תמצית תרומתה של ההתיישבות החקלאית, שעושה אותנו לאומה, לעם, ועל כך נתונות לה תודות כולנו.

על הישגיה של ההתיישבות החקלאית אין צורך להכביר מלים, שכן הדברים הם מן המפורסמות. אנו אור לגויים בתחום הזה. מציון יוצאת תורת החקלאות לכל קצות תבל. כל אחד מהיושבים כאן יכול להכביר מלים על הטכנולוגיות המפותחות, על התוצאות המרשימות ביותר של החקלאים ושל התוצרת החקלאית, וכבר עמד על כך שר החקלאות ואין לי עניין להוסיף על דבריו.

אך למרות כל זאת, אדוני היושב-ראש, וחרף היות המעמד הזה מעמד חגיגי, יש לזכור ולהזכיר את המשבר הפוקד כיום את ההתיישבות החקלאית ואת מצוקת האנשים, את הצרות והחובות וכיוצא באלה.

ממשלת ישראל, שדיברה על שינוי סדרי העדיפויות הלאומיות, אינה מיטיבה עם מגזר זה, שכן אם מדינת ישראל רוצה בחקלאות ובחקלאים, עליה ליצור תנאים מתאימים והוגנים לשיקום החקלאות ולביסוסה ולא לשלם לה רק מס שפתיים. עלינו להגדיר את היעדים ועל סמך זאת גם לעשות את השינויים המחויבים, ובכך להיערך לקראת שנות האלפיים ולקראת הקמת האוטונומיה שבפתח.

מי שרוצה לדעת למה מכוונים דברי ולהבין שאיני עוסק בהאשמות סתם, אציג לפניו נתון אחד, שיש בו כדי להעיד עד כמה רחוקה הממשלה הזאת מלעשות למען ההתיישבות החקלאית ועד כמה היא מזניחה מגזר זה.

אדוני היושב-ראש, רבותי חברי הכנסת, בארצות-הברית זוכה החקלאות בתמיכה של 30% מערך התוצר החקלאי. בארצות השוק המשותף התמיכה מגיעה ל-49%. ביפן היא 66%. הארצות הסקנדינביות ושווייץ, תמיכתן בתוצר החקלאי מגיעה ל-80%. ובישראל היא עומדת על 14%. אין לך מדד טוב יותר שיעיד על המצב העגום ועל היחס של הממשלות שהיו ושל הממשלה הזאת יותר מעניין זה ומהנתון האחד – – –

### שר החקלאות י' צור:

זה מספר ישן. זה לא תקציב 1994.

## **עובדיה עלי (הליכוד):**

אני מכיר את תקציב 1994, ולוואי שהנתונים ישתנו בצורה דרמטית. אבל גם בתקציב של 1994, אדוני שר החקלאות, אין בשורה גדולה שיכולה לשנות בצורה דרמטית את הנתון הזה ולהשוות אותו כהוא זה למצב, אני לא מדבר על שווייץ ולא מדבר על יפן – – –

## **שר החקלאות י' צור:**

זה תיקון גדול של מה שהרסתם.

## **משה נסים (הליכוד):**

אני לא חושב שהיה מתאים להשמיע את ההערה הזאת בנסיבות חגיגיות, מה גם שאתה טועה ומטעה, כי אתם הייתם בממשלה שש שנים ונשאתם באחריות יחד אתנו.

## **היו"ר ר' אדרי:**

אני מבקש לאפשר לדיון להתנהל כפי שהיה עד עתה.

## **עובדיה עלי (הליכוד):**

אדוני שר החקלאות, אני מבין את העצבנות שלך, אבל אני מציע לך ללמוד את הנתונים, ואם יש לך משהו לתקן באשר לנתונים שנאמרו, נא לתקן אותם. הנתונים האלה נלקחו מהשנתונים הסטטיסטיים האחרונים, של 1992 ו-1993, וההשוואה כאן לארצות אחרות מדברת בעד עצמה. גם אם היא תשתנה ב-1% או ב-2%, לפי הנחות היסוד של תקציב 1994, עדיין אין תשובה על הנתון הזה.

אני לא בא כאן לעסוק בהאשמות שווא. אני מצביע כאן על מעמדם של החקלאים, על מעמדה של החקלאות ועל היחס אליהם במדינת ישראל. אני מצפה משר החקלאות, לא רק שלא יקום ויעיר כאן הערות במעמד כזה, אלא אולי כדאי שיחשוב איך לתמוך בחקלאים יותר ואיך יטלטל את הממשלה לסייע להם יותר, ולא אוסיף דברים על כך.

אדוני היושב-ראש, רק מי שקרוב אל האדמה ואל העבודה, קרוב אל מעיינות ההווה האמיתית – וההתיישבות החקלאית בעבור מדינת ישראל היא כאוויר לנשימה, כך גם צריך להתייחס אליה.

אני מברך את יוזמי יום ההתיישבות ומארגניו, ובראש כולם את ידידי שמואל אביטל – אני מברך אותך על היוזמה. אני מברך את החקלאים ואת נציגיהם היושבים כאן, ואני מאחל להתיישבות להגיע לימים טובים יותר.

## היו"ר ר' אדרי:

תודה לחבר הכנסת עובדיה עלי גם על הברכות והאיחולים. אני מזמין את חבר הכנסת רפאל איתן, ואחריו – חבר הכנסת יצחק לוי.

## רפאל איתן (צומת):

אדוני היושב-ראש, חברי הכנסת, אורחים, ההתיישבות בארץ-ישראל, מאז ימי שיבת ציון, מהווה את הביטוי הבלעדי למימוש זכותו של העם היהודי על ארצו משכבר הימים – ארץ-ישראל. לכן, מאז ועד היום, להתיישבות, לזרמיה השונים, גוון פוליטי מובהק. לא הוקם בארץ-ישראל יישוב אחד על רקע כלכלי או אחר. גם נימוקים ביטחוניים משתייכים להגדרה הפוליטית של תנועת ההתיישבות.

שיבת ציון, החזון הציוני, הישות הציונית, הם הביטויים לתהליך שהתחיל באמצע המאה הקודמת ועדיין לא הסתיים, אפילו קמה בהמשכו מדינת ישראל עצמאית וריבונית בארץ-ישראל.

ההתיישבות לצורותיה היוותה את הבסיס שעליו נוסדה וקיימת המדינה. ההתיישבות והעלייה היו הגורם למאבק האלים שאנו עדים לו מאז עלו על אדמת המולדת ראשוני המתיישבים והקימו את יישוביהם, בשליחות מוסדות היישוב ולאחר מכן במצוות הממשלות, במרחבי הארץ.

המאבק האלים התחיל כמאבק בין תרבויות, וכזה הוא עד עצם הימים האלה, בצורות שונות, בכינויים שונים. ומי שמתעלם מזיהוי שורשי המאבק, לא תהיה בידו תשובה נכונה והולמת שתאפשר לעם ישראל ולמדינתו להתבסס, להתפתח, להתחזק ולהבטיח את עתידם של הדורות הבאים.

המתיישבים, שהחזיקו מעמד חרף קשיים ביטחוניים ומצוקות כלכליות, קבעו בהקרבתם את גבולותיה הפיסיים של הציונות, ובמלחמות, שתחילתן במלחמת העצמאות, את גבולות המדינה.

המדינה קיימת היכן שההתיישבות נאחזה בקרקע. פגיעה בהתיישבות היא פגיעה בעצם הישות הציונית, הרס כוח המשיכה החלוצי לבני הארץ וליהודי התפוצות, ערעור בסיס קיומן של תנועות הנוער החלוציות הציוניות והודאה שאין בכוחה של המנהיגות לשמר את הרוח הציונית-החלוצית.

ההתיישבות העובדת, היישובים החקלאיים, למרות כמותה הקטנה יחסית של אוכלוסייתם, הם נושאי הדגל לכל מקום, בכל תנאי וחרף כל קושי. אותם צריך לחזק, לתגבר וליצור בלי הרף עתודות ציוניות חלוציות באמצעות תנועות הנוער ובעידוד ותמיכה ממלכתיים, כלכליים ואחרים.

מנימוקים פוליטיים מסוגים את זכותנו על כל ארץ-ישראל לשתי תקופות. אחת, לגיטימית לכאורה, תקופת מלחמת העצמאות, שבמהלכה נכבשו שטחים שהיו מיועדים למדינה הערבית בתוכנית החלוקה, ובשטחים אלה הוקמו מאות יישובים חקלאיים ואחרים שהפכו לחלק בלתי נפרד מהמדינה

שאך זה קמה. והתקופה השנייה, שלאחר מלחמת ששת הימים, שאינה לגיטימית בקרב חוגים פוליטיים מסוימים, וגם בהמשכה הוקמו עשרות יישובים בכל רחבי ארץ-ישראל ששחררו ב-1967.

אין שום הבדל, משום בחינה שהיא, בין שתי התקופות מנקודת מבט של הציונות החלוצית וגם – של החוק הבין-לאומי. שטחים שוחררו משלטון זרים במלחמות שנכפו עלינו, הוקמו עליהם יישובים והשליטה על ארץ-ישראל התרחבה, התבססה והתחזקה. מדוע קיבוץ סאסא, שהוקם בשטח המדינה הפלשתינית, לגיטימי יותר מקיבוץ גלגל שבבקעת-הירדן, ומה גורם לכך שקיבוץ בית-ניר חוקי יותר מתקוע שבהר חברון? ועוד עשרות דוגמאות.

ממשלת ישראל, שתפגע בחוסנה המוסרי והחומרי של ההתיישבות בכל מקום שהוא, מערערת על זכות קיומה של המדינה כמדינתו של העם היהודי.

המאבקים והמלחמות מאז ועד היום וכנראה גם בעתיד, רקע דומה ושווה להם, התקווה לחסל את הישות הציונית, ולא משנה לאויבינו מי עומד בראשה של הישות הזאת ומי מייצג אותה.

כולנו רוצים שלווה ושואפים להגשמת החלום: גם מדינה, גם עלייה, גם רמת חיים, גם התיישבות וגם שלום. נראה שכל אלה לא נמצאים בכפיפה אחת באותה נקודת זמן. כאשר נחזק את ההתיישבות בכל מקום, נעלה יישובים על כל פיסת קרקע פנויה, נקלוט עלייה ונחדש את הלהט הציוני חלוצי, גם השלום יגיע. תודה.

### **היו"ר ר' אדרי:**

תודה לחבר הכנסת רפאל איתן. אני מזמין את חבר הכנסת יצחק לוי, ואחריו – סגן השר חבר הכנסת וליד חאג' יחיא.

### **יצחק לוי (מפד"ל):**

אדוני היושב-ראש, רבותי חברי הכנסת, אדוני שר החקלאות, אין להכביר מלים על חלקה של ההתיישבות בבניין הארץ והמדינה. כל מי שהתחנך בתנועה ציונית כלשהי, מהתנועות הציוניות הדתיות ועד התנועות הציוניות החילוניות יותר, התחנך על שני בסיסים עיקריים, שעליהם עומדת ההגשמה הציונית: העלייה וההתיישבות, כאשר כל תנועה הוסיפה לשני היסודות האלה פנים אחרות, לפי עניינה של כל אחת מהן.

אבל ברור הדבר שערך ההתיישבות הוא ערך בסיסי במדינה, ועל כן קודם כול יש להוקיר ולברך את יוזמי היום הזה, חבר הכנסת שמואל אביטל וחברי הכנסת האחרים שעסקו בארגון היום הזה, ואת יושב-ראש הכנסת שהויל להקדיש דיון מיוחד לנושא ההתיישבות, את ותיקי ההתיישבות, את ראשי הארגונים היושבים כאן, על פועלם הרב, על כל מה שעשו למען מדינת ישראל בהתיישבות.

אני חושב שממשלת ישראל צריכה לקחת אל לבה, שאסור לנו להפסיק את מעשה ההתיישבות. ברגע שהפסקת את מעשה ההתיישבות כאילו שיתקת חלק מכל הרעיון הציוני. ההתיישבות עניינה כיבוש הארץ, אבל כיבוש הארץ לא במלחמה אלא בישיבה בה, בבנייתה. ההתיישבות עניינה חינוך לערכים, ערכי עבודה, ערכי שוויון, ערכים אחרים. ולכן יש צורך להמשיך הלאה בתנופת ההתיישבות, גם בימים שבהם קל יותר לבנות בשכונה כלשהי בתל-אביב בלוק שיכיל את כל תושביהם של שני מושבים גם יחד. ההתיישבות היא לא רק מקום מגורים, ההתיישבות היא ערך, ולכן צריך להמשיך בה.

אני רוצה להקדיש כמה מלים לתנועה ההתיישבותית שאני מייצג כאן, תנועת "תורה ועבודה", שמתחילת המפעל הציוני היתה שותפה באופן רחב מאוד במפעל ההתיישבותי. אני רוצה להזכיר כאן את תנועות ההתיישבות שפעלו גם כן בתקופה שבין 70 ל-100 השנים שעברו: איגוד המושבים, איגוד מושבי הפועל המזרחי, שלהם כ-100 יישובים בארץ, הקיבוץ הדתי אשר מרכז כ-20 קיבוצים בארץ, וב-20 השנים האחרונות – תנועה נוספת שקמה, לשמחתנו, תנועה מלאה מרץ, שעושה, ברוך השם, עבודה נהדרת ביש"ע, והיא תנועת "אמנה".

גם לתנועות האחרות יש יישובים בכל הארץ, בספר, ביש"ע, בגליל, בנגב, בהר, בעמק. היישובים פרוסים בכל מקום, וזו הזדמנות, אולי קצת אישית, להעריך את פועלם של אותם ארגוני ההתיישבות שאני קרוב אליהם, אף שאין לי ספק שגם ארגוני ההתיישבות האחרים, שאני מכיר אותם פחות, עשו לא פחות, אולי יותר, ובכל אופן בעניין הזה מרגישים אנו שותפות מלאה בין כל ארגוני ההתיישבות.

אני רוצה לפנות לשר החקלאות ולממשלת ישראל אולי בססמה, אבל ססמה שיש לה כמה פנים. הססמה היא: אל נא תעקור נטוע. יש הרגשה כבדה שהולכים אנו ועוקרים את הנטוע. אינני מתכוון רק ליישובים ביש"ע, בגולן או בבקעת-הירדן. גם עליהם אדבר. אני מדבר גם על ההתיישבות הוותיקה, המושבים והקיבוצים. מצער היה היום להיות שותף בדיון בוועדת החוקה, חוק ומשפט בנוכחות חברים מהמושב וחברים מהקיבוץ, כאשר חברי כנסת מהקיבוצים בבית הזה, אשר בצדק דואגים לרווחתם של חברי הקיבוץ, היו צריכים להציג תיקונים בחוק ההוצאה לפועל, כדי שחברים בקיבוצים לא יהיו כפושטי רגל, או שלא יעוקלו קיבוצים שלמים, או שלא יפורקו קיבוצים שלמים.

והדבר הנורא, שהגענו לכך, שבאות תנועות גדולות, כמו התק"ם והקיבוץ הארצי, תנועות רחבות ידיים, תנועות חזקות בהתיישבות, ומבקשות: אנא, אל תוציאו אותנו מהבתים, אנחנו מבקשים שהבנקים והמעקלים לא יוציאו אותנו מהבתים, לא ייקחו מאתנו את האדמות, את הרפתות ואת הלולים, כי הרי החוב שלנו מגיע ל-12 מיליארד שקל; אני מקווה שזה שקל ולא דולר, אינני זוכר בדיוק את הנתון – בין 5 ל-12 מיליארדים.

אל נא תעקור נטוע, אדוני השר. התנועה הקיבוצית עומדת בפני פשיטת רגל.

אני רוצה לומר מלה אחת גם על תנועת המושבים. אני עצמי גר במושב. אני מכיר את מצוקת החברים. המצוקה גדולה מאוד. אין כמעט מקום שאתה לא שומע שעיקלו את הטרקטורים, שהפסיקו את המים, שעשו כל מיני דברים אחרים. ושוב, מה שקורה, לצערנו הרב, שהחברים במושבים, ואגב, גם מעט בקיבוצים, מפסיקים לעסוק בחקלאות ועוסקים בעניינים אחרים, כי לא רק שהם לא מוציאים את לחמם מהחקלאות, אלא שכל אמצעי הייצור החקלאיים שלהם מעוקלים, אין להם שום אפשרות לעבוד בחקלאות. הקיבוצים מתחילים עכשיו לפתח ענפים חדשים – אולמי שמחות, ענייני נופש ותיירות. בפני עצמם, הדברים האלה הם חיוביים ואין לנו דבר נגד פיתוח הענפים האלה, אבל האם זה חזון ההתיישבות? האם חזון ההתיישבות הוא שחברי קיבוצים יהיו מלצרים בחתונות? האם חזון

ההתיישבות הוא שחברי מושבים יעבדו כסבלים או כפועלים בבתי-חרושת? האם זה חזון ההתיישבות? וזה המצב, אדוני השר.

ולכן אינני עושה כאן חשבון של ממשלה זו או ממשלה אחרת. אם תבדוק ב"דברי הכנסת" מהכנסת הקודמת, נאומי היו באותה רוח, גם כאשר היתה ממשלת אחדות לאומית וגם כאשר היתה ממשלת ליכוד. ממשלות ישראל בשנים האחרונות הזניחו את ההתיישבות והזניחו את החקלאות ובינתיים, אדוני השר, איננו רואים פתרון. ואם אתה אומר שאתה איש בשורה – – –

#### **דן תיכון (הליכוד):**

תסלח לי שאני מעיר לך, אבל לא זו הבעיה. הזניחו פחות, הזניחו יותר – – –

#### **רחבעם זאבי (מולדת):**

לא הזניחו אלא זנחו.

#### **דן תיכון (הליכוד):**

זנחו.

#### **יצחק לוי (מפד"ל):**

סליחה, תודה על התיקון.

#### **דן תיכון (הליכוד):**

יש בעיה מוסדית, רעיונית, חברתית, כלכלית, והתנועה הקיבוצית וההתיישבותית מתעלמת מן הבעיה, וזה לא מסייע.

#### **חיים אורון (מרצ):**

— — —

## היו"ר ר' אדרי:

חברי הכנסת, ההערה במקומה, זה בסדר בתור קריאת ביניים, אבל לא נאום.

## יצחק לוי (מפד"ל):

חבר הכנסת תיכון, הדברים אינם סותרים אלה את אלה. מחד גיסא, אסור היה להביא למצב שהחקלאות נמצאת בו והחקלאים נמצאים בו; מאידך גיסא, היה צריך לטפל גם באספקטים הכלכליים-החברתיים, כפי שאתה אומר.

האספקט השלישי, של "אל נא תעקור נטוע", אלו היישובים בגולן, בבקעת-הירדן וביש"ע. רבותי, הולכים אנו להרוס במו-ידינו חלום ציוני. הולכים אנו להרוס במו-ידינו מפעל ציוני ענק, ואני רוצה לשאול את הממשלה: מי ילך מכאן ואילך להתיישבות, אם פעם אחר פעם, ואני כולל גם את מעשה ימית, אומרים לאנשים: לכו להתיישב, ועוקרים אותם ממקומם? בפעם השלישית מי ילך להתיישבות?

הרי המסר שנמסר פה על-ידי הממשלה הזאת וגם על-ידי ממשלת בגין, ללא שום ספק, הוא שמעשה ההתיישבות הוא לא מעשה של קבע, הוא מעשה ארעי. אם כך, המעשה הזה הוא לא מעשה התיישבות, וזה לא נכון.

מלבד כל האספקטים המדיניים, שאינני רוצה לגעת בהם עכשיו – אמרתי שהנושא איננו נושא מדיני – באספקט ההתיישבותי, עקירת יישובים היא אסון לדורות ולא רק ליישובים האלה. תודה רבה, אדוני.

## היו"ר ר' אדרי:

תודה, אדוני חבר הכנסת יצחק לוי.

אני מזמין את סגן השר וליד חאג' יחיא, ואחריו – חבר הכנסת אברהם שפירא. אני מבקש להודיע שרשימת הדוברים סגורה ובקשות לא תתקבלנה עוד.

## דן תיכון (הליכוד):

אדוני היושב-ראש, אפשר להירשם?

## היו"ר ר' אדרי:

אתמול. אגיד לך מדוע אמרתי זאת. כמה חברי כנסת ביקשו להירשם, והודעתי בקול רם שהרשימה כבר סגורה.

**דן תיכון (הליכוד):**

---

**שמואל אביטל (העבודה):**

היה סיכום שהדיון יהיה סיעתי.

**היו"ר ר' אדרי:**

חברי הכנסת, אנחנו ממשיכים בדיון.

**דן תיכון (הליכוד):**

היושב-ראש הודיע שהרשימה סגורה.

**היו"ר ר' אדרי:**

מדוע הודעתי? כי כמה חברי כנסת לא יודעים את הנוהל וביקשו להשתתף בדיון. במקום להודיע לכל אחד בפתק ובמקום שהמזכיר יודיע לכל מי שפונה אליו – מצאתי לנכון להודיע לכול.

**דן תיכון (הליכוד):**

לא ידעתי שזה דיון אישי. האם זה דיון אישי או סיעתי?

**יצחק לוי (מפד"ל):**

דיון סיעתי.

## היו"ר ר' אדרי:

תודה. אנחנו ממשיכים. אדוני סגן השר, בבקשה.

## סגן שר החקלאות ו' חאג' יחיא:

אדוני היושב-ראש, כנסת נכבדה, אורחים נכבדים, חבר הכנסת יצחק לוי אמר ששרנו ברטט את השיר "אל נא תעקור נטוע", אני מקווה שזה יהיה סימטרי והדדי.

כחקלאי וכאיש משרד החקלאות, יום זה חשוב עבורי ביותר, בשל היותו מדגיש את הישגיה החשובים והגדולים של החקלאות בישראל, את האוכלוסייה החקלאית ואת צרכיה של החקלאות בישראל.

כאשר אנו עורכים חשבון נפש ביום חשוב זה, עלינו לראות את תמונת החקלאות הכוללת של מדינת ישראל, ולא לטעות בראייה סלקטיבית. אסור לתת לאווירה חגיגית זו להשכיח את הבעיות הקיימות בחקלאות הישראלית, ויש לזכור כי גם לחקלאות הערבית בישראל יש מקום נכבד ביום זה, כפי שיש לה מקום נכבד בחקלאות הישראלית.

ניתן לומר, כי יש לחקלאות הערבית גם בלעדיות בענפים מסוימים, ובמיוחד בענפי חקלאות עתירי עבודת ידיים. לצערי, בשל הקשיים הכבדים הרובצים על בני מושבים, הם נאלצים לעזוב את מקצוע החקלאות ולהפוך למעסיקים חקלאיים של פועלים ערבים.

יש להעמיד כלים מתאימים לחקלאים הערבים, אשר יאפשרו להם לקדם את הגידולים ולהתפרנס בכבוד. הכלים הללו, אשר יתבטאו בהקצאת משאבים כספיים, ידע, הדרכה בשטח, ציוד ומיכון והקצאת מים, יעודדו הטבה משמעותית בכלכלה הישראלית בכלל, ושיפור החקלאות הערבית בפרט, אשר מהווה את עיקר הכלכלה הערבית.

בפני משרד החקלאות עומדים כמה יעדים חשובים אשר עמם אנו מתמודדים מדי יום, ומטרתם היא לצמצם את הפערים הקיימים בין החקלאות הערבית לבין זו היהודית, פערים אשר הלכו והתרחבו במשך עשרות שנים בימי הממשלות השונות.

שר החקלאות מר יעקב צור אכן מביא מדיניות חדשה לחקלאים הערבים, מדיניות אשר מנסה לענות על צורך זה, אך הפער גדול מדי, ואין בה די. העיוות ההיסטורי אשר נעשה במשך שנים גורם לכך שכל מאמצי המשרד כמעט שאינם נראים בשטח, והיעד צריך להיות אפליה מתקנת בתחום התקציבי והייצוגי במועצות השיווק.

בין היעדים הללו שהצבנו לעצמנו קיים נושא הייצוא החקלאי, אשר כולל הבטחת מכסות מים לחקלאים ערבים המגדלים לייצוא, כמו גם קידום המקצועי של אלה.

אחד הענפים שדורש שיפור הוא ענף הזית. ענף זה נמצא בשפל משמעותי, ואנו פועלים בכיוון של הבראת הענף, אשר בוודאי תועיל לחקלאים הערבים בפרט ולכלכלה הישראלית בכלל, אשר סבלה בשנים האחרונות ממחסור בזיתים ובשמן זית. מחסור זה נוצר בשל הסורגיות של הענף ובשל אסונות הטבע שפקדוהו.

פרויקט גדול, אשר נמצא באחד המקומות הגבוהים בסדר העדיפויות שלי ושל המשרד, הינו פרויקט ניקוז עמק בית-נטופה. עמק זה סובל מהצפות ואינו מאפשר לחקלאי המקום לנצל את האדמה הפורייה, המוצפת במי הגשמים במשך חודשים ארוכים. משרדנו פועל באינטנסיביות לביצוע פרויקט רחב-ממדים זה, הכולל ניקוז העמק וניצול האדמה הפורייה לטובת החקלאים בכפרי המקום. ביצוע הפרויקט אף בא לספק מענה על בעיית האבטלה הקשה הקיימת באזור.

כמו כן, המשרד צריך להציב לעצמו כיעדים – סלילת דרכים חקלאיות, ייצוג הולם של ערבים במועצות הייצור וקליטת עובדים ערבים במשרדנו, במיוחד עובדים אקדמאים.

אף שלדעתי עדיין קיים צימאון רב להשקעות ולהישגים בחקלאות הערבית, אין להתכחש לכל מה שהשגנו עד כה, אם כי אין בזה די, והישגים אלו כמעט נעלמים בים הדרישות והציפיות. עד כה הוגדלו ההשקעות בחקלאות הערבית בכ-60% ביחס לאשתקד וגדל הסיוע האישי לחקלאי המשקיע בצידוד. אך יש לזכור כי למרות גידול זה, הסיוע עדיין מזערי ועומד על 1.4% בלבד מכלל ההשקעות של המשרד.

עבודה רבה עוד עומדת לפנינו בתחום החקלאות, ועוד יותר מכך – בחקלאות הערבית. לפני ביצוע השינויים יש להביא בחשבון, כי לחקלאות הערבית-הישראלית קיימות בעיות ייחודיות. חלקן נובע מהעדר ארגון וייעול ברמה ענפית, אזורית ומקומית, ממבנים משפחתיים, משיטת הבעלות על הקרקע, ממסורת המשקים והגידולים, מגודל החלקות וממחסור במים. החלק האחר של הבעיות קשור במסורת הארוכה של העדפת החקלאות היהודית על פני זו הערבית בהקצאת משאבים, בכלל זה מים. כמו כן, קיים פער ניכר בגישה למידע. רבים מן החקלאים הערבים אינם מודעים לאפשרויות הסיוע שמציע משרדנו.

יש להגביר את מערך ההדרכה למגזר הערבי וכן את העסקת המדריכים הערבים במשרד. יש להרחיב את מערכת החשמל לחקלאים, מה שיאפשר גיוון של הענפים, על-ידי אפשרות לחימום ולקירור בתהליך הגידול, או קירור במשך האחסנה.

רשימת המשימות עדיין ארוכה מדי, כמו גם גודל הציפיות וגודל הצרכים הקיימים בשטח. עלינו להתבונן ביתר המדינות בעולם, אשר מעודדות צמיחה חקלאית וצעידה קדימה, ולחקות מדיניות זו גם במגזר הערבי בישראל, ביתר שאת.

עלינו לפעול בשני כיוונים עיקריים. האחד הוא שבירת המונופול החקלאי על ענפי גידול מסוימים. הכיוון השני הוא מציאת ענפי גידול חדשים והחדרתם לשדות הגידול של החקלאי הערבי.

ביום זה אין אנו צריכים להיות צנועים. הישגינו בתחום הייצור, המדע והטכנולוגיה הם גדולים, ויש להתפאר בהם. בימים אלה של תקוות וחדוות העשייה לשלום, שאני משוכנע שבוא יבוא, יש לנו

תקווה גדולה שאת כל המשאבים שמשקיעים בכלי הרס ובמדיניות המלחמה בתוך מדינת ישראל ובמדינות ערב, נפנה לבניית חברה צודקת, שגשוג כלכלי, ובמיוחד חקלאי. תודה רבה.

## **היו"ר ר' אדרי:**

תודה, אדוני סגן שר החקלאות וליד חאג' יחיא. אני מזמין את חבר הכנסת אברהם שפירא, ואחריו – חבר הכנסת רחבעם זאבי.

## **אברהם שפירא (יהדות התורה):**

אדוני היושב-ראש, כנסת נכבדה, דבר נכון עשתה נשיאות הכנסת, שהחליטה להקדיש דווקא השנה, בשנת השמיטה, ישיבה מיוחדת להתיישבות החקלאית.

בטעות יש מי שתופסים את מצוות השבתון, השמיטה, כחידלון. שבתון שמיטה אינו חידלון, ההיפך הגמור הוא הנכון. שנת השבתון, השביתה ממלאכה, היא שנת עילוי והתעלות, שנה שבה החקלאי יכול ומסוגל להשבית את כלי האדמה ולהקדיש את הזמן להשתלמות עצמית, להתעלות אישית ולחידוש המצברים הרוחניים והתרבותיים.

היה זה הגאון ר' יהושע לייב מקוטנא שכתב כי הוא בטוח, שכאשר חקלאים יהודים יעבדו את אדמת ארץ-ישראל בקדושה ובטהרה, אין לך סימן טוב יותר שהתחילה הגאולה; המקור בגמרא – בסנהדרין, דף צ"ח, עמוד א'.

מובן שהדברים האלה מותנים ביישום המצוות התלויות בארץ, שהן הביטוי המיוחד והמבליט את שייכותו של עם ישראל לארץ-ישראל ואת זיקת הגומלין שבין תורת ישראל, עם ישראל וארץ-ישראל.

השנה, כאמור, שנת השמיטה, נתברכנו, ברוך השם, בקבוצה גדולה של למעלה מ-4,000 חקלאים שומרי שביעית כהלכתה. חקלאים אלה התחילו במושבים ובקיבוצים שלנו, כגון קוממיות, כפר-גדעון וחפץ-חיים, והדביקו 4,000 חקלאים. חקלאים אלה, המכונים בפי חז"ל "גיבורי כוח עושי דברו", שובתים מעבודות האדמה האסורות על-פי תורה, וחלקם הגדול מקדיש את השנה ללימודים ולהשתלמות. יש מהם, מעטים בלבד, שהשנה עוסקים למחייתם בענפים אחרים.

ממשלות ישראל, כל הממשלות, ידעו במשך השנים, מאז הקמת המדינה, לסייע ולעזור לחקלאים אלה כדי שיוכלו אכן לשבות מכל מלאכה ולסייע בידם לחזור בתום שנת השמיטה לעבודה חקלאית סדירה ושוטפת.

כדי לסייע בידי החקלאים שומרי השביעית, הוקם המרכז הארצי לחקלאים שומרי שביעית. זה גוף שהוקם לפני הרבה שנים, ביוזמתו של הגאון רר בנימין מנדלסון, זכר צדיק לברכה, שהיה רב במושב קוממיות. זה גוף על-מפלגתי, שכל מטרתו לסייע ולארגן את החקלאים שומרי השמיטה. התקציב של המרכז הארצי מוערך השנה בכ-10 מיליון דולר.

פניתי לשר האוצר בבקשה להקציב סך של 5 מיליוני דולר, כאשר במקביל מתחייבים ראשי קרן השמיטה לגייס סך של 5 מיליוני דולר נוספים, כלומר המדינה תקציב דולר מול כל דולר שיגויס לקרן.

מאחר שאנו רואים בכך נושא חקלאי גרידא, ביקשנו שהתקציב יופעל באמצעות משרד החקלאות, ורק דרכו, אשר יתקצב אותו על-פי קריטריונים ברורים ומוסכמים על דעת המשרד וראשי קרן השמיטה. אני חייב לשבח את כל שרי החקלאות – גם אריק נחמקין – תמיד עזרו להם. אנחנו טרם נענינו על-ידי האוצר על כך. גם בשנות שמיטה קודמות, תמיד, עוד לפני שבע שנים, שר האוצר דאז משה נסים אישר לי מיליון דולר; אז היו רק 2,000 שומרי שביעית, והסיוע הממשלתי היה באמצעות משרד החקלאות והופעל בפיקוח צמוד.

אני חייב לשבח את שר החקלאות, מר יעקב צור, אשר בפגישה שקיימתי אותו הבהיר כי הזכויות של שומרי שביעית בכל הענפים יישמרו, אולם עם כל הרצון הטוב של שר החקלאות, הוא לא יכול לחתום על שיקים ללא הסכמת משרד האוצר.

משום כך, אדוני היושב-ראש, כנסת נכבדה, דווקא היום הזה, כאשר הכנסת מציינת את ההתיישבות החקלאית ומביעה הוקרה לעובדי האדמה, אדמת ארץ-ישראל, עלינו לעשות הכול כדי להקל על שומרי השביעית, לסייע בידם לשמור על שמיטה כהלכתה, ולעודד חקלאים אחרים, שעוד לא נמנים עם מקיימי השמיטה, להצטרף לשמיטות הבאות, למעגל שומרי השמיטה.

אדוני היושב-ראש, נאמר במדרש, כי כל עשב וכל שיח, כמו היקום כולו, אומר שירה לפני בורא עולם. אני בטוח שעובדי האדמה, שפיתחו חוש שמיעה לרחשי הטבע, ודאי מאזינים ושומעים את שירת האילנות ואת שיח האדמה. אין כמו הטבע והאדמה ביטוי לאמונה ולהשגחת הבורא.

גם אנו צריכים להביע את מלוא ההערכה וההוקרה לחקלאים ולאנשי ההתיישבות, אשר בזיעת אפם מעבדים את אדמותיהם ומעמיקים את אחיזתנו בארץ-ישראל. בימים אלה הם עומדים במבחן קשה מאוד. עלינו לחזק את ידיהם ולומר להם: חזקו ואמצו.

אני חייב להגיד, שחזרתי עכשיו מהלווייתם של מרדכי ושלום לפיד, זיכרונם לברכה. אני מביע תנחומים למשפחה והחלמה לפצועים.

## **היו"ר ר' אדרי:**

תודה לאדוני, חבר הכנסת אברהם שפירא. אני מזמין את חבר הכנסת רחבעם זאבי, אחריו – חבר הכנסת עבד-אלוהב דראושה, ואחריו – חבר הכנסת אלי גולדשמידט.

## **רחבעם זאבי (מולדת):**

אדוני היושב-ראש, חברי הכנסת הנוכחים, המתיישבים, משפחת האדמה, שלושה דברים בציונות עשו את המדינה, ואלו הם: עלייה, התיישבות והגנה. רק צירוף ושילוב של שלושתם אפשרו את הגשמת החזון הציוני.

הציונות חוללה מהפכה בחיי העם היהודי. היא הוציאה את היהודים מהגטאות, טלטלה אותם לארץ חדשה-ישנה, תבעה מהם ללמוד שפה חדשה ולהתחיל להתפרנס מעבודה יצרנית; היא החזירה אותם אל עבודת האדמה, שבתנאי הגלות היו רחוקים ממנה, וכך הם מצאו עצמם ביישובים קטנים, לפעמים נידחים, בסביבה עוינת וחמסנית, הופכים להיות עובדי אדמה ולוחמים ללא מדים, שצריכים להגן על עצמם.

הרצל אמר בקונגרס הציוני החמישי, ב-1901: "אם ישאלו אותנו מה אנו רוצים לעשות במתיישבים, אין שאלה זו מביאה אותנו במבוכה. אנו רוצים לעשות אותם חקלאים ממש, אנשים מושרשים בקרקע. הם יחיו על האדמה ויתקיימו מפרי אדמתם".

וראו זה פלא: בשני ענפים או מקצועות, שבהם לא הבאנו מסורת משנות הגולה הארוכה – בחקלאות ובביטחון, הגענו להישגים מרשימים. אלה הם ביכורי הציונות, פרי המהפכה בחיי העם היהודי.

היום מצדיעה כנסת ישראל להתיישבות, ואני מבקש לרכז את דברי בבית הייחודית שלנו שבין המתיישב למגן, בין היוגב ללוחם, ברית השיבולים והחרב וברית המגל והחרב, ברית שימיה כימי ההתיישבות. למעשה המתיישב היה גם מגן. ארגון "השומר" צמח מההתיישבות, וצמחה ממנו התיישבות. הפלמ"ח נוצר והתקיים בתוככי ההתיישבות, ואף קמו ממנו גרעינים רבים, שהתיישבו בכל הארץ. ראשוני המושבות, מייסדי הקבוצות ומקימי המושבים הגשימו את השילוב המקראי של "אחת ידו עושה במלאכה ואחת מחזקת בשלח".

אנשי "השומר" קבעו על דגלם: "בדם ואש יהודה נפלה, בדם ואש יהודה תקום", וסממת אנשי בר-גיורא היתה: "הפורץ גדר – ישכנו נחש". מהם נולדה "ההגנה", שפאר בניה היה הפלמ"ח, וכל אלה שילבו את הביטחון וההתיישבות.

יצחק רבין אמר פעם: "כל נקודה התיישבותית נוספת היא בבחינת חיזוק להתיישבות. ייעודה של כל נקודה נוספת הוא גם ביטחוני וגם התיישבותי. לכל נקודה ונקודה בהתיישבות יש חשיבות אסטרטגית". אינני יודע אם רבין היה אומר זאת היום, אבל פעם הוא אמר זאת, כאשר האמת הזאת היתה מוסכמת על הכול, והיינו מפנים אז את כל כוחנו ומשאבינו ליצירת התיישבות נוספת.

היתה עוד אמת מוסכמת בימים ההם, שאמרה כי ההתיישבות קובעת את גבולנו. מטולה ותל-חי נתנו לנו את אצבע-הגליל, כמו ש-11 הנקודות בדרום נתנו לנו את הנגב.

בצר לנו ובשל יחסי הכוחות המשונים שבינינו לבין הערבים, המצאנו מערכת ביטחונית שנקראת "הגנה מרחבית", שתכליתה לחפות על נחיתותנו המספרית, והיא מאפשרת לצה"ל לרכז אגרופי הכרעה בגזרה מסוימת, כאשר בשאר הגזרות אנחנו מגינים עם יישובים לוחמים. היה זה פטנט של עניים, שנתן לנו עוצמה והוכיח את עצמו.

סיכם זאת פעם יגאל אלון, שאמר: "שילובה של ההתיישבות האזרחית בתוכנית ההגנה, ובייחוד של יישובי הספר ואזורי התורפה, יספק למדינה תצפיות קבע קדמיות החוסכות כוח-אדם מגויס ומסוגלות לא רק להתריע על ראשיתה של התקפת פתע מצד האויב אלא גם לנסות לבלום אותה, או לפחות להשהות את התקדמות האויב עד שכוחות הצבא ישלטו במצב".

ההגנה המרחבית נתנה לנו מערכת התרעה זולה יחסית. היא חייבה את צבאות הפולשים להתנפץ אל מול עקשנות לחימתם של מתיישבים הלוחמים על ביתם. כך היה בעין-גב ובדגניה, בגוש-עציון, בנגבה ובנירים.

ההגנה המרחבית היוותה שלד למערך הביטחון השוטף. יחידות הצבא נשענו תקשורתית ולוגיסטית על היישובים בספר. יישובי הספר נתנו ביטחון למרחב, סתמו ואקום ופרצות הקוראים למסתננים ולחודרים. כל טרקטור שיוצא לשדות הוא בבחינת פטרול נייד, וכל מתיישב העובד בשדה הוא בבחינת תצפית של עם ישראל. גם ליישובי העורף תפקיד בהגנה, בכך שהם מאבטחים מתקנים עורפיים מפני כוחות יבילי-מסוקים או פשיטות עמוקות.

ההתיישבות החקלאית מפוזרת בכל הארץ ומחייבת את פיזור האוכלוסייה, ולכך ערך מיוחד, הייתי אומר – ערך אדיר, בעידן הטילים והנשק להשמדה המונית.

לקחי ממלכת ירושלים הצלבנית מלמדים, שהקמת מבצרים ומחנות צבאיים אינה ערובה לשליטה בשטח. יש לשבת על הקרקע ולהכות בה שורשים.

ההתיישבות העובדת היתה לא רק בית-היוצר של כוח המגן, ובעיקר של הפלמ"ח, אלא גם מקור לכוח-אדם ולמפקדים בזרועות הביטחון, גם מקומות מסתור לארסנל הנשק היקר והדל של היישוב, גם כיסוי וחיפוי על תעשיית הנשק המחתרתית, גם בסיס לפעולות קרב ולמבצעים, וגם מקום מקלט למעפילים, וגם וגם.

ישראל גלילי, שהיה יושב-ראש ועדת השרים להתיישבות, שהביאה להקמתם של 85 יישובים, בעיקר באזורי יהודה, שומרון ועזה, אמר פעם: "נתקיימה ההתיישבות לפני כינון המדינה בזכותה של 'ההגנה', ומאז קום המדינה – בזכותו של צה"ל. השילוב והברית בין ההתיישבות לבין הביטחון הוא מקור של כוח וברכה הדדית גם לעתיד".

יישובים קמו במקום משלטים, אבל הם שונים מהמשלטים בכך שהם אינם זמניים וחולפים, אלא נוסדו והוקמו לתמיד. בדיון בינואר 1980 אמר יגאל אלון: "אני מסתייג מהערה שהושמעה כאן, שאין להעלות יישובים חדשים בגולן ובבקעת-הירדן, משום שהתנועה אינה יכולה להבטיח מראש שאומנם אף יישוב לא יינטש".

התנועה הציונית לא פירקה יישובים מרצון ובהתנדבות עד לפינוי האומלל שלנו מסיני, שמשמש מודל לחיקוי גם בימים האלה. הוראת הפיקוד העליון של "ההגנה" אמרה: "אין לפנות אף יישוב עברי. מחזיקים בהם עד האיש האחרון. פינוי הנקודות מבלתי-לוחמים, ילדים, נשים, זקנים וכיוצא בזה, יעשה לאחר אישור של המוסדות המוסמכים. הוראה על כך תינתן על-ידי נציג הכנסת". וצריך לומר כאן, ש"הכנסת" בהוראה זו משמעה "ההגנה", זה היה שם הקוד שלה.

גם בן-גוריון נדרש לסוגיה הזאת ואמר: "אני אומר זאת בדחילו ורחימו, ואני יודע מה קשים ואכזריים הדברים שאומר, כי כל משק הנמצא במצור חייב לדעת, שבלי פקודה מגבוה בל יעזוב שום איש חי את משקו".

ההתיישבות בארץ-ישראל עשתה לנו את ארץ-ישראל ונתנה לנו את המדינה. היא הלכה שלושה עשר  
ההגנה ועם צבא ההגנה, כמו שאמר גלילי: "הברית בין ההתיישבות לצבא-ההגנה לישראל היא תשתית  
חיונית לשני הגורמים הללו כאחד, לעת מלחמה, לעת שלום ולעת סכנות תמיד".

ביקשתי רק להעיר ולהאיר על ברית השיבולים והחרב, שליוותה אותנו בכל השנים, ולקוות שהיא  
תתמיד ותישאר.

ואם היושב-ראש ירשה לי עוד 20 שניות, אני רוצה לספר לכנסת – – –

### **היו"ר ר' אדרי:**

אישרתי לך כבר שלוש דקות.

### **רחבעם זאבי (מולדת):**

אבל אני רשמתי לפני גם כמה אישרת לאחרים. באתי עם הנייר הזה לבמה. יש מי שהגיע ל-11  
דקות.

### **שמואל אביטל (העבודה):**

---

### **רחבעם זאבי (מולדת):**

אני הכנתי את עצמי.

אני רוצה לספר לכנסת, שבעצם המושבה הראשונה של ההתיישבות הציונית של יהודי ירושלים היתה  
צריכה להיות ביריחו. לשם הם ירדו לקנות אדמות, והם קראו למושבה ההיא בשם פתח-תקווה.  
הדבר לא הסתייע, ואחר כך הם עברו למלאבס, הלוא היא פתח-תקווה של ימינו.

תארו לכם, לו באמת היתה "יריחו תחילה" אז, מה היו פני הדברים היום. תודה.

## היו"ר ר' אדרי:

תודה לאדוני, חבר הכנסת רחבעם זאבי. רשות הדיבור לחבר הכנסת עבד-אלוהב דראושה – איננו. אני מזמין את חבר הכנסת אלי גולדשמידט, ואחריו – חבר הכנסת דוד מנע.

## אלי גולדשמידט (העבודה):

אדוני היושב-ראש, חברי הכנסת, מתחילת היום עסקנו בנושא של חקלאות והתיישבות, ואני, בשבע הדקות העומדות לרשותי, הייתי מבקש דווקא לקשור את נושא ההתיישבות לאירועי הימים האחרונים.

אנחנו בכלל נמצאים במצב, שקשה מאוד לנתק את הדברים זה מזה. דברים יורדים לעולם כרוכים ושלובים זה בזה.

אני מביע פה חרדה עמוקה, כי אני מכיר את ההיסטוריה של עם ישראל. אנחנו עם עתיק יומין, עם שעבר תלאות קשות ביותר לאורך אלפי שנות היסטוריה, עם שהתמודד עם השעות הקשות ומתמודד גם היום עם שעות קשות מאוד.

אנחנו עם שיש לו נטייה גדולה מאוד לדעתנות, לסיעות פנימיות, למחלוקות, ולעתים מחלוקות, ממחלוקות לשם שמים הופכות להיות מחלוקות קשות ביותר. על קמצא ובר-קמצא לא צריך להרחיב את הדיבור כאן, בבית הזה.

אנחנו כפוליטיקאים, כאנשים החברים בכנסת הזאת, מוטלת עלינו היום משימה שאין חשובה וקדושה ממנה. בעניין הזה אני קורא לכל חלקי הבית. בימים קשים כל כך אין קל מלהיסחף לתהליך של כמעט שנאה בין פלגים שונים בציבור הישראלי. לעתים זה מאוד בלתי פופולרי לאדם פוליטי, שמייצג ציבור מסוים, לבוא ולדבר באופן שעשוי להיראות בהתחלה בלתי פופולרי בעיני הציבור שלו.

אביא דוגמה. אני השתתפתי לפני כשלושה שבועות או חודש ימים בהלווייתו של אפרים איובי, זיכרונו לברכה, נהגו של הרב דרוקמן, עם עוד חבר כנסת אחד מסיעת העבודה, יורם לס. אחרי זה פנו אלי ושאלו אותי: הכיצד אתה משתתף בהלוויה של מתנחלים? ואני קברתי את ראשי מבושה כאשר שמעתי את השאלה הזאת.

אבל לפני או במהלך התחושות הקשות שאני קיבלתי כתוצאה מהשאלה הזאת, השאלה הנוראה, הבנתי באיזה עולם אנחנו חיים.

## **רחבעם זאבי (מולדת):**

חבר הכנסת גולדשמידט, אתה יודע שזה גם הפוך. אתה יודע מה אומרים לי בהתיישבות?

## **אלי גולדשמידט (העבודה):**

כמי ששייך לחלק הזה של הבית, אני מבקש לקרוא לכל אחד ואחד מאתנו להבין את המצוקה הנוראה שחיים בה היום תושבים ביהודה ובשומרון, תהא המחלוקת הפוליטית ביני לבינם עמוקה כאשר תהיה.

אני מבקש מהצד הימני של הבית להבין, שיש ממשלה בישראל שעושה את המקסימום על מנת לשמור על ביטחונם של אותם תושבים ביהודה, בשומרון ובעזה. ואם יש כישלונות, חס ושלום להעלות על הדעת שמישהו לא עושה הכול על מנת למנוע את הכישלונות האלה.

אתם צריכים להגיד את זה לציבור שלכם. אתם צריכים לגנות את אלה הלוקחים את החוק לידיהם. זה לא פופולרי אצלכם, אבל אתם צריכים לעשות זאת. ואנחנו צריכים לבוא ולהגיד לאנשים שלנו, שיתייחסו אל המתנחלים כאל בני אדם הנמצאים במצוקה נוראה, וזה לא פופולרי בציבור שלנו. כל אחד מאתנו מצווה בימים אלה לא להיות פופולרי, כיוון שהמחיר הנורא של השסע הזה לא ייגמר בשאלת הסכם העקרונות ב-13 בדצמבר. זה יכול להיגמר הרבה יותר רע מבחינת העם היושב כאן.

החובה הראשונית מוטלת כאן, בבית הזה, כי פה רואים אותנו, פה מצלמים אותנו ופה מתייחסים אלינו. אנו חייבים לשמור כאן על איפוק מרבי.

מה היא ההתיישבות? אני עובר לנושא עצמו, כמובן אחרי שאני מבקש להביע את רגשי השתתפותי בצערה של המשפחה האבלה.

אנחנו נמצאים היום בעידן שבו ההתיישבות, או הפירמידה של בורוכוב, חוזרת למקומה הטבעי, לפני שהיא נהפכה. הבוקר אמר אחד מחברי הכנסת בוועדת הכספים, שהוא היה באיזה כינוס ושמע שיש אדם ששמו ברוך חקלאי. הוא שאל את עצמו, מי מוכן היום לקרוא לעצמו בשם חקלאי. אני אמרתי לו, שיכול להיות שצריך לעברת את השם ל"ברוך בורסאי", ואז אולי זה יתאים למציאות שאנחנו חיים בתוכה.

## **דוד מנע (הליכוד):**

הקיבוצניקים הם גדולי הסוחרים בבורסה.

**אלי גולדשמידט (העבודה):**

תודה רבה לך, אתה באמת אמרת דבר במקום, בהתאם לאווירה, כמו שצריך וכמו שראוי.

**היו"ר ר' אדרי:**

אני מבקש, זה לא מתאים לאווירה. חברי הכנסת, זה לא מתאים לא למעמד ולא לאווירה הנינוחה.  
אני מבקש.

**דוד מנע (הליכוד):**

הקיבוצניקים הם מלכי השוק האפור. המצטנע הידוע מדבר.

**רחבעם זאבי (מולדת):**

---

**אלי גולדשמידט (העבודה):**

חבר הכנסת מנע, אני אתאפק ולא אענה לך, כי אני חושב שאתה לא מוסיף לכבוד הכנסת במה שאמרת.

**דוד מנע (הליכוד):**

כן, בוודאי, הממשלה עושה את המקסימום להגנת המתיישבים.

**היו"ר ר' אדרי:**

חבר הכנסת דוד מנע, אני מבקש.

**אלי גולדשמידט (העבודה):**

אני אומר, שאצל רבים מאתנו יש איזו נטייה לחיים אולי נוחים יותר, אולי קלים יותר. לעתים לבם הופך להיות גס במעשה ההתיישבות, היום-יום הקשה שלפעמים דורש התערבות מדינה גם בכספים, משום שבכל העולם המערבי אין חקלאות ללא סובסידיה וללא תמיכה ממשלתית מסיבית. ביפן – 80%, בארצות סקנדינביה – 60%, במדינות השוק האירופי – 50%, ובישראל – 16% בלבד.

נושא החקלאות איננו בשביל החקלאים בלבד. נושא החקלאות הוא בשביל דברים רבים אחרים. יש כאלה שמדברים על אקולוגיה ושטחים ירוקים, יש כאלה שמדברים על תפיסה של עבודה עברית, יש כאלה שמדברים על שמירה על אדמות לאום. הכול יחד הוא חלק מתהליך שלם, שבו ההתיישבות משרתת ערך בסיסי מאוד של הציונות.

אני יודע שרבים מאתנו לבם גס בערך הזה. אני יודע שרבים מאתנו משלמים לו מס שפתיים. אני אמרתי בימים האחרונים, שה"בון-טון" במקומות רבים בחברה הישראלית הוא להתייחס אל מתיישבים באשר הם, אם זה בבקעה, אם זה בגולן, אם זה ביהודה, בשומרון ובעזה, כאל אנשים שרחוקים מהעין ורחוקים מהלב.

כאשר אני אמרתי אתמול למישהו, חבר כנסת מהקואליציה, שאני צריך לנסוע לבקעת-הירדן וביקשתי לקצר איזו ישיבה, הוא אמר לי: אני בעד שתיסע לחוץ-לארץ – והיה לו חיוך רחב על שפתיו כשאמר זאת.

יש בעניין זה של קהות החושים כלפי הערך ההתיישבותי משום סממן של הימים האלה. אם מישהו חושב שמדינת ישראל תוכל להתקיים לאורך זמן כמדינה שכל-כולה מתרכזת בין חיפה לאשקלון, או בין חדרה לגדרה, ומי שחושב שהוא יושב בתל-אביב ליד אחד-העם, ליד הבורסה, והעניין הזה לדעתו יתקיים לאורך זמן בלי שיהודים יתיישבו במקומות מרוחקים מהמרכז, בפריפריה, בגבולות – טועה טעות מרה.

הצורך ביום ההתיישבות הזה, שהוא יום התיישבות המבטא חג, ובאותה מידה מבטא אולי את רמת המצוקה הגדולה ביותר שאליה נקלעה ההתיישבות זה שנים רבות – אולי היום הזה יגרום לאנשים להרהר הרהור שני ביעוד של ההתיישבות ובמשמעות של החקלאות. תודה.

## **היו"ר ר' אדרי:**

תודה לחבר הכנסת אלי גולדשמידט. רשות הדיבור לחבר הכנסת דוד מנע, אחריו – חבר הכנסת אסעד אסעד. אני לא מוסיף אף אחד לרשימה. אלה שרשומים מזמן שהודעתי על כך שהרשימה נסגרת, הם יקבלו את רשות הדיבור.

## **דוד מנע (הליכוד):**

אדוני היושב-ראש, כנסת נכבדה, העלה פה חבר הכנסת אלי גולדשמידט ביום חגיגי זה, המוקדש להתיישבות העובדת, המפוארת והטובה, דברים הנוגעים לציבור שנאמר עליו, שהממשלה עושה את המקסימום למען ביטחונו.

האם הממשלה אכן עושה את המקסימום להגנתם? האם אין רוצים לזרוק אותם הפקר למרצחי ה"פתח" ו"החמאס"?

רק לפני ימים מספר אמר שר הבינוי והשיכון, כי אם ימשיכו כך, צה"ל יעזוב אותם לבד. ושר אחר אמר: בואו ניכנס בהם.

מועצת יש"ע, המייצגת את ההתיישבות ביהודה, בשומרון ובחבל-עזה, אינה גוף זר וחיצוני ואינה מייצגת את המיעוט בעם. אנחנו, אנשי האגף הזה, אנשי הליכוד, כולנו מועצת יש"ע.

אנו מגנים את התופעה של הפרת חוק; אנו מגנים את השוליים הקיצוניים שפוגעים בחוק. אבל, האם כולם פורעי חוק? בעבר מצאו מרגל בגן-שמואל; האם כל הקיבוצניקים הם מרגלים? שלא לדבר על קיבוץ שמרת. האם כל תושבי יש"ע הם מפירי חוק?

אדוני היושב-ראש, לענייננו. הציונות והחקלאות נכרכו יחד, ועקב בצד אגודל צעדו יחד להתיישבות יהודית בארץ-ישראל לפני למעלה מ-100 שנה. במקום שאתה הולך, שם תהא דרך. והחקלאות פרצה את הדרך להתיישבות, וההתיישבות פרצה את הדרך למדינה.

שילוב ההתיישבות בתחומי ההגנה על גבולות הארץ, כמין טבעת ירוקה, משלט ירוק סביב המדינה, היה אחת מאבני היסוד של הגנת המדינה, ביסוסה והצלחתה.

חוב גדול חבה מדינת ישראל למתיישבים בכל חלקי ארץ-ישראל. לא אנו הגנו עליהם אז, אלא הם הגנו עלינו. כאז כן עתה.

יהודים שעלו מכל קצוות תבל באו והפריחו פה את השממה. יהודים שלא ידעו מה זו חקלאות באו והקימו יישובים, הקימו יישובים לתפארת. יהודים שעלו מתימן, מעירק, מכוורדיסטן, ממרוקו ומהודו, כמו יהודים שעלו מארצות מזרח-אירופה, לא ידעו מה זו חקלאות ולא ידעו מה זו התיישבות. עירונים היו ובאו לארץ והופנו לעבודות החקלאות, וללא הכנה מתאימה הקימו מושבים לתפארת, הקימו משפחות – – –

### **רחבעם זאבי (מולדת):**

סליחה, חבר הכנסת מנע, בדיון כל כך חשוב אין כאן נציג של הממשלה?

### **דן תיכון (הליכוד):**

מה לממשלה ולהתיישבות?

## היו"ר ר' אדרי:

אני מצטער, ההערה במקומה, ואני אבקש שנציגות מהממשלה תהיה במקום. אתם צודקים. לצערי, לאחר שכל ראשי המתיישבים הלכו, כנראה, גם נציגות הממשלה עזבה את האולם.

## דן תיכון (הליכוד):

---

## דוד מנע (הליכוד):

חבר הכנסת תיכון, חבר הכנסת זאבי, הדברים שלנו לא מכוונים לממשלה. הדברים שלנו מכוונים לציבור. הממשלה הזו היא ממשלה אטומה, שלא תבין שום דבר, בין שתשב פה ובין שלא תשב פה. לי זה לא מפריע. אני מבקש ממך שזה לא יפריע לך, ובוא נמשיך בדיון.

## דן תיכון (הליכוד):

אדוני היושב-ראש, תסתכל, זה דיון מכובד, שבא לציין אירוע חשוב. בסוף הדיון הזה היציעים ריקים, שולחן הממשלה יתום, ואולי המצב הזה הוא שמסמל יותר מכול את מצב ההתיישבות היום. אני מצר על כך, אבל באמת קראו להם לחזור לכאן, למען האירוע הזה, כדי שיסתיים לפחות כהלכה, באופן מכובד.

## היו"ר ר' אדרי:

כמוך גם אני מצטער על שחברי הממשלה עזבו את אולם המליאה.

## דן תיכון (הליכוד):

לא רק חברי הממשלה, גם היוזמים ואלה שליוו את העניין.

## היו"ר ר' אדרי:

אני מסכים אתכם, הדיון חשוב ביותר, ואני כבר ביקשתי, שאחד השרים או שלושת השרים שהיו כאן יחזרו וישתתפו בדיון. אני מודה לכם על ההערה שלכם, שהיא במקומה.

בבקשה, אדוני חבר הכנסת דוד מנע.

### **דוד מנע (הליכוד):**

וחבל שהוריהם של אותם אנשים במושבים לא זכו לראות את פריחת המושבים של בניהם בשנים האחרונות.

ציינתי שלא אנחנו הגנו אז על ההתיישבות החדשה, אלא היא הגנה עלינו, כשם שלא אנחנו מגינים על ההתיישבות החדשה ביהודה, בשומרון ובחבל-עזה, אלא ההתיישבות החדשה מגינה על מדינת ישראל כולה.

ההתיישבות העובדת, אז ועתה, מהווה יסוד חשוב ונדבך מרכזי בבסיס ההגנה על המדינה. רוב הקצינים והטייסים באים מההתיישבות העובדת, באחוזים גבוהים יותר מאשר שיעורם באוכלוסייה הישראלית כולה.

אנו כאן, כל הסיעות וכל חברי הכנסת, מברכים את ההתיישבות העובדת בברכת ברוכים הבאים; אנשי הקיבוצים כמו אנשי המושבים הם רצועת הביטחון שלנו, אנשי עמל, שעבדו ועובדים מהבוקר עד הערב, על מנת להרוויח את יומם.

### **רפאל אלול (העבודה):**

---

### **דוד מנע (הליכוד):**

אנשים שבאו מגלויות ולא ידעו מה זו חקלאות באו והתיישבו במושבים, החל ממושב לפידות בצפון, דרך אחיסמך, אחיהוד, במרכז או שדה-עוזיהו ושרשרת בדרום.

סבורני שיש כמה מטרות להמשך שגשוגה ופריחתה של ההתיישבות העובדת. חשוב לציין שהחקלאות במשבר, אולי זה דבר אופייני לכל ארצות המערב. בעבר החזיקה החקלאות בישראל כ-18% מהתוצר, והיום – קרוב ל-3%. אולי בשל המיכון ואולי בשל תופעות אחרות, ירדה החקלאות לאחוזים מאוד נמוכים בכלכלה הישראלית.

### **דן תיכון (הליכוד):**

למה אתה מתכוון, למספר המועסקים?

### **דוד מנע (הליכוד):**

למספר המועסקים ולייצור החקלאי.

### **היו"ר ר' אדרי:**

מהתוצר הלאומי?

### **דוד מנע (הליכוד):**

מספר המועסקים בענף החקלאות והייצור, שניהם יחד שיעורם באחוזים נמוך יותר.

### **דן תיכון (הליכוד):**

אני חושב שלגבי מספר המועסקים בחקלאות אתה צודק, אבל לגבי חלקה של החקלאות, לרבות מוצרי התעשייה בחקלאות, נדמה לי שהאחוז הרבה יותר גבוה, מהתל"ג.

### **דוד מנע (הליכוד):**

האחוז נמוך, בדיוק כפי שציינתי, ואם אתה סובר אחרת, אדרבה, תראה לי.

דבר נוסף. צריך לזכור שהאוטונומיה המוצעת תכה את החקלאות. נאמר שהאוטונומיה תגרום נזק של 1.2 מיליארד שקל. מי יחזיר זאת לחקלאים? הרי האוטונומיה תפתח את השערים לתוצרת חקלאית זולה מיהודה, משומרון ומחבל-עזה.

מה ניתן לעשות על מנת לסייע לחקלאים בכל התחומים? ראשית, הצעתי לכנסת תיקון לחוק ביטוח אבטלה, אשר יחיל את חוק ביטוח אבטלה גם על מושבים. צריך לזכור שאנשי המושבים נקלעים לפעמים לקשיים כלכליים, ולעתים אין להם תעסוקה, אבל אין להם זכות לקבל דמי אבטלה כמו השכירים. אני חושב שצריכים להחיל את החוק הזה גם על המושבים.

מחירי המים צריכים להיות רציונליים. בשנה שעברה המגזר החקלאי לא השתמש ב-25% מהקצבת המים, משום שהמחיר היה גבוה. מחיר המים לחקלאות צריך להיות רציונלי וזול.

כפי שציינתי, האוטונומיה מאיימת בעיקר על המשקים הקטנים במושבים, על המשפחות הבודדות, אלה שנעזרות בכוח-אדם, וכאשר יש כוח-אדם זול ועלות עבודה זולה, החקלאות ביש"ע תהיה זולה יותר מאשר בישראל, והדבר הזה יכה את החקלאים.

יש לקבוע תקינה גבוהה של התוצר היוצא מיהודה ומשומרון לישראל, בדיוק כפי שהדבר נדרש מהחקלאים הישראלים.

עדיין אינני רואה התקדמות בהסדרת חובות המושבים. עדיין יש מושבים שנמצאים בקשיים כלכליים. יש להפעיל הסדרים במושבים השונים. בענף ההדרים, למשל, יש לפתוח את המסחר לתחרות חופשית, ויש לקבוע תקנות להבטחת מסחר הוגן, וכן למנוע התקשרות מונופוליסטית בכל ענף וענף.

יש לאכוף את תקנות האיכות, השומרות על המוניטין של התוצרת החקלאית שלנו, המיועדת לייצוא.

הכנסת כולה, כל חבריה וכל סיעותיה, מאוחדים יחד בתודה להתיישבות העובדת בעבר, בתודה להתיישבות בהווה, בתקווה שעתיד מדינת ישראל יביא לשגשוג בענף החקלאות. תודה רבה.

**היו"ר ר' אדרי:**

תודה לחבר הכנסת דוד מנע. רשות הדיבור לחבר הכנסת אסעד אסעד, אחריו – לחבר הכנסת עמיר פרץ, ואחריו – לאחרונה, חברת הכנסת ענת מאור.

**אסעד אסעד (הליכוד):**

אדוני היושב-ראש, חברי הכנסת, זו היתה בשבילי הפתעה, כשמזכיר הכנסת הודיע לי לפני שתי דקות שאני רשאי לדבר.

**ענת מאור (מרצ):**

---

**היו"ר ר' אדרי:**

אני מבקש שלא תיאחז במזכיר הכנסת.

## אסעד אסעד (הליכוד):

יושב-ראש הכנסת.

## היו"ר ר' אדרי:

לא. אתה ביקשת את רשות הדיבור לפני שאני הודעתי את מה שהודעתי, וזכותך על-פי התקנון ליטול את רשות הדיבור, אדוני. מזכיר הכנסת פועל לפי התקנון.

## אסעד אסעד (הליכוד):

ראשית, אני מודה כי פניתי למזכיר הכנסת ולא ידעתי שיש לי רשות לדבר. לכן אני מעלה את זה כרגע.

ברשותכם, ברשות היושב-ראש וחברי הכנסת, אני רוצה לדבר על העדה הדרוזית מההיבט החקלאי. העדה הדרוזית חיה בישראל, בסוריה ובלבנון. עבדו בחקלאות וחיו מגידולי חקלאות למיניהם. כדי להתקיים סגילה העדה הדרוזית לעצמה במשך אלף שנות קיומה שני מושגים: מושג רוחני ומושג פיסי. המושג הפיסי הוא להתיישב על האדמה, להתיישב בהר ולשמור על עצמך, על אמונתך, על ביתך ועל משפחתך. העדה הדרוזית עיבדה את האדמה, כל בני העדה הדרוזית, גם בישראל, גם בסוריה וגם בלבנון. הם עיבדו את האדמה. המסתובב ביישובים הדרוזיים, גם בישראל, יכול לראות – ויצא לי להסתובב ביישובים הדרוזיים בלבנון בזמן מלחמת של"ג, ואני רואה, בכל פינה שיש רגב אדמה, אדוני היושב-ראש, יש עץ נטוע, יש שתיל, יש אדמה מעובדת. זו העדה הדרוזית בכללותה.

לצערי, המסתובב גם היום ביישובים הדרוזיים בישראל, בכרמל ובגליל – ואני מפריד את יישובי הדרוזים ברמת-הגולן – רואה אדמה שהיתה פעם חקלאית, רואה שדות נטושים, רואה כרמים לא מעובדים, וגם שטחי מרעה שאין בהם צאן, אין בו עזים, ונשאלת השאלה, מדוע?

אני רוצה לעשות הפרדה בין היישובים הדרוזיים שנמצאים בתוך "הקו הירוק" לבין היישובים הדרוזיים שנמצאים ברמת-הגולן. העולה לרמת-הגולן ופוגש את המתיישבים הדרוזים במג'ד-אל-שמש, במסעדה, בבוקעאטא ובעין-קוניה ימצא מה שאמרתי קודם: כל פינה שיש בה רגב אדמה, יש בה שתיל עץ של תפוח, שזיף או דובדבן.

עם הקמת המדינה, 95% מבני העדה עבדו בחקלאות. לצערי, המדיניות של כל ממשלות ישראל, של הפקעת אדמות מבני העדה הדרוזית, הביאה היום לכך, שהאדמה החקלאית ביישובים הדרוזיים הצטמצמה למינימום, ומה שנשאר בסביבות הכפרים הפך להיות שטח מתאר לבנייה ואינו מתאים לחקלאות. אני כאן שואל ותוהה, מדוע היחס הזה לעדה שקשרה את גורלה במדינת ישראל, שבניה משרתים שירות חובה בצה"ל? הנושא שאולי היה פותר בצורה הטובה ביותר חלק מבעיות בני העדה הדרוזית היום הוא נושא החקלאות, שכל כך הוזנח.

המפתיע הוא שבמדינת ישראל, שמבחינת החקלאות וההתיישבות הינה חלוצה בעולם בגידולי חקלאות למיניהם, אתה בא ליישובים הדרוזיים ונוכח לדעת שהקדמה והמודרניזציה בחקלאות הקיימת ברחבי הארץ השאירה את הדרוזים מאחור. אני שואל: מדוע זה צריך להיות כך?

אמרתי לפני חודשים מספר, שהעדה הדרוזית נמצאת היום על פרשת דרכים בעידן השלום שאנחנו נמצאים בעיצומו, בשני נושאים: א. נושא המנהיגות, וזה לא המקום להיכנס לכך; ב. בעידן השלום, צעירי העדה הדרוזית, שמרביתם נמצאים היום בכוחות הביטחון השונים, חוזרים הביתה. מי שהגיע לגיל 40 יקבל פנסיה וייתשב, ולו לא תהיה בעיה, יחסית, לגבי פרנסה. אבל מי שנמצא מתחת לגיל 40, 38 ומטה, חוזר הביתה, אין אדמה לחקלאות, כי איש לא השקיע בזה, והדרוזים, לצערי, גם לא שמרו על כך, ולא עודדו אותם לבנות חקלאות נכונה. אין תעשייה, כי הממשלות, הנוכחית והאחרות, לא פיתחו תעשייה באזור הכפרים הדרוזיים, לכן גם אין תעשייה בסביבות כפריהם. לצערי, גם אין השכלה, כי העדה הדרוזית נמצאת בתחתית הסולם בתחום זה. נשאלת שוב השאלה, מדוע זה צריך לקרות?

אדוני שר החקלאות, אתה קיבלת אזרחות כבוד של בית-ג'ן. אתה יודע, אדוני השר, אומנם בסביבת בית-ג'ן, ואני תושב המקום, יש מטעי תפוחים וגפנים, ואתה יודע שהמטעים של התפוחים והגפנים צריכים מים, אבל אין מים לשתייה, לא לחקלאות. תושבי בית-ג'ן מקבלים 50%, חבר הכנסת גנדי, מהממוצע במדינת ישראל לשתייה, לא לחקלאות. והשאלה היא, מדוע? למה צריך להימשך העוול הזה כלפי אוכלוסייה – ואני לא רוצה לחזור על הסממה שהעדה קשרה את גורלה בגורלו של העם היהודי במדינת ישראל? למה זה צריך להימשך כך?

אני חושב שהגיע הזמן דווקא בתחום הזה, בחקלאות, בעידן שאנחנו מדברים עליו, עידן השלום, לעשות רביזיה ולבדוק מה ניתן לעשות בשביל הדרוזים.

אני רוצה לומר מלה למתיישבים בבקעת-הירדן, שביקרתי אצלם. ביום חמישי הייתי יחד עם ועדת הפנים באזור יריחו, וביקרנו את המתיישבים בבקעת-הירדן. אני יודע באיזו דילמה קשה הם נמצאים שם, באילו קשיים. כי אנחנו יודעים שחקלאי לא חי מהאוויר, הוא חי מהיום לטווח רחוק. אם הוא רוצה לנטוע כרם או לשתול עץ, זה לא נותן פרי למחרת. הוא צריך לקחת כמה שנים קדימה. הוא לא יודע היום ואין לו תשובות. אמרתי את זה, וחבר הכנסת גנדי היה נוכח שם, היום אין לממשלה תשובות לאותם מתיישבים, חקלאים, שנמצאים בבקעת-הירדן. לאותו חקלאי אין תשובות היום, לא מה יהיה בעוד שנה, בעוד שנתיים או בעוד שלוש שנים, אלא אין להם תשובות מה יהיה ב-13 בדצמבר. ואני חושב שזה אומר דורשני.

הגיע הזמן לתת לאותם מתיישבים שנמצאים שם, שנשלחו על-ידי ממשלות ישראל – ותמיד נאמר, וגם היום צוטט ברדיו מר שמעון פרס, שר החוץ היום, שאמר לאחת המתיישבות מהקיבוץ הארצי: מהירדן אין תזוזה; היום היא מחפשת איך לצאת משם, כי אין לה תשובות לגבי מה שיקרה מחר. אני חושב שגם בנושא הזה הגיע הזמן שממשלת ישראל תדבר ברור ותיתן לאנשים את התשובות המתאימות על מה שהם שואלים היום, כי הם באמת נמצאים בדילמה קשה מאוד.

**היו"ר ר' אדרי:**

תודה לחבר הכנסת אסעד אסעד. רשות הדיבור לחבר הכנסת עמיר פרץ, ואחרונה – חברת הכנסת ענת מאור.

החקלאים לא נשברים כל כך מהר, אדוני, חבר הכנסת אביטל.

### **עמיר פרץ (העבודה):**

אדוני היושב-ראש, חברי הכנסת, כמו בכל יום שבו מציינת הכנסת נושא מיוחד, מנסים חברי הכנסת לבוא ולהקיף אותו מכל היבט ולתרום נקודה מזוויתו של כל חבר כנסת. אני גם כן רוצה לתרום משהו.

בימי חיי הייתי זמן-מה, תקופה קצרה אומנם, באחד מקיבוצי הדרום. אחר כך הייתי תקופה ארוכה יותר מושבניק באחד ממושבי הדרום, ולבסוף חזרתי לעיירה, למקום שאליו הגעתי לראשונה כאשר הגענו לישראל, לשדרות.

אחת הנקודות שליוו את מדינת ישראל במשך שנים רבות מאוד היתה השאלה, מהי מערכת היחסים בין ההתיישבויות השוכנות זו לצד זו? מהי מערכת היחסים בין ההתיישבות העובדת לבין ערי הפיתוח? השאלה הזו ליוותה את היישוב בישראל שנים רבות. היא לוותה באמוציות קשות, היא לובתה לא אחת על-ידי גורמים שהשתמשו בה לצרכים כאלה ואחרים. אבל, האמת מוכרחה להיאמר, היו באותם מרחבים של הנגב, של הצפון, באותם שדות ירוקים, באותם מקומות פורחים, היו ועמדו חומות של ניכור, של מרחק, בין תושבים שהגיעו בשנות ה-50 המוקדמות לבין התושבים הוותיקים של ההתיישבות העובדת שהיו שם קודם. היתה שאלה, מהי התיישבות מגשימה? האם התיישבות מגשימה היא במבחן המוטיבציה? האם התיישבות מגשימה היא רק של אדם שאמרו לו: הנה, לך לשם, תיבש שם, תבנה פה – או התיישבות מגשימה היא במבחן התוצאה? האם אדם שהורידו אותו ממשאית באמצע הלילה והקים התיישבות – גם הוא ציוני מגשים, או לא? השאלה הזו של הלגיטימציה להיות ציוני, להיות ציוני מגשים, עמדה כחיץ במשך שנים רבות מאוד בין ההתיישבויות השונות.

עברנו דרך ארוכה, ואני שמח לומר שהיום יודעים ההתיישבות העובדת, הקיבוצים, המושבים וערי הפיתוח, שאין סיכוי להיאבק בפריפריה אלא בשיתוף פעולה. אין סיכוי להצמיח את הצפון ואת הנגב אלא בשיתוף פעולה. ייתכן שזאת ברית של דפוקים. יכול להיות. ייתכן שאם עד לפני כמה עשרות שנים מישו חשב שהוא חזק יותר, שהוא יכול לבדו – ייתכן שאז לא היה אפשר לעשות את זה ביחד, וייתכן שהמשבר הגדול שפקד את ההתיישבות גרם לכך שנפתחו השערים. יש תרבות משותפת, חינוך משותף, בתי-ספר פתוחים, ילדים מעורבים אלה באלה ונמצאים אלה עם אלה, ויש בנייה של תעשייה משותפת.

אני אומר כל זאת כי אני יודע שהאוטונומיה תפתח דף חדש נוסף ואתגר חדש נוסף להתיישבות העובדת. ההתיישבות העובדת צריכה להפיק את הלקחים ממה שהיה קודם, וצריכה לדעת שאין לה ברירה, היא מוכרחה להביט סביבה, היא חייבת להיות חלק מהעם, על כל המשמעויות של העניין. להתיישבות העובדת אין ברירה אלא ללכת לעידן חדש של תיעוש, לבדיקה מחדש לאן היא יכולה להפנות את המשאב האנושי הקיים בתוכה ולתרגם אותו ליצירה מחודשת ולצמיחה.

כמי שהלך כמה שנים בשדות כמו אחרים, גידל פרחים כמו אחרים, גידל ירקות כמו אחרים, חי מאותם גידולים, התפרנס מאותם גידולים ולא מדבר אחר, לצערי הרב אני יודע, שהחקלאות בישראל לא יכולה לתת תשובה כלכלית לכל משפחות החקלאים ולבניהם. אין לתנועות ברירה אלא לעבור מהלך חדש של ראייה אזורית, קודם כול של האזור שבו הם חיים, ואחר כך ראייה כיצד הופכים גורם מרכזי במה שמתפתח באזור המזרח התיכון.

אני מקווה שכל תנועות ההתיישבות, על כל מרכיביהן, בכל מקום שבו הם נמצאים, יחזרו למעמדן, יחזרו לאותה תחושה שהן תמיד הובילו.

אני רוצה לומר משפט אחד לשר יעקב צור. נקלעתי פעם אחת לוויכוח באחד הקיבוצים, באותם ימים, וקם קיבוצניק אחד ואמר לי: תגיד לי, למה תמיד באים אלינו בטענות? למה אני בכלל צריך לתת למישהו דין-וחשבון אם בית-הספר שלי פתוח בפני אחרים או לא פתוח? אמרתי לו: אין לך נכס גדול יותר מכך שמדינת ישראל ואזרחי ישראל מרגישים זכות לבוא אליך בטענות ולהגיד לך שהם תובעים ממך לתרום מעצמך. זה הנכס החשוב ביותר שיש לך – להיות הדוגמה האישית, ואל תוותר על הנכס הזה. אני מאחל לעצמי להגיע ליום, שבו כל מדינת ישראל תראה בי את הכתובת שצריכה לסמן מה עושים למען כולם.

הלוואי שכל תנועת ההתיישבות, על כל מרכיביה, תחזור למעמדה כתנועה מובילה אחרי שתצליח להיחלץ מהמצוקה שבה היא נמצאת ותסמן למדינת ישראל ולעם ישראל יעדים חדשים. תודה רבה.

### **היו"ר ר' אדרי:**

תודה לחבר הכנסת עמיר פרץ. אני מתכבד להזמין את חברת הכנסת ענת מאור, אחרונת הדוברים, שהיתה שותפה ליזומה הברוכה לקיים דיון היום. אני רוצה להביע לה תודה והערכה וגם ברכה.

### **דן תיכון (הליכוד):**

אדוני היושב-ראש, אני לא מבין איזה דיון מתקיים כאן, אם זה דיון אישי או דיון סיעתי, מי קבע את הדוברים. נדמה לי שמשהו לא היה ברור למי שארגן את הדיון. אם לחבר הכנסת חיים אורון לא נמצא כאן מקום, אני לא מבין מה הדיון הזה. גם אני רציתי לומר דברים מסוימים, ולא ניתנה לי אפשרות. והנה אני רואה, שבסוף הופיעו אנשים אחרים, מכל הכיוונים, ללא התייחסות וללא זיקה לסיעה זו או אחרת.

### **היו"ר ר' אדרי:**

חבר הכנסת דן תיכון, אני לא יכול לומר שאין הצדק אתך. אם יש טעות, גם את זה צריך לומר, ואני אומר את זאת. אני קיבלתי רשימה ופעלתי לפי הרשימה, אבל אני מקבל את כל האחריות על עצמי.

## יוסף בא-גד (מולדת):

נוספו שלושה אנשים שלא היו ברשימה.

## היו"ר ר' אדרי:

אני מקבל את כל האחריות על עצמי. קיבלתי רשימה, פעלתי לפי הרשימה שקיבלתי. תודה.

אנחנו ממשיכים. אני מבקש לאפשר לחברת הכנסת ענת מאור לשאת את דברה. בבקשה, גברתי.

## ענת מאור (מרצ):

אדוני היושב-ראש, חברות וחברי הכנסת, ברוכים האורחים שיושבים אתנו אחרי היום המכובד והחשוב, על כל האירועים החשובים שהיו בו – החל בוועדות, המשך בסימפוזיון ובאירוע המכובד בטרקלין וכלה בישיבה המיוחדת של הכנסת.

בארבעה דברים כוחה של ההתיישבות: באדם – היחיד והיחידה שהם טבורו של עולם; בבית – בית קיבוצי ומושב שהוא שיתופי; בדרך – דרך ומשכן לערכי אדם ועם; ובמעש – שהוא רב ופורה. זוהי תמצית ייחודנו – כלים שלובים של אדם, בית, דרך ומעש.

אך היום, לאחר שבמשך שני עשורים קמו מבית ופגעו בחוסן הזה, הכנסת הזו והממשלה הזו אל להן להסתפק ביום חשוב זה במיתוס ובאתוס.

עלינו – כבוד נשיא המדינה, שכיבד אותנו באירוע בטרקלין, אדוני ראש הממשלה, שרי האוצר, התעשייה והחקלאות, הממשלה כולה והכנסת – עלינו לאמץ מדיניות, שתביא בשורה במסר ובתקציב אור להתיישבות, לחקלאות, לייצור ולשורשיות. בראש ובראשונה בגין כך, שמדיניות זו תביא גם למדינה כולה תועלת גדולה מהמשאב האנושי הרב הזה, שהוא מתנדב, חלוצי ויצרני, ומעוניין ויכול לתרום למדינה ולערכיה, לכלכלתה ולצמיחה, לחינוך ולתרבות, ולשילוב המופלא שבין נחישות ביטחונית לבין מאבק לשלום.

מחר נסב לחג החנוכה עם כל בית ישראל, ולכן הרשו לי, בתור הדוברת המסכמת של היום המכובד שהועדנו להתיישבות ולחקלאות, שסיכומי יביא, בשם כל הבית הזה, אור ומאור להתיישבות כנרות חנוכה.

נר ראשון – נר למדינת ישראל, שהכפר, החקלאות והייצור הם במרכזה, ולא רק הבנקאות, המסחר והעסקנות. נר שני – נר מחויבות לחקלאות, לתכנון, לסובסידיות ולרשת ביטחון. נר שלישי – נר לפיתוח התעשייה והתיירות ההתיישבותית, שיביא צמיחה כלכלית למדינה. נר רביעי – נר להגשמה וליישום של חוק-גל במושבים, שיאפשרו להם להיות מחדש גם חקלאים גאים. נר חמישי – נר להסדר

משלים של כאן ועכשיו לתנועה הקיבוצית, שגיבנת החובות שהמדינה יצרה פוגמת בכושר צמיחתה, כמו גם במגזרים יצרניים אחרים. נר שישי – נר לפריפריה ההתיישבותית כולה, מושבים, קיבוצים, כפרים וערים ערביות וערי פיתוח, שכמהים לאישור מפת אזורי הפיתוח החדשה. נר שביעי – נר לבנים ולנכדים בהתיישבות שממתינים לדירות בבנייה תקציבית, שרק היא היא הערובה להמשכיות. נר שמיני – נר של פיתוח תרבות וחינוך ייחודיים לערכים, ליצירה ולהומניזם.

ולבסוף, אורו של השמש שבחנוכייה, שיאיר לנו דרכינו לעשות כל זאת היום, על מנת שההתיישבות תהיה נדבך בסיסי במדינה, לא רק בימים ההם אלא גם בזמן הזה.

אלה מעות חנוכה שבידינו להגיש למתיישבים ולחקלאים שלנו. תודה רבה.

### **היו"ר ר' אדרי:**

תודה לגברתי חברת הכנסת ענת מאור. אני מבקש גם כן להצטרף לברכות ולאיחולים, ובמיוחד לחבר הכנסת שמואל אביטל, שהוא היוזם הראשי לדיון הזה. אני גם מבקש לשלוח ברכות לתנועת המושבים, לחבריה ולראשיה, לתנועה הקיבוצית, לחבריה ולראשיה. זו הזדמנות נאותה להביע הערכה, הוקרה לכל העוסקים במלאכה. המתיישבים, החקלאים, יצרו את ה"יש" הגדול. שמה של החקלאות הישראלית היה – ואני מצטער לציין שהיה – לשם דבר בעולם. ולך, אדוני שר החקלאות – אני מצטער שהוא יצא מהאולם – המופקד על אחד הנכסים החשובים ביותר של המדינה, אני יודע שתפקידך היום לא קל, אבל עם זאת, אין מנוס אלא להמשיך ולעשות כדי שהנכס הזה ימשיך להיות אחד המובילים, נכס שתרם תרומה נכבדה למדינה, והוא עדיין יכול לתרום הרבה מאוד לפיתוחה ולשגשוגה וליצוא הישראלי. תודה ליוזמים.

### **רחבעם זאבי (מולדת):**

אני ביקשתי הצעת סיכום, הגשתי אותה בדיוק לפי התקנון. נעשה פה מעשה שלא ייעשה. סגנית מזכיר הכנסת העבירה את זה למישהו מחברי הכנסת מהצד השני, דבר שמעולם לא היה בכנסת. לא ראיתי דבר כזה. עכשיו אני שומע שלא נותנים לקרוא את הצעת הסיכום. הצעת הסיכום היא על-פי תקנון הכנסת, בשם ארבע סיעות בבית.

### **היו"ר ר' אדרי:**

אדוני חבר הכנסת זאבי, אני מבקש את תשומת לבך לכך שאנחנו משתדלים לפעול ולנהוג על-פי תקנון הכנסת. עד כמה שידוע לי, זו לא הצעה ולא דיון על-פי הצעה לסדר-היום. זהו דיון על-פי סעיף 58 לתקנון. זו ישיבה מיוחדת של הכנסת, המוקדשת לציון המאורע שנקרא יום ההתיישבות החקלאית. על-פי התקנון אין הצעות סיכום.

### **רחבעם זאבי (מולדת):**

אדוני היושב-ראש, בתחילת הישיבה החגיגית, בשעה 16:00 ומשהו, אמר יושב-ראש הכנסת שבח וייס, שבסוף הדיון או שתהיה הצעת סיכום או – – – . הוא הזמין הצעות סיכום בדבריו. הצעת הסיכום הוכנה על-פי דבריו ולפי התקנון, ואני עומד על זה שתינתן לארבע סיעות בבית הזכות להציע הצעת סיכום.

#### **חיים אורון (מרצ):**

היות שהיושב-ראש אמר שיש שתי אפשרויות, לי ידוע שחלק מהחברים אמרו שיקיימו את הדיון בוועדה. אם זה לא נדחה, אני מבקש להעביר את הנושא לוועדה, כפי שהיושב-ראש אמר בראשית הישיבה. ואז יהיו שתי הצעות – להעביר לוועדה או לא להעביר לוועדה.

#### **היו"ר ר' אדרי:**

אני הייתי דווקא רוצה שבנושא כל כך חשוב, שכל חלקי הבית, כולם דיברו בשבח החקלאות וכולם דיברו מתוך דאגה, לא נצביע. זו משאלתי. אבל, אם אין ברירה – – –

#### **חיים אורון (מרצ):**

היושב-ראש אמר – – –

#### **היו"ר ר' אדרי:**

אני מבין שיושב-ראש הכנסת אמר בראשית הישיבה שזה ניתן.

#### **רחבעם זאבי (מולדת):**

נכון.

#### **היו"ר ר' אדרי:**

כך הבנתי מדבריו של חבר הכנסת זאבי. הדיון הזה הוא על-פי סעיף 58, ולא על-פי הצעה לסדר-היום. לכן, אין הצעות סיכום.

#### **רחבעם זאבי (מולדת):**

אני הגשתי הצעה לסדר-היום. לפני כחודש ימים הגשתי הצעה לסדר-היום על חשבון המכסה שלי, וזו היתה הצעה לסדר-היום.

**היו"ר ר' אדרי:**

אבל היא לא נדונה, אדוני.

**רחבעם זאבי (מולדת):**

יושב-ראש הכנסת אמר מה שאמר והזמין הצעת סיכום. לא יכול להיות שאת הצעת הסיכום שלנו יראו לאחרים, שהם לא הכינו הצעת סיכום, ינהלו משא-ומתן, ישללו מאתנו – – – הדעת לא סובלת דבר כזה, ואף פעם לא הכריזו שהדיון הוא על-פי סעיף 58.

**היו"ר ר' אדרי:**

אני יכול להבטיחך, שאני לא שמעתי שהגשת הצעת סיכום.

**דן תיכון (הליכוד):**

— — —

**היו"ר ר' אדרי:**

אני אתן לך. אתה יודע שאני תמיד מקשיב לדברי החוכמה שלך. תרשה לי. לא נעשה דבר כאילו האופוזיציה הגישה הצעה או מישהו אחר לא הגיש הצעת סיכום. אני הודעתי שיש לפעול על-פי תקנון הכנסת. אתן לשני החברים רשות דיבור ובזה נסיים. חבר הכנסת דן תיכון, בבקשה; אחריו – חבר הכנסת שמואל אביטל.

**דן תיכון (הליכוד):**

אדוני היושב-ראש, אני לא יודע מי יועץ לך. אבל מי שיעץ לך להשתמש בסעיף 58, פשוט טעה. אקרא לך את לשון הסעיף.

**היו"ר ר' אדרי:**

הוא לנגד עיני.

### **דן תיכון (הליכוד):**

"בישיבה מיוחדת של הכנסת, המוקדשת לציון של מאורע, ינאם יושב-ראש הכנסת או חבר כנסת שיושב-ראש הכנסת קבע לכך, ויכול שינאם ראש הממשלה או חבר הממשלה שראש הממשלה קבע לכך". לכן, ההצעה להסביר את מה שקרה כאן על-פי סעיף 58 איננה סבירה, איננה מדויקת ומוטעית.

לכן, נדמה היה לי שההליך היה כדלקמן: לפני כמה שבועות הגישו אנשים הצעה לסדר-היום בנושאים הללו, והוחלט לקיים דיון במליאה. זה אכן התקיים היום, והוא הפך לדיון חגיגי שהסתיים כאמור בפיאסקו ובאובדן עשתונות.

### **היו"ר ר' אדרי:**

אל נרחיק לכת. זה לא פיאסקו. אני חושב שההצעה של חבר הכנסת זאבי היא במקומה, אפשר לדון עליה, אבל זה לא פיאסקו. זה דיון מכובד, דיון ענייני. חבל.

### **דן תיכון (הליכוד):**

אדוני היושב-ראש, אני רוצה להסביר את דברי. הדיון במהותו היה חגיגי, השתתפו בו שרים, השתתפו בו אורחים רבים, ולקראת הסוף כולם פינו את הזירה והוא הסתיים בקול מינורי. לכך התכוונתי.

מכל מקום, אני רוצה לחזור לפתיח ולומר לך, שהסתמכות על סעיף 58 נראית לי שגויה ביותר. מה גם שבסעיף נאמרים דברים שונים לחלוטין.

### **היו"ר ר' אדרי:**

אני מודה לך, אדוני, חבר הכנסת דן תיכון. רשות הדיבור לחבר הכנסת שמואל אביטל.

### **שמואל אביטל (העבודה):**

אדוני היושב-ראש, צר לי שחבר הכנסת זאבי, בניגוד לנאום שלו – ואני בהחלט ציפיתי לנאום שלו כפי שנאם אותו; אולי אחרים לא – דווקא כעת לקראת סיכום העניין מעביר אותו למישור אחר לגמרי. כל היום הזה, משעות הבוקר המוקדמות, בוועדות, בסדרה של אירועים שכל חברי הכנסת הוזמנו אליהם, ועד הסיום פה, התנהל ברוח מסוימת; הייתי אומר, ברוח כפי שחבר הכנסת תיכון דיבר עליה.

מדובר בהתיישבות, ולא מעט אנשים, כאשר מדברים על התיישבות מתחילים לחבר התיישבות והתנחלות – מה זהה ומה לא זהה. אני ממליץ ומבקש להוריד את ההצעה ולתת ליום הזה להסתיים ברוח הטובה שבה הוא בעצם התגלגל עד עכשיו.

בשעה וחצי האחרונה, גם בעקבות דבריו של היושב-ראש – אתה צודק, נאמרו הדברים, וזה לא יום למארכים קטנים – אנחנו החלטנו גם כמארגנים, על דעת רוב הסיעות או החברות והחברים מקרב חברי הכנסת שהיו שותפים, החלטנו שסיכום של יום חגיגי כזה אין טעם שנתחיל לנסח הצעות סיכום. אמרתי את זה גם למזכירות. להפתעתי קיבלתי הודעה, ואכן באתי אליך עם הנייר, שבכל זאת מציעים הצעת סיכום.

אני חושב, חבר הכנסת זאבי, בלי להתייחס לתוכן הדברים, אף שקראתי אותם יחד אתך, להוריד את העניין הזה ולתת ליום הזה להסתכם על-פי סעיף 58.

### **היו"ר ר' אדרי:**

חבר הכנסת זאבי, נתתי לך לפני כן להביע את דעתך, ובזה אנחנו נסכם.

### **רחבעם זאבי (מולדת):**

אדוני היושב-ראש, הצעת הסיכום שלנו הוכנה על-פי הזמנה של יושב-ראש הכנסת. זה שהצד השני של הבית לא היה מוכן לכך, זו בעיה שלו. וזה שהוא יודע מה כתוב בהצעת הסיכום שלנו, זוהי שערורייה. אם אין להם מה להגיד, שלא יגידו. אגב, בהצבעה הם גם יפילו את הצעת הסיכום שלנו, הם פה רוב בבית. לא יכול להיות שלא תיתן את הזכות החוקית על-פי תקנון הכנסת לארבע סיעות בבית להציע הצעת סיכום לדיון כזה.

### **היו"ר ר' אדרי:**

תודה. חבר הכנסת אורון, בבקשה.

### **חיים אורון (מרצ):**

אני אישית בעד הצבעה, מהטעם הפשוט – להבהיר למי שלא הבין, שכל הצגת האחדות היתה בלוף. טוב שחבר הכנסת זאבי תרם לכך.

לגופו של עניין, היושב-ראש אמר שיש שתי אפשרויות, להעביר לוועדה או לסכם בהחלטה. היושב-ראש יחליט מה יצביעו קודם, ובכל מקרה אני מציע להעביר את הנושא לדיון בוועדת הכלכלה או בוועדת הכספים. ועדת הכנסת תחליט מי מהן תדון בו. יש פה שתי הצעות, נצביע עליהן.

**היו"ר ר' אדרי:**

תודה. חברי הכנסת, אני לא יכול להתעלם מכך שאכן היתה הודעה של יושב-ראש הכנסת בפתח הדברים. על כן, יש טעם לכל הדיון הזה. ההצעה שלי היא, אם ניתן, שאת הדיון הזה נסכם בהסכמה, בהבנה ולא בהצבעה, במיוחד לאחר כל מה שנאמר על-ידי כל הסיעות, זה יכול להיות לתועלת. אם לא, אני אצטרך להצביע, וחבל.

חברי הכנסת זאבי ואביטל, זה נושא כה חשוב, וראיתי שכל חלקי הבית היו מאוחדים סביבו. אני מציע הצעה.

**רחבעם זאבי (מולדת):**

אין צורך, חבל על זמננו.

**היו"ר ר' אדרי:**

אז נצביע. אני מנסה להגיע להבנה. יש הצעה להעביר את הנושא לוועדה – – –

**רחבעם זאבי (מולדת):**

אולי הם יסכימו לסיכום הזה?

**דן תיכון (הליכוד):**

אתה לא יכול להצביע. אתה צריך להגדיר מה התקיים כאן. האם התקיים כאן דיון בהצעות לסדר-היום? ודאי שלא. התקיים כאן דיון בנושא מסוים. לכן יש אפשרות אחת, לא להצביע או לחלופין להצביע בעד הצעות סיכום.

**היו"ר ר' אדרי:**

אני מסכים אתך שאי-אפשר להצביע, אבל אני מנסה להגיע להבנה ולהסכמה. לא היתה הצעה לסדר-היום, היה רעיון להצעה לסדר-היום.

### **דן תיכון (הליכוד):**

— — — ונעשו כאן טעויות רבות.

### **היו"ר ר' אדרי:**

נכון. לכן, אם חבר הכנסת זאבי לא מקבל, אני אצטרך להצביע או להעביר לוועדה.

אני מבין שיש רק הצעת סיכום אחת. אנחנו נצביע בעדה או נגדה. חברי הכנסת, אני מצטער שכך אנחנו צריכים לסיים את הדיון, אבל אין דרך אחרת.

חבר הכנסת זאבי, בבקשה.

### **רחבעם זאבי (מולדת):**

אדוני היושב-ראש, להלן הצעת סיכום לדיון הכנסת בנושא ההתיישבות מטעם סיעות הליכוד, צומת, מפד"ל ומולדת:

א. הכנסת רואה בהתיישבות היהודית בכל רחבי הארץ, לרבות רמת-הגולן, יהודה, שומרון וחבל-עזה, מעשה חיוני וביטוי לאדנותנו על הארץ הזאת.

ב. הכנסת מברכת את המתיישבים היהודים בספר ובאזורים בעייתיים ומאמצת את רוחם להמשך ההתבססות וההתנחלות.

ג. הכנסת קוראת לממשלה לתת דעתה ולפתור את הבעיות המעיקות על החקלאים בישראל.

ד. הכנסת קוראת לממשלה ולזרועות הביטחון לתת מגן וביטחון למתיישבים בכל ארץ-ישראל.

ה. הכנסת קוראת לממשלה להמשיך בתנופה את המחקר החקלאי בישראל.

ו. הכנסת קוראת לממשלה לתת מענה לבעיות החינוך והתרבות בהתיישבות, ובעיקר בגזרות נידחות או מרוחקות ממרכזים עירוניים.

ז. הכנסת מביעה את דאגתה מהסכנה לחקלאות הישראלית מצדה של האוטונומיה הפלשתינית, אם חס-וחלילה זו תקום. תודה.

**היו"ר ר' אדרי:**

תודה לחבר הכנסת זאבי.

רשות הדיבור לחבר הכנסת שמואל אביטל, בבקשה.

**שמואל אביטל (העבודה):**

אדוני היושב-ראש, צר לי על מה שקרה פה, ולכן, בניגוד לרצון של כולם – – –

**רחבעם זאבי (מולדת):**

התקנון אומר שבהצעת סיכום קוראים בדיוק מהנייר.

**שמואל אביטל (העבודה):**

חוץ מהתקנון יש גם דברים אחרים. לצערי הרב, אתה לא התנהגת כך היום. אתה מנסה להפוך את היום הזה, שהיה בהסכמה כללית, ליום של ניגוח, וחבל מאוד. תתבייש לך.

**רחבעם זאבי (מולדת):**

זו הצעת סיכום?

**חיים אורון (מרצ):**

---

רחבעם זאבי (מולדת):

— — —

חיים אורון (מרצ):

— — —

מיכה גולדמן (העבודה):

זו חבלנות.

דוד צוקר (מרצ):

— — —

רחבעם זאבי (מולדת):

— — —

היו"ר ר' אדרי:

אני מבקש לאפשר לי לנהל את הישיבה. חבר הכנסת צוקר, אתה מפריע. חבר הכנסת זאבי, אפשרתי לך. חבר הכנסת צוקר, אילו עזרת לי לנהל את הישיבה, זה לא היה קורה. אתה לא עוזר לי לנהל את הישיבה, אתה רק מלבה את היצרים, זה הכול.

אדוני, בבקשה.

שמואל אביטל (העבודה):

לא היתה שום כוונה — — —

### היו"ר ר' אדרי:

אני מבקש הודעת סיכום.

### שמואל אביטל (העבודה):

לא היתה שום כוונה, לכן הצעת סיכום קצרה.

הכנסת מעלה על נס את תרומתה של ההתיישבות החקלאית על כל מגזריה, וקוראת לממשלת ישראל לחזק ולמצוא פתרונות הולמים לחיזוקה של התיישבות זו.

### היו"ר ר' אדרי:

מטעם מי?

### שמואל אביטל (העבודה):

עבודה ומרצ.

### היו"ר ר' אדרי:

חברי הכנסת, אנחנו ניגשים להצבעה. תחילה נצביע על הצעת הסיכום שהוגשה על-ידי חבר הכנסת זאבי, בשם סיעות הליכוד, צומת, המפד"ל ומולדת. מי בעד? מי נגד? ההצבעה החלה. בבקשה.

### דן תיכון (הליכוד):

אנחנו מצביעים גם בעד ההצעה שלנו.

#### הצבעה מס' 1

בעד הצעת הסיכום שהביא חבר הכנסת ר' זאבי – 22

נגד – 25

נמנעים – אין

הצעת הסיכום שהביא חבר הכנסת ר' זאבי לא נתקבלה.

#### **היו"ר ר' אדרי:**

חברי הכנסת, בעד – 22, נגד – 25, אין נמנעים. ההצעה לא נתקבלה.

אנחנו עוברים להצעת הסיכום שהוגשה על-ידי חבר הכנסת שמואל אביטל, בשם סיעות העבודה ומרצ. ההצבעה החלה. בבקשה.

#### הצבעה מס' 2

בעד הצעת הסיכום שהביא חבר הכנסת ש' אביטל – 42

נגד – 1

נמנעים – 2

הצעת הסיכום שהביא חבר הכנסת ש' אביטל נתקבלה.

#### **היו"ר ר' אדרי:**

בעד – 42, נגד – 1, נמנעים – 2. הצעת הסיכום של חבר הכנסת שמואל אביטל נתקבלה. אנחנו נתקן את הצבעתו של חבר הכנסת שמואל אביטל להצבעה בעד, כי בטעות הצביע נגד. תודה.

#### **מסמכים שהונחו על שולחן הכנסת**

#### **היו"ר ר' אדרי:**

חברי הכנסת, אנחנו ממשיכים בסדר-היום. הודעה לסגנית מזכיר הכנסת. בבקשה.

## **סגנית מזכיר הכנסת ש' כרם:**

ברשות היושב-ראש, הנני מתכבדת להודיע, כי הונחו היום על שולחן הכנסת:

לקריאה ראשונה, מטעם הממשלה – הצעת חוק ניירות ערך (תיקון מס' 13), התשנ"ד–1993.

לקריאה ראשונה, מטעם חברי הכנסת – הצעת חוק יום הזיכרון לחללי מערכות ישראל (תיקון מס' 3) (היעדרות קרוב משפחה מעבודה), התשנ"ד–1993, של חבר הכנסת חיים אורון; וכן הצעת חוק הפסיכולוגים (תיקון) (סייג למינוי ולכהונה במועצת הפסיכולוגים), התשנ"ד–1993, של חבר הכנסת דוד מגן. תודה.

## **היו"ר ר' אדרי:**

תודה.

## **הצעת חוק מס ערך מוסף (תיקון מס' 11), התשנ"ד–1993**

### **(קריאה שנייה וקריאה שלישית)**

## **היו"ר ר' אדרי:**

אנחנו עוברים לסעיף הבא: הצעת חוק מס ערך מוסף (תיקון מס' 11), קריאה שנייה וקריאה שלישית. יציג את ההצעה יושב-ראש ועדת הכספים, חבר הכנסת גדליה גל. בבקשה.

## **גדליה גל (יו"ר ועדת הכספים):**

אדוני היושב-ראש, כנסת נכבדה, בשם ועדת הכספים, אני מתכבד להביא לקריאה שנייה ולקריאה שלישית את הצעת חוק מס ערך מוסף (תיקון מס' 11), התשנ"ד–1993.

בעל הצעת החוק הוא חבר הכנסת אברהם פורז, ולפי אחת ההחלטות האחרונות של ועדת הכנסת – הוא יקבל את רשות הדיבור מייד אחרי.

החוק סוגר פער בחוק מס ערך מוסף, וקובע שאם מי שעוסק במקרקעין רכש מקרקעין ממי שאין עסקו בהם, מובטח לו שכאשר הוא ימכור אותם יוטל מע"מ רק על ההפרש שבין מה שהוא שילם לבין מה שהוא יקבל. במלים אחרות, עד עכשיו היה כפל מע"מ, ומעתה ואילך לא יהיה כפל מע"מ.

אבקשך, אדוני היושב-ראש, להעמיד את הצעת החוק להצבעה בקריאה שנייה ושלישית.

**היו"ר ר' אדרי:**

אני מודה לך, אדוני, חבר הכנסת גדליה גל.

יש לנו רק הסתייגות אחת, של חבר הכנסת חיים אורון. אדוני, אתה רוצה להסתייג?

**חיים אורון (מרצ):**

אני מוותר.

**היו"ר ר' אדרי:**

אתה מוותר. טוב.

**אברהם פורז (מרצ):**

יש תיקון לתקנון, האומר שכאשר מדובר בהצעת חוק המובאת לקריאה שנייה ושלישית, נותנים למציע לדבר אחרי יושב-ראש הוועדה.

**היו"ר ר' אדרי:**

השאלה אם לא אחרי ההצבעה. אני מוכן לתת לך שלוש דקות, על-פי התקנון.

**דן תיכון (הליכוד):**

יש לי הערה גם לנוהל הזה.

**היו"ר ר' אדרי:**

בבקשה, אדוני.

### **אברהם פורז (מרצ):**

זו החלטה של ועדת הכנסת.

### **דן תיכון (הליכוד):**

אני יודע.

אדוני היושב-ראש, תקשיב לי. אני יודע שהסעיף הזה עבר תיקון בתקנון, אבל אני מציע שיינתן למציע ההצעה לדבר רק לאחר שהצעת החוק עברה בקריאה שנייה ושלישית, ולא לפני כן. שהרי בעצם באים לתת לו אפשרות לאחר מכן להשתבח בהצעת החוק. יכול להיות שהצעת החוק הזו לא תעבור, ולכן יש כאן משום כפל דיבור, לא רק כפל מס.

### **היו"ר ר' אדרי:**

אדוני, אולי מבחינת ההיגיון יש בדבריך הרבה מן הטעם הטוב, אבל ההחלטה שהתקבלה בוועדת הכנסת היא כנראה שונה, ואני חייב לפעול על-פי התקנון.

חבר הכנסת פורז, בבקשה.

### **חיים אורון (מרצ):**

אדוני היושב-ראש.

### **היו"ר ר' אדרי:**

אבל אתה ויתרת, אדוני.

### **חיים אורון (מרצ):**

שיניתי את דעתי.

### **אברהם פורז (מרצ):**

אדוני היושב-ראש, חברי הכנסת, חבר הכנסת דן תיכון, אני מציע לך, אם אתה רוצה שנדון מחדש בוועדת הכנסת בהסדר הזה – – –

### **דן תיכון (הליכוד):**

אני רק מעיר על הנוהל בעניין הזה.

### **אברהם פורז (מרצ):**

בסדר, יכול להיות. אינני אומר שאתה לא צודק. יכול להיות שאתה צודק. היה דיון בוועדה, אמרו שם שמציע החוק בקריאה שנייה ושלישית לפעמים מגיש הסתייגות פיקטיבית, רק כדי לאפשר לעצמו לדבר. לכן, במקום לעשות את הנוהג – – –

### **דן תיכון (הליכוד):**

לא, אז הוחלט לתת לו, אבל – – –

### **היו"ר ר' אדרי:**

חבר הכנסת תיכון, אפשרתי לך לדבר. אני מבקש לאפשר גם לנואם לדבר.

### **אברהם פורז (מרצ):**

אדוני היושב-ראש, חברי הכנסת, הצעת החוק מטרתה אחת, והיא מאוד פשוטה: מניעת כפל מס, כדי שלא להטיל מס ערך מוסף פעמיים. זה הכול. מה קורה? מס ערך מוסף כשמו כן הוא, צריך להיות מוטל על הערך המוסף. אבל כאשר מישהו קנה דירת מגורים והוא עוסק, והוא קנה אותה ממי שאיננו עוסק, הוא לא מקבל מאותו אדם שמכר לו את הדירה חשבונית, כי זה שמכר לו איננו עוסק. וכאשר הוא מוכר את הדירה הזאת, יוצא שהוא משלם מע"מ על הכול ולא רק על ההפרש.

### **דן תיכון (הליכוד):**

אני אציע לך שתבטל את המעמד של עוסק זעיר, ששם בכלל מקפחים אותו.

### **אברהם פורז (מרצ):**

חבר הכנסת תיכון, אני לא שר האוצר. יכול להיות שכל העניין של עוסק זעיר הוא דבר מוצדק. אנחנו פה עושים צדק – – –

### **מיכאל איתן (הליכוד):**

אני רוצה להעיר לך. חבר הכנסת תיכון אומר, שבמדינה זעירה כל עוסק הוא עוסק גדול.

### **אברהם פורז (מרצ):**

כל מה שנציע פה בעניין מע"מ הוא בהסכמת משרד האוצר, בתמיכת הממשלה – להעביר בקריאה שנייה ושלישית את החוק הזה, שמטרתו לעשות צדק ולמנוע כפל מס.

### **היו"ר ר' אדרי:**

תודה לחבר הכנסת פורז.

אדוני, חבר הכנסת אורון, בבקשה. חמש דקות להסתייגות.

### **חיים אורון (מרצ):**

אדוני היושב-ראש, אני בעד הצעת החוק. באופן מפתיע אני אפילו לא מתכוון לדבר על כפל מס אלא על כפל לשון, ולהתייחס למה שהיה פה לפני שלוש דקות, במסגרת שלוש הדקות שיש לי.

### **אליהו בן-אלישר (הליכוד):**

במסגרת ההסתייגות?

### **חיים אורון (מרצ):**

במסגרת ההסתייגות. זה הליך פרלמנטרי מקובל. תשאל את חבר הכנסת איתן.

## **דן תיכון (הליכוד):**

אתה יודע שזה לא בסדר, לאחר חבר הכנסת פורז. לפני חבר הכנסת פורז.

## **חיים אורון (מרצ):**

במשך היום התנהל פה דיון שהיה בו ניסיון – שלטעמי היה מוגזם, אבל קיבלתי אותו – קצת לעקוף מחלוקות, דווקא ביום כזה, קצת לעגל פינות, אפילו באופן מלאכותי, מתוך הרגשה שיש איזה תחום, שלטעמי הוא מוגבל יותר מכפי שהוצג פה, של הסכמה בנושא ההתיישבות והחקלאות. ובסוף הדיון, למרות כוונת המארגנים, בהליך של מחטף, הוגשה הצעה שמחריפה את כל הוויכוח עד תומו. אגב, אני שמח שכך היה, כי נחשפה לעיני הציבור מחלוקת אמיתית, שורשית, יסודית, ואני מקווה שנעשה מאמצים גדולים להתמודד אתה ולא לטשטש אותה, ונשמור על כללי המשחק. היות שאנחנו עוסקים הרבה מאוד בכללי המשחק, מה שהיה כאן בסוף הדיון הוא הפרה של כללי המשחק; במקרה זה בלי נזק גדול, במקרה זה אפילו לא באופן בוטה, ואני מוכן לראות בזה משחק פרלמנטרי שלא הצליח.

יש לנו בעיה גדולה, חברי הכנסת, של כללי המשחק, בוויכוח קשה שאנחנו נמצאים בו, ואני מקווה שמה שקרה כאן בתום הדיון על החקלאות הוא לא איתות למערכות אחרות, אבל אני מודה שאינני בטוח.

## **היו"ר ר' אדרי:**

תודה. חברי הכנסת, אנחנו נצביע, מי בעד ההסתייגות ומי נגד.

## **חיים אורון (מרצ):**

אני מסיר אותה.

## **היו"ר ר' אדרי:**

אתה מסיר אותה. אם כך, אנחנו לא מצביעים עליה.

נצביע על הצעת החוק בקריאה שנייה, כהצעת הוועדה. מי בעד? מי נגד?

### הצבעה מס' 3

בעד סעיף 1 – 14

נגד – אין

נמנעים – אין

סעיף 1 נתקבל.

### היו"ר ר' אדרי:

בעד – 14, נגד – אין, נמנעים – אין. הצעת החוק נתקבלה בקריאה שנייה.

עכשיו נצביע על הצעת החוק בקריאה שלישית. ההצבעה החלה. מי בעד? מי נגד?

### הצבעה מס' 4

בעד החוק – 13

נגד – אין

נמנעים – אין

חוק מס ערך מוסף (תיקון מס' 11), התשנ"ד–1993, נתקבל.

### היו"ר ר' אדרי:

בעד – 13, נגד – אין, נמנעים – אין. הצעת החוק נתקבלה בקריאה שלישית.

אני מבקש להודות ליושב-ראש ועדת הכספים, חבר הכנסת גדליה גל, שהציג בפנינו את הצעת החוק, וגם ליוזם החוק, חבר הכנסת פורז. אני מודה לכם בשם מליאת הכנסת, שכולה התאחדה על הצעת החוק היעילה והמועילה לציבור בישראל.

**ערעורו של חבר הכנסת י' בא-גד על החלטה בדבר אישור הוראות בצו היטלי סחר (היטל  
בטחה על ייבוא טובין – הגנה על הייצור המקומי) (תיקון), התשנ"ד–1993**

**היו"ר ר' אדרי:**

חברי הכנסת, אנחנו עוברים לסעיף הבא: ערעורו של חבר הכנסת יוסף בא-גד על החלטה בדבר אישור הוראות בצו היטלי סחר (היטל בטחה על ייבוא טובין – הגנה על הייצור המקומי) (תיקון), התשנ"ד–1993. חבר הכנסת בא-גד יציג את הערעור. בבקשה, אדוני.

**רפאל אלול (העבודה):**

מי ישיב לו?

**היו"ר ר' אדרי:**

יושב-ראש ועדת הכספים נמצא כאן.

**יוסף בא-גד (מולדת):**

אדוני היושב-ראש, כנסת נכבדה, מאחר שאני חוזר ברגעים אלה מלוויית הקדושים מרדכי ושולם לפיד, השם ייקום דמם, לוויה שהיתה בחלקה בבני-ברק, כאשר כל בני-ברק יצאה ללוות את תלמיד ישיבת פוניבז', שלום לפיד, השם ייקום דמו, נמשכה ב"היכל שלמה" בירושלים, כאשר עשרות אלפים מכל החוגים באו ללוותם. בכאב ובצער אני שואל את הקדוש-ברוך-הוא – כתוב בתורתנו הקדושה, בספר ויקרא, בפרשת "אמור", פרק כ"ב, פסוק כ"ח: "ושור או שה אתו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד". ריבונו של עולם, במה אנחנו פחות משור או שה? במה מרדכי, האבא, ושולם הבן הם פחות מאשר שור ושה, שאותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד? אין תשובה על השאלה, אין תשובה על הכאב.

אני אפילו לא רוצה ברגע קדוש זה להתכתש עם הממשלה, ואני רק אומר לה מעל בימת הכנסת: אם הממשלה לא תיקח את החוק לידיה, היא תיצור מצב שאחרים יאלצו לקחת את החוק לידיהם, וחבל חבל על ההפקרות שבמדינתנו. כפי שאמר הרב לאו בהספד: מאז פרעות תרפ"ט, במשך 65 שנה, עד היום, לא נפסק הדם, וקוברים את מרדכי ושולם לפיד בחלקת פרעות תרפ"ט. מי ייתן ויבוא סוף לצרותינו.

קשה כעת לעבור לסדר-היום, אבל מוכרחים. אני אסביר מדוע הגשתי התנגדות לחוק, שאיש לא שם לב אליו. החוק בא להטיל היטל של 30 סנט על קילוגרם צ'יפס מיובא, לפי הלחצים של חברת "מק'דונלדס". הממשלה האמריקנית כפי הנראה לחצה, כדי להגן על התוצרת המקומית הטילו היטל של 30 סנט. אני בעד ההיטל. אבל אני לא יכול להסכים לו בלי לשאול את השאלה ששאל נחמיה שטרסלר, הכתב הכלכלי של עיתון "הארץ" – –

### **דן תיכון (הליכוד):**

העורך הכלכלי.

### **יוסף בא-גד (מולדת):**

העורך הכלכלי. הוא שואל שאלה נוקבת עד תהום על המדיניות שלנו בארץ הזאת: כלומר, לגדל תפוחי-אדמה בחוץ-לארץ, לחתוך אותם בחוץ-לארץ, לעבד אותם בחוץ-לארץ, להסיע אותם כל הדרך ארצה באוניות קירור – זה עולה פחות באופן משמעותי מהמחיר שגובה "תפוד"? צא ולמד על הרווח המונופוליסטי העצום שעושה "תפוד" במשך שנים ארוכות על חשבון כולנו. מה קורה פה? בשביל מה צריך לתת הגנה? למה אנחנו לא יכולים להתמודד בתחום הצ'יפס? אנחנו פה לא מסוגלים להתחרות בגידולים חקלאיים?

יש הרגשה שמהשו לא בסדר בכלכלת המדינה הזו. יש פה מונופולים, 13 קיבוצים בדרום, והיום יום ההתיישבות – אני דיברתי לטובתם בוועדת החינוך, כי ההתיישבות היא של כולנו – אבל משהו לקוי בשיטת המונופול, שלטון ההסתדרות, הכספים – – –

### **חיים אורון (מרצ):**

אתה יודע כמה כבר המונופול הזה הפסיד לקיבוצים האלה?

### **יוסף בא-גד (מולדת):**

אל תיקח את זה בקלות. אני שואל את השאלה.

### **חיים אורון (מרצ):**

אני לוקח את זה בכאב, לא בקלות.

### **יוסף בא-גד (מולדת):**

בכאב. אני אומר שיש משהו לקוי, שכדי להגן על תוצרת הארץ נאלצים להטיל היטל מיוחד בדברים האלה.

לכן הבעתי התנגדותי – – –

#### **דן תיכון (הליכוד):**

אתה לא אומר ש"מק'דונלדס" ייבאו לארץ כמות כזאת של תפוחי אדמה, שתספיק להם לשלוש שנים.

#### **חיים אורון (מרצ):**

לא. מקימים מפעל נוסף – – –

#### **דן תיכון (הליכוד):**

– – – כל הסוסים ברחו מן האורווה, וזה בסדר.

#### **היו"ר ר' אדרי:**

חברי הכנסת, אני מבקש לאפשר לחבר הכנסת בא-גד לסיים. מה שהוא אומר מעניין מאוד. אני מבקש להקשיב.

#### **יוסף בא-גד (מולדת):**

אני הבעתי את מחאתי על כל השיטה.

אני רוצה עוד להביע את הזדעזעוטי מכך שאנחנו מרשים לחברת "מק'דונלדס" לשווק ולספק בארץ מאכלי טרפה, בעידוד הממשלה ובחסותה. אגב, ההסתייגות שלי – – –

#### **דן תיכון (הליכוד):**

מה זה קשור?

#### **יוסף בא-גד (מולדת):**

זה קשור. כי אם נותנים פה מאכלי טרפה, אז הארץ הזו מתמוטטת, ויש אינתיפאדה, וכל הדברים קורים כשעוזבים את התורה ומספקים מאכלי טרפה.

### **הי"ר ר' אדרי:**

תודה לחבר הכנסת בא-גד.

אני רוצה להודות לך, חבר הכנסת בא-גד, על הדברים המרגשים שאמרת לנו. הכנסת כולה מתאחדת ושולחת את תנחומיה למשפחת לפיד, לרעיה, לילדים. נתפלל כולנו לבוראו של עולם שזה יהיה סוף לכל תלאותינו.

חברי הכנסת, אנחנו ממשיכים. אני מזמין את יושב-ראש ועדת הכספים, חבר הכנסת גדליה גל. בבקשה, אדוני.

### **גדליה גל (יו"ר ועדת הכספים):**

אדוני היושב-ראש, כנסת נכבדה, אני לא בטוח, חבר הכנסת בא-גד, אם אתה מודע לכך שתוצאה אפשרית, אם ההסתייגות שלך תתקבל, היא שבעצם יהיה פה ריבוי של אכילת מזון שאין עליו הכשר – – –

### **דן תיכון (הליכוד):**

אבל יהיו כאן הרבה צי'פס ארוכים – – –

### **גדליה גל (יו"ר ועדת הכספים):**

אני חושב שגם ככה יהיו. חבר הכנסת בא-גד, אתה צריך להביא בחשבון, שבמרבית מדינות העולם וגם בארצות-הברית יש הגנה על תוצרת חקלאית, יש סבסוד, מאפשרים לייצא במחירים מסובסדים, ואין שום ספק שהגנה על תוצרת חקלאית מעלה את המחיר לצרכן. זה מחיר שמדינה צריכה להחליט אם היא רוצה לשלם כדי שייצרו בארץ או לא, וזה ויכוח שאינני רוצה להיכנס אליו עכשיו.

במקרה הנדון, ולא חשוב מה ההשתלשלות, מקימים היום בארץ מפעל נוסף, מפעל שיעבד תפוחי אדמה שייזרעו בארץ, מהמין ש"מק'דונלדס" מתעקשת שמהם ייעשה הצי'פס שלה. נכנס עוד זן לארץ, אבל נכנס גם מפעל נוסף, ואם יש דבר שיכול להבטיח שמחירים ירדו, יותר מכל דבר אחר, זה תחרות בין שני מפעלים, אולי שלושה, והדבר הזה יהיה.

מדובר במקרה הזה בהיטל לפי חוק היטלי סחר, שתוקפו מוגבל בזמן; הצו שבו משתלב ההיטל הזה יבוא, כולו, בימים הקרובים, לאישור חידושו בוועדת הכספים, ועל-כן אני מציע לדחות את ההסתייגות שלך, אני מקווה שגם בהסכמתך, ולאשר את ההיטל הזה. תודה רבה.

**היו"ר ר' אדרי:**

תודה לחבר הכנסת גדליה גל. חברי הכנסת אנחנו נצביע, מי בעד קבלת הערעור ומי נגדו. ההצבעה החלה. חברי הכנסת, מי בעד? מי נגד?

הצבעה מס' 5

בעד הערעור – 3

נגד – 8

נמנעים – 2

הערעור של חבר הכנסת י' בא-גד על ההחלטה בדבר אישור הוראות בצו היטלי סחר (היטל בטחה על ייבוא טובין הגנה על הייצור המקומי) (תיקון), התשנ"ד–1993, לא נתקבל.

**היו"ר ר' אדרי:**

בעד – 3, נגד – 8, שני נמנעים. הערעור לא נתקבל.

### **הצעה לסדר-היום הפצת תוכנית ללימודי האסלאם בבתי-הספר היהודיים בישראל**

**היו"ר ר' אדרי:**

אנחנו עוברים לסעיף הבא: הצעות לסדר-היום והצעות חוק. חבר הכנסת יהלום איננו.

נעבור להצעה מס' 2483, של חבר הכנסת מנחם פרוש. אדוני, חבר הכנסת פרוש, בבקשה.

### דן תיכון (הליכוד):

אני רוצה לתקן, ההצעה של חבר הכנסת פרוש היא לא הצעת חוק אלא הצעה לסדר-היום.

### היו"ר ר' אדרי:

אמרתי הצעת חוק?

### דן תיכון (הליכוד):

אמרת הצעת חוק.

### היו"ר ר' אדרי:

הצעת חוק של חבר הכנסת שאול יהלום. כאן זאת הצעה לסדר-היום, ואם טעיתי – אני מודה לך. אני מבקש לתקן: זאת הצעה לסדר-היום מס' 2483 – – –

### מאשה לובלסקי (העבודה):

מי עונה?

### היו"ר ר' אדרי:

שר החינוך והתרבות בדרך. הפצת תוכנית ללימודי האסלאם בבתי-הספר היהודיים בישראל. אדוני, חבר הכנסת פרוש, בבקשה.

### מנחם פרוש (יהדות התורה):

כבוד היושב-ראש, כנסת נכבדה, לפני שאני מתחיל את דברי על הנושא שביקשתי לדבר עליו, תרשה לי לומר מה שמעיק על לבבי ולבב רבים. באתי כעת מהלוויה קורעת הלבבות שבה ליוו את הקדושים, ר' מרדכי לפיד ובנו ר' שלום לפיד, השם ינקום דמם. הבכיות והיללות עוד פולחות את ירושלים כעת. באוזני מהדהדות הבכיות של האלמנה האומללה והיתומים המסכנים. קשה, קשה להתגבר. חנון חנון הביטה ממרומים תשפוכת הדמים. דמים בדמים נגעו, יום יום נרצחים, לצערנו, אזרחים שלווים שקטים. ארץ, אל תכסי דמם. לצערנו הגדול, דם ואש ותמרות עשן. דם ואש ממש, אבל גם תמרות עשן.

אנו מזועזעים מההשתוללות של ארגוני הטרור; דם ואש, ומכאיב מאוד תמרות העשן, הערפל אשר מכסה לעינינו, לפנינו, את אשר קורה. "אלוקים, אל דמי לך, אל תחרש ואל תשקט א-ל, כי הנה אויבך יהמיון ומשנאיך נשאו ראש, על עמך יערימו סוד ויתיעצו על צפוניך. אמרו לכו ונכחידם מגוי ולא יזכר שם ישראל עוד". א-ל נקמות השם, א-ל נקמות השם הופיע.

ר' מרדכי לפיד ובנו ר' שלום לפיד, בעלותכם למרומים, ושם, ממקום מנוחתכם עם ישני חברון, עוררו אבות העולם, תעוררו רחמי שמים. כוס היגונים לאט, הרפי מעט. השם ירחם את שאר שארית ישראל בארץ קודשנו ויאמר לצרותינו: ד'.

המקום ינחם את המשפחה, את האלמנה והיתומים השבורים והרצוצים. רק המקום יכול לנחם. בנחמת ציון וירושלים תנוחמו ונינחם.

נאחל, כולנו, ברכת רפואה שלמה לילדים ממשפחת לפיד שנפצעו. השם ברחמיו ירחם אתכם וירחם את בית ישראל.

### **היו"ר ד' שילנסקי:**

חבר הכנסת פרוש, תסלח לי רק רגע. גם אני הייתי בהלוויה, ולפני כן הייתי בניחום אבלים באלון-שבות, אצל משפחת ויינשטוק. אני חושב שעל דעת הכנסת כולה אנחנו יכולים לשלוח תנחומים גם למשפחת ויינשטוק, אשר בנם נרצח יום אחד לפני שעמד להתגייס לחטיבת "גולני", וגם למשפחת לפיד. תנחומים ל-14 היתומים שנשארו, ולאם המשפחה, ובריאות טובה לשלושת הילדים שנלקחו מבית-החולים להלוויה, ויוחזרו לבית-החולים עם תום ההלוויה. אחד מהם יעבור מחר ניתוח נוסף, לאחר ניתוח אחד שהוא כבר עבר. השם במרומים ישלח לכם בריאות, על דעת הכנסת כולה, ושהמשפחות לא תדענה, יחד עם כל בית ישראל, דאבה עוד.

יישר כוח לרב חבר הכנסת מנחם פרוש על הדברים הנרגשים והכנים שיצאו מהלב ונכנסו ללב.

### **מנחם פרוש (יהדות התורה):**

תרשה לי, היושב-ראש, אומרים בשם הרבי מקוצק: משפטי השם אמת צדקו יחדיו. אומר הרבי מקוצק: כששופט בשר ודם דן את מישהו, הוא דן את האיש לבדו. ואילו הקדוש-ברוך-הוא, כשדן בן-אדם, הוא גם מביא בחשבון את ההשפעה, את ההשלכות על הציבור. ללא כל ספק, כולנו צריכים לתת את הדין על הרציחות האלה, והרצח של אמש זעזע את כולם.

עתה לנושא. הנושא הוא הצעת תוכנית ללימודי האסלאם בבתי-הספר היהודיים בישראל. הנביא ירמיהו מקונן וזועק: "ההימיר גוי אלהים והמה לא אלהים ועמי המיר כבודו בלא יועיל". זהו נושא הצעתי לסדר-היום, על השערורייה הגדולה שנעשתה, לצערי הגדול, במשרד החינוך והתרבות במדינת ישראל.

ייתכן מאוד, ובהכירי את שר החינוך והתרבות, שהדבר הזה הוכן עוד לפני שהוא נכנס לתפקידו. מוזר מאוד. מקצצים קיצוצים גדולים בלימודי יהדות, ומתכננים להכניס לבתי-ספר תוכנית לימודים חדשה להוראת האסלאם. והיכן ילמדו? בבתי-ספר יהודיים, לילדים יהודים, כאן, במדינת ישראל.

והרי לפניכם העובדות, ואני מצטט. בעיתון "הארץ" מיום כ"ט בסיוון התשנ"ג, 18 ביוני 1993, פורסם מסמך פנימי של משרד החינוך על קיצוץ אלפי שעות תגבור והעשרה. ואני יודע שזה לא אתה, אדוני שר החינוך, אתה לא עשית זאת. יש קיצוצים שקשה מאוד להבין למה ומדוע קוצצו, וביניהם קיצוץ של 297 שעות מסעיף העמקת החינוך היהודי ותגבור לימודי היהדות בזרם הממלכתי. 340 שעות יקוצצו מסל השעות המיועד להעסקת רבנים בבתי-הספר הממלכתיים-הדתיים, וכ-120 שעות יקוצצו גם מסעיף המדרשות הציוניות.

בעוד מקצצים קיצוצים דרסטיים בנושאים כה חשובים, בעוד מקצצים בסעיפים להעמקת היהדות, תמהני מאוד, ואני שואל אותך, אדוני השר, בהכירי ובהעריכי אותך: איך לא היסס משרד החינוך להכין תוכנית לימודים חדשה להוראת האסלאם בבתי-ספר יהודיים, והיא תופץ לבתי-הספר לקראת שנת הלימודים הבאה? וזה מלבד התוכניות החדשות להוראת השפה הערבית לתלמידי כיתות ז'–י"ב. זאת הפעם הראשונה שמשרד החינוך מוציא לאור תוכנית כוללת של הוראת השפה הערבית.

עוד ביום כ"ג באדר התשנ"ג, 16 במרס 1993, הצגתי שאילתא לשרת החינוך דאז, מרת שולמית אלוני, כאשר היא עוד כיהנה בתפקיד שרת החינוך, והסתמכתי אז על מה שפורסם בעיתונות ביום י"ח באדר התשנ"ג, 11 במרס 1993, כי במשרד החינוך קוצץ תקציב של 600 שעות שבועיות מההקצאה לפרויקט תגבור לימודי יהדות והעמקת החינוך היהודי בבתי-הספר שבמסגרת הזרם הממלכתי.

תשובת שרת החינוך, שענתה לי אז, לגמרי לא סיפקה אותי, ואני חושב: מי שמכיר את הנושא, ברור שידוע וראה כי כאן היתה מעין, ותסלחו לי על הביטוי, השתמטות. מי שנהירין לו שבילי משרד החינוך – ואתה כעת, אדוני שר החינוך, נהירין לך כעת שבילי משרד החינוך, ואתה באמת שוקד על הדברים שנעשים במשרד – יודע להבחין עד כמה התשובה ההיא אינה מספקת.

בהכירי אותך, מר אמנון רובינשטיין, שר החינוך, למרות ההבדלים הגדולים בהשקפותינו, אולם מהניסיון עמך מאז אתה מכהן בתפקיד כשר החינוך, אני חייב להעריך גישתך המיוחדת ותשומת הלב להערות תוך רצון לתקן. לכן אני פונה אליך ושואל אותך: איך זה ייתכן, שבעוד משרדך מקצץ קיצוצים דרסטיים בשעות לימוד חשובות, בעוד משרדך מקצץ קיצוץ מכאיב ופוגע של 600 שעות שבועיות בתגבור לימודי היהדות, למה ומדוע אתה מרשה שיכניסו, שיבצעו, תוכנית לימודים חדשה זו להוראת האסלאם?

אני מתאר לעצמי שתוכניות פוגעות אלה הוכנו, כפי שאמרתי, ואני חוזר ומדגיש זאת, עוד על-ידי שרת החינוך מרת אלוני, אבל מתוך גישתך השונה אתה מתבקש לבטל הקיצוצים בתגבור לימודי היהדות ולבטל לגמרי תוכנית לימוד האסלאם. מה זה חשוב לנו? למה אנחנו צריכים ללמוד את זה?

לא ייתכן ואסור להשלים עם גישה מוזרה כזאת, לקצץ לימודי יהדות ולהכניס הוראת האסלאם. מה קורה? אני שואל אותך. איך קורה דבר כזה? לאן הגיעו? לא ייתכן, אני אומר וחוזר ואומר, לא ייתכן בהחלט כי תלמידים במדינת ישראל יזנחו תרבות עמנו וירעו בשדות זרים.

שר החינוך מר רובינשטיין הנכבד, תוכיח את ייחודך בנכונותך לתקן המעוות המשווע, הפוגע. היישמע כזאת? ממש לא יאומן כי יסופר, לקצץ 600 שעות שבועיות בלימודי יהדות ולהכניס תוכנית לימודים חדשה להוראת האסלאם בבתי-ספר יהודיים. מה קורה? מה קרה? איך אפשר לעבור לסדר-היום על פגיעה כזאת בנו, בתרבותנו, במהותנו, בכבודנו?

לכן אני מבקש לקיים דיון במליאת הכנסת, ואני מקווה שכל חלקי הבית יתנו יד להסיר את החרפה מחינוכם של ילדי ישראל.

### **היו"ר ד' שילנסקי:**

תודה רבה. אדוני השר, בבקשה.

### **שר החינוך והתרבות א' רובינשטיין:**

אדוני היושב-ראש, כנסת נכבדה, הנושא "תולדות הערבים והאסלאם" נכלל בתוכניות הלימודים של בתי-הספר היהודיים בישראל, ממלכתיים וממלכתיים-דתיים, משנות ה-50. הנושא נלמד כתחום בחירה בבתי-הספר העל-יסודיים, בעיקר במסגרת לימודי ערבית מורחבת, המגמה המזרחנית.

בשנה האחרונה שקדה ועדת מומחים מן האוניברסיטאות השונות וממערכת החינוך – אני מדגיש: חלקם יהודים שומרי מסורת – על עדכון של תוכנית הלימודים, אשר היתה נהוגה עד כה להוראת תולדות הערבים והאסלאם בכיתות החטיבה העליונה של בתי-הספר התיכוניים העבריים, ממלכתיים וממלכתיים-דתיים.

במסגרת פרקי התוכנית לומדים התלמידים הבוחרים בתחום זה, בין היתר, את תולדות היהודים בארצות האסלאם. התוכנית עוסקת גם ביהדות במגעה עם האסלאם: השפעת היהדות התלמודית על מוחמד, בשורתו בחצי האי ערב, המפגש הבבלי – הגאונים, השיטות של הפסיקה ההלכתית, ספרות השאלות והתשובות, רבי סעדיה גאון. כן עוסקת התוכנית בפריחה היהודית בתחומי יצירת הקודש והחול: מצרים של הרמב"ם, רישומה של אנדלוסיה, סיגול המונחים של הדקדוק והעניין בלשון, פרשנות המקרא השיטתית, תכנים וצורות קישוט ביצירה השירית. התוכנית עוסקת גם במעמד המשפטי של היהודים בארצות האסלאם, בספרות הפולמוס הבין-דתי, בגילויי הקנאות האסלאמית בצפון-אפריקה ובתימן, באפשרויות השגשוג של כשרונות יהודיים וחיים תרבותיים ויהודיים, בשאלות ראש הגולה, הנשיאים והנגידים במצרים ובצפון-אפריקה, וכן בחיי הכלכלה והמסחר של יהודי ארצות האסלאם.

התלמידים המשלבים את לימודי השפה הערבית ותולדות הערבים והאסלאם זוכים אף לטעום מן הספרות הערבית-היהודית של חכמי ישראל בשפת המקור ולקרוא מחיבוריהם של גדולי ישראל, כגון רבי סעדיה גאון, רבי יהודה הלוי והרמב"ם, שכידוע, כתב עברית-ערבית.

כידוע, חכמי ישראל בימי הביניים כתבו את מרבית חיבוריהם החשובים, כגון "מורה נבוכים", "חובות הלבבות" ו"הכוזרי", באותה שפה של ערבית-יהודית: ערבית באותיות עבריות. תחום זה חסום כמעט לחלוטין בפני מי שאיננו מתמחה בערבית ובתולדות עולם האסלאם והיהודים שבתוכו. אוצרות גנוזים של כתבי יד מן הגניזה הקהירית וממקורות אחרים מחכים לחוקרים צעירים בעלי ידע עמוק ביהדות ובערבית, בכלל זה ערבית-יהודית, אשר יגאלו חומר זה.

נוסף על כך, באגף לתוכניות לימודים של משרדנו פועל זה כעשר שנים צוות העוסק בכתיבת חומרי למידה להוראת הלשון הערבית ותולדות הערבים והאסלאם. הצוות הפיק עד כה שלוש חוברות העשרה לתלמידי חטיבות הביניים, על תולדות האסלאם. הדגש בכל החומר המוכן הוא אף בהרחבה ובביסוס של ידע התלמידים במקורות היהדות, בסוגיות של מחשבת ישראל, התורה שבעל-פה, התפילה ונקודות המפגש בין שתי התרבויות.

במסגרת לימודי הלשון הערבית בבתי-הספר העבריים – ואני מדגיש: גם ממלכתיים-דתיים – נעשה ניסיון להעמקת הידע וההבנה של תלמידינו בשפת אמם, הלשון העברית. מושם דגש בהבלטת הדמיון בין עברית לערבית בתחום אוצר המלים, המבנה הצורני והתחבירי של השפה.

אנחנו במשרד החינוך משוכנעים, כי הקניה של ידע על תרבויות אחרות, ובעיקר תרבות שכנינו הערבים, בדרך של התעמקות והתמודדות, מחזקת את הבנת התלמידים היהודים ואת מודעותם אף באשר לעברם ולמקורותיהם שלהם, וכן מחזקת את הסיכוי לדו-קיום בין העמים והתרבויות.

אין כל העברה של שעות הוראה לתחום לימודים זה משעות שנועדו ללימודי היהדות או משעות תורניות.

אני מציע להעביר את הנושא לוועדת החינוך והתרבות של הכנסת, ושם גם אסביר לרב פרוש, שלא רק שאין כוונה לפגוע בלימודי היהדות במערכת בתי-הספר, אלא הכוונה היא לחזקם ולעשותם מושכים יותר ומעניינים יותר.

### **מנחם פרוש (יהדות התורה):**

אני מודה לך מאוד, אבל אני הסתמכתי על מה שפורסם בעיתון "הארץ".

### **היו"ר ד' שילנסקי:**

סליחה, אדוני השר, אולי תשומת הלב שלי לא היתה לגמרי לסיפא של דבריך. מה אדוני השר הציע?

## שר החינוך והתרבות א' רובינשטיין:

הצעתי להעביר את הנושא לוועדה.

## היו"ר ד' שילנסקי:

תודה רבה. חבר הכנסת סאלח טריף, אני מבין שיש לך הצעה להסיר את הנושא מסדר-היום, בבקשה.

## וליד חאג' יחיא (מרצ):

אני נהניתי מאוד מלימודי היהדות ולמדתי גם "פרקי אבות".

## היו"ר ד' שילנסקי:

כל הכבוד לידע שלך ב"פרקי אבות", אבל אנא אפשר לחבר הכנסת סאלח טריף לומר את דבריו. הוא נרשם קודם.

## סאלח טריף (העבודה):

אדוני היושב-ראש, אדוני השר, אני רציתי לנצל את זכות הדיבור כדי לומר לחבר הכנסת הרב פרוש כמה דברים.

אני אחד מאלה שלמדו את תורת ישראל, וגם, כפי שאמר סגן השר וליד חאג' יחיא, למדנו "פרקי אבות", ואני עדיין זוכר פסוקים מאוד יפים. אני נהניתי מאוד ללמוד את תורת ישראל.

על כן, לא ברור לי מה הפחד ומה החשש מזה שתלמידי ישראל ילמדו את הדתות והעדויות שסביבנו.

אני חושב, ידידי חבר הכנסת פרוש, שחבל שהתחילו בעניין הזה מאוחר. אנחנו חיים כאן, מסביבנו עדות שונות ועמים שונים, ואיני רואה כל פסול בכך שילדי ישראל אכן ילמדו על אורחות חייהם ודתותיהם של העמים האחרים, כמו שאני למדתי ונהניתי מאוד ללמוד גם את תורת ישראל, גם "פרקי אבות" וגם נושאים חשובים מאוד ביהדות.

אני חושב שיש בכך רק טובת העניין וטובת התלמידים והעם בישראל.

### **היו"ר ד' שילנסקי:**

תודה רבה. חברי הכנסת, אנו ניגשים להצבעה. מי שהוא בעד העברה לוועדה – יצביע בעד, מי שהוא בעד הסרה – יצביע נגד.

### **אברהם הירשזון (הליכוד):**

לאיזו ועדה?

### **היו"ר ד' שילנסקי:**

לוועדת החינוך והתרבות.

הצבעה מס' 6

בעד ההצעה להעביר את הנושא לוועדה – 15

בעד ההצעה שלא לכלול את הנושא בסדר-היום – אין

נמנעים – אין

ההצעה להעביר את הנושא לוועדת החינוך והתרבות נתקבלה.

### **היו"ר ד' שילנסקי:**

ראיתי שאפילו אצל חבר הכנסת סאלח טריף דלק האור בעד. אני קובע: 15 בעד, אין מתנגדים, אין נמנעים. ההצעה שהעלה חבר הכנסת פרוש – הפצת תוכנית ללימודי האסלאם בבתי-הספר היהודיים בישראל, תועבר לוועדת החינוך והתרבות.

### **הצעת חוק חינוך (תנאי קבלה למוסדות להשכלה גבוהה), התשנ"ד-1993**

#### **(הצעת חבר הכנסת ס' שלום)**

## היו"ר ד' שילנסקי:

אנו עוברים לנושא הבא בסדר-היום, הצעת חוק תת"ס, הצעת חוק חינוך (תנאי קבלה למוסדות להשכלה גבוהה), התשנ"ד-1993, של חבר הכנסת סילבן שלום. בבקשה.

## סילבן שלום (הליכוד):

תודה רבה, אדוני היושב-ראש. אני אהיה קצר בהצגתה של הצעת החוק שלי. מדובר בהצעת חוק העוסקת בקריטריונים לקבלה לאוניברסיטאות.

לפני כמה שבועות נתקבלה כאן בקריאה טרומית הצעת חוק לביטול הבחינות הפסיכומטריות. אני חושב שהצעת חוק זו מרעה את המצב הקיים, לגבי אנשים שהקריטריונים שלהם בתעודת הבגרות הם נמוכים. מדובר בדרך כלל באנשים משכונות ומעייירות פיתוח.

הצעתי מדברת על דבר הקיים גם בצרפת, גם באיטליה וגם בחלקים ממדינות בארצות-הברית. הקריטריון שם לקבלה לאוניברסיטאות הוא תעודת הבגרות, והסיון נעשה בסוף השנה הראשונה. האפשרות להתקבל לשנה ראשונה תהיה פתוחה לכול.

אני חושב שהאוניברסיטאות עצמן יכולות לקבוע את הרכב תעודת הבגרות הרצוי. לדוגמה, אם המחלקה לפסיקה תקבע שהקריטריון לקבלה אצלה יהיה רק מי שעשה בגרות בפסיקה, יש בזה היגיון. אבל לא צריך להיות קשר לציון שקיבל המועמד בתעודת הבגרות. אם הפקולטה לרפואה תחליט שהיא רוצה בגרות במתמטיקה ובפסיקה – רק מי שעשה בגרות בשני מקצועות אלה, בהרכב מסוים, יכול להיות אפילו חמש יחידות, אם הפקולטה תקבע זאת, אבל בלי קשר לציון.

דבר זה יאפשר לרבים, שבגיל העשרה אולי לא השקיעו מאמץ רב בלימודים מסיבות אלה ואחרות – מסיבות כלכליות, או מסיבות של חוסר אכפתיות – להתקבל לאוניברסיטה. אני חושב שזה יביא לשיפור המצב וייתן אפשרות לאלפים במדינת ישראל להיכנס בשערי האוניברסיטאות.

ומשפט אחרון, אני יודע שהשר יאמר שיש בעיה של משאבים, שיש בעיה של קבלה. הדבר ידוע לי, אבל אני עדיין חושב, שניתן להפעיל את מערכת החינוך כמערכת שתפעל גם בשעות אחר-הצהריים. אני חושב שדבר זה יביא לפתרון הבעיה של עשרות אלפי סטודנטים, שמחפשים את מזלם מחוץ לגבולות המדינה.

אדוני השר, חושבני שטוב יהיה אם תתמוך בהצעת החוק הזאת, כי היא הצעת חוק הקיימת בכמה מהמדינות הנאורות ביותר בעולם, והיא מאפשרת הזדמנות שווה לכל אדם בעל תעודת בגרות. תודה רבה.

## **היו"ר ד' שילנסקי:**

תודה. אדוני השר, בבקשה.

## **שר החינוך והתרבות א' רובינשטיין:**

אדוני היושב-ראש, חברי הכנסת, כפי שהתנגדתי מטעמים עקרוניים להצעת החוק של חברת הכנסת סלמוביץ לפני כמה שבועות, שכן אנחנו במשטר שלנו תמיד הענקנו אוטונומיה מלאה למוסדות להשכלה גבוהה ולמועצה להשכלה גבוהה, כך גם – – –

## **עמנואל זיסמן (העבודה):**

הענקנו אוטונומיה, אבל לא עצמאות, והם הפכו עצמאיים במשך השנים.

## **שר החינוך והתרבות א' רובינשטיין:**

אני רוצה לומר לך, שהאוניברסיטאות הגדילו את מספר התלמידים בשנים האחרונות בשיעור כל כך גבוה, עד שיש לנו תלונות בלתי רגילות על צפיפות בכיתות הלימודים, בספריות וכדומה. אוניברסיטת חיפה, למשל, שכמעט הכפילה בתוך זמן קצר את מספר התלמידים שלה, עשתה מאמץ אדיר לקלוט סטודנטים.

## **סאלח טריף (העבודה):**

זה מצוין.

## **שר החינוך והתרבות א' רובינשטיין:**

נכון. לכן אי-אפשר לומר שהאוניברסיטאות מתנכרות למצוקות הסטודנטים בארץ.

## **עמנואל זיסמן (העבודה):**

לא, אבל הן הפכו להיות אוניברסיטאות אליטיסטיות, המיועדות לעשירים. כך זה בכמה וכמה אוניברסיטאות, ואתה יודע זאת, אדוני השר.

## שר החינוך והתרבות א' רובינשטיין:

תנו לי לנמק את התנגדותי להצעה.

יש בהחלט בעיה, שאנחנו שמרנו תמיד על האוטונומיה של המוסדות להשכלה גבוהה. תמיד שמרנו על כך מכל משמר. התערבות הכנסת בהחלטות על השכלה גבוהה ובמוסדות להשכלה גבוהה היא פרובלמטית ביותר. שכן, הכוונה היא טובה, הכוונה היא לפתור מצוקה של סטודנטים, אבל מי שמתחיל במצווה זו יכול לסיים באיסורים חמורים ובהתערבות שאין לה מקום.

הנכס הזה של עצמאות המוסדות להשכלה גבוהה הוא נכס שיש לשמור עליו. זה לא עניין פשוט, ומייד אני גם אסביר את התנגדותי מנימוקים ענייניים. אבל לפני כן אני רוצה לומר, שאני כשר החינוך והתרבות מכיר במצוקה הזאת שדיבר עליה חבר הכנסת סילבן שלום. המשרד נערך לפתור את הבעיה הזאת, אומנם לא בדרך שהוא מציע, אלא בדרך של פריסת רשת מכללות ארצית, שתיתן פתרון למצוקה בתוך זמן קצר ביותר.

אנחנו מדברים על יצירת 25,000 מקומות חדשים במכללות ובמוסדות להשכלה גבוהה, באוניברסיטאות ובמכללות, עד סוף המאה. זוהי הדרך הנכונה גם כלכלית, מכיוון שעלות תלמיד במכללה, שבדרך כלל מלמדת אך ורק לתואר ראשון, נמוכה מעלות תלמיד באוניברסיטה.

אני רוצה להוסיף דבר אחד – השיטה שמציע חבר הכנסת סילבן שלום, של כניסה חופשית, מה שנקרא OPEN ADMISSION, לשנה א' וסינון מסיבי בסוף אותה שנה, היא שיטה שמקובלת בחלק ממדינות אירופה היבשתית. היא יוצרת שם בעיות קשות מאוד, קשות ביותר. כל מי שהיה בצרפת וראה כיתות של אלפי תלמידים, שרובם לא באים כלל להרצאות של מרצים, אנונימיים, בלי שום מגע, בלי שאלות ותשובות, בלי אותו דיאלוג שאנחנו רואים אותו חיוני, יודע זאת.

אבל המצוקה גדולה עוד יותר. לוקחים אלפי סטודנטים או אפילו עשרות אלפי סטודנטים, מכניסים אותם לשנה א', רובם לא עוברים לשנה ב', הסינון הוא אכזרי, וזאת כאשר הם נמצאים במוסד עצמו. יש כאן בזבוז משאבים, יש גם שבירה אכזרית של ציפיות.

הדרך שאנחנו מציעים, של מכללות לתואר ראשון, שנפרוס אותן – ואני אומר כאן באופן מפורט ביותר, מתל-חי ועד אילת, במסגרת מכללות אזוריות, מכללות טכנולוגיות, מכללות אקדמיות, מכללות חוץ-תקציביות ופנים-תקציביות – היא דרך הרבה יותר נכונה מבחינה פדגוגית, מבחינה כלכלית וגם מבחינה אנושית.

מה עושים בפקולטות היקרות במדינות אירופה היבשתית שהוזכרו כאן? לא מקבלים כל אדם לפקולטה לרפואה. עושים מה שהם קוראים קונקורס, אכזרי לא פחות מהקונקורס שלנו.

חבר הכנסת זיסמן, אני רוצה לומר לך – – –

## היו"ר ד' שילנסקי:

סליחה, אדוני השר. חברי הכנסת, אומנם אין פה קריאות ביניים וצעקות, אבל יש רחש בלתי פוסק. אני אודה לחברי הכנסת העומדים אם הם ישובו. קיבלתם כיסא בכנסת, תתפסו אותו. חבר הכנסת קצב, חבר הכנסת יגאל ביבי, אודה לכם אם תשובו. אני חוזר ופונה לחבר הכנסת משה קצב. הוא כל כך שקוע בשיחה שהוא אפילו לא שומע אותי, אבל אני שומע את השיחה שלו. חבר הכנסת ביבי, אודה לך אם תשב. חבר הכנסת מיכאל איתן, אני מבקש שלא תנהל שם את הישיבה. חבר הכנסת מיכאל איתן, מסביבך התקהלות גדולה. אודה לכם אם תשובו, ויתר החברים, שיצאו לשוחח בחוץ. חבר הכנסת יגאל ביבי, שוב, אודה לך אם תשב.

אדוני השר, אתה יכול להמשיך.

## שר החינוך והתרבות א' רובינשטיין:

אם כן, לא זו בלבד שגם שם השיטה היא לא אוניברסלית, מפני שיש פקולטות שפשוט אי-אפשר לקבל לתוכן את כל אלפי המבקשים, אלא אני רוצה לומר לכם, על סמך שיחות עם אנשי אוניברסיטאות במדינות כמו צרפת וגרמניה ועם השרים הממונים על כך, שהם היו רוצים למצוא דרך, שבעזרתה יוכלו להתחמק מהבזבז העצום הזה של עשרות אלפי תלמידים שנכנסים לאוניברסיטה ונפלטים ממנה בסוף השנה, או בסוף השנתיים. מי שמכיר את המציאות בצרפת יודע, שבפקולטות למשפטים – ויושב כאן פרופסור שאקי, והוא יכול להעיד על כך – רק חלק קטן מגיע לסיום הלימודים. התוצאה היא אותה תוצאה, אלא שיש בזבז אדיר של משאבים.

יתר על כן, אני אומר זאת בגילוי לב, הבעיה של מחסור במקומות במוסדות להשכלה גבוהה לא תיפתר על-ידי התערבות חקיקתית, אלא על-ידי הגדלת מספר מקומות הלימוד. אני רוצה לומר לכם, שהקמפוסים של האוניברסיטאות ממש הגיעו לדרגה כזאת של צפיפות, שאין כל אפשרות להכפיל את המספר. אי-אפשר לומר לחוג שבנוי ל-100 סטודנטים בשנה: קבל מחר 3,000 סטודנטים לשנה א'. אין כל אפשרות לעשות זאת. אין לנו ספריות, אין לנו מורים, אין לנו אולמות.

## עמנואל זיסמן (העבודה):

מורים.

## שר החינוך והתרבות א' רובינשטיין:

אין לנו גם מורים, אלא אם כן ילמדו בשיטה הזאת, שאני כפרופסור לשעבר באוניברסיטה – ואני חושב שפרופסור שאקי יצטרף אלי בעניין זה – פוסל אותה, שיטה של הרצאות פרונטליות. ציבור אונימי אדיר יושב, רובו לא מגיע, ועושים רשימות, ולקראת סוף השנה נבחנים.

לנו יש הישג גדול מאוד במוסדות להשכלה גבוהה, ומותר לבקר אותם. חברי הכנסת יודעים כאן, שבכלל אני העליתי את הנושא הזה בכנסת הקודמת וביקשתי להרחיב את מספר המקומות, ואני מעלה את הנושא של הבחינה הפסיכומטרית במשא-ומתן עם האוניברסיטאות. אבל אני רוצה לומר לכם, שיש לנו הישג גדול מאוד. לא רק שהאוניברסיטאות קלטו מספר גדול מאוד של מועמדים, אלא הן משלבות את שיטת ההוראה האינדיבידואלית הדיאלוגית, יש שקוראים לה הסוקרטית, אנחנו יכולים לקרוא לה התלמודית, של שקלא וטריא, ולא של הרצאה פרונטלית, וזה הישג גדול מאוד במערכת ציבורית כמו שלנו. בעניין זה אנחנו הולכים בעקבות הניסיון האנגלו-אמריקני, ולא בעקבות הניסיון הגרמני-הצרפתי.

אני גם רוצה להבטיח לחבר הכנסת זיסמן ולחבר הכנסת שלום, שרק בשבוע שעבר נפגשתי עם ועד ראשי האוניברסיטאות כדי לגבש המלצה משותפת איך להגמיש את נושא הקבלה לאוניברסיטאות, ואני אבוא עם ההצעות האלה לכנסת.

אני גם רוצה לומר דבר נוסף. המועצה להשכלה גבוהה, שאני חוזר כעת משיבתה, מאשרת ברוח לב מוסדות חדשים להשכלה גבוהה, בתוך האוניברסיטאות ומחוץ לאוניברסיטאות. מאז אני מכהן כיושב-ראש המועצה להשכלה גבוהה, אינני זוכר מקרה אחד שבו בקשה נתקלה בהתנגדות. אני יודע שהיתה בעבר ביקורת על המועצה להשכלה גבוהה. היום אין לה מקום.

אני מכיר בבעייתיות של הנושא, מתנגד לחקיקה, ולכן אני מציע לחבר הכנסת סילבן שלום להפוך את הצעתו, בהתאם לנוהג המקובל בכנסת, להצעה לסדר-היום, ואז אני אסכים להעביר אותה לוועדת החינוך והתרבות. אם מדובר בהצעת חוק, אני מתנגד לה.

### **היו"ר ד' שילנסקי:**

חבר הכנסת סילבן שלום, האם ההצעה של השר מקובלת עליך?

### **סילבן שלום (הליכוד):**

---

### **היו"ר ד' שילנסקי:**

לא. חבר הכנסת מאיר שטרית, דקה.

### **מאיר שטרית (הליכוד):**

אני מוותר.

## **היו"ר ד' שילנסקי:**

חברי הכנסת, אנחנו ניגשים להצבעה. מי שהוא בעד העברה לוועדה – יצביע בעד, ומי שהוא בעד הסרה – יצביע נגד.

הצבעה מס' 7

בעד ההצעה להעביר את הצעת החוק לדיון מוקדם בוועדה – 21

בעד ההצעה להסיר את הצעת החוק מסדר-היום – 4

נמנעים – 1

ההצעה להעביר את הצעת חוק חינוך (תנאי קבלה למוסדות להשכלה גבוהה),

התשנ"ד–1993, לדיון מוקדם בוועדת החינוך והתרבות נתקבלה.

## **היו"ר ד' שילנסקי:**

21 בעד, ארבעה מתנגדים ונמנע אחד. אני קובע שהצעת החוק של חבר הכנסת סילבן שלום, הצעת חוק חינוך (תנאי קבלה למוסדות להשכלה גבוהה), התשנ"ד–1993, תעבור לוועדת החינוך והתרבות.

## **שאלות בעל-פה**

## **היו"ר ד' שילנסקי:**

חברי הכנסת, אנו עוברים לסעיף הבא: שאלת בעל-פה מס' 232, של חבר הכנסת אליהו בן-אלישר, שהוגשה לשר המשפטים, בנושא: סירוב להמליץ על חנינת אסירים פלשתינים. ישיב שר החינוך והתרבות.

## **סירוב להמליץ על חנינת אסירים פלשתינים**

## אליהו בן-אלישר (הליכוד):

אדוני ממלא-מקום שר המשפטים, ברשימה האחרונה של האסירים הפלשתינים המועמדים לשחרור היו כמה מועמדים שלא שוחררו מפני ששר המשפטים או ממלא-מקומו – ואז אתה היית ממלא-המקום – סירבו להמליץ בפני נשיא המדינה לחון אותם.

אודה לכבוד השר אם ישיבני:

מי הם אותם מועמדים ששמותיהם הופיעו ברשימה ובגין מה הורשעו, ומדוע סבר שר המשפטים שאין להמליץ בפני נשיא המדינה לחון אותם, האם הסיבה היא בכך שידיהם מגואלות בדם, או שמא קיימת סיבה אחרת?

## היו"ר ד' שילנסקי:

תודה רבה. אדוני השר, בבקשה.

## שר החינוך והתרבות א' רובינשטיין:

אני יכול לקרוא את הרשימה כולה, אבל היא קצת ארוכה. אני מוכן לומר לך, שמדובר בשבעה אסירים, שלגביהם שר המשפטים לא נתן את המלצתו בהתאם לקריטריונים שנקבעו בנושא זה. מדובר באנשים האלה:

1. סאידה בת יוסף חמידאן, כבת 19, מבית-לחם, היא מואשמת בניסיון לרצח, דינה טרם נגזר.

2. אחמד עבד אל-ג'אבר, כבן 16, תושב ענאתא, ירושלים, חבר ארגון "הג'יהאד האסלאמי", הורשע בעבירות ניסיון לחבלה ברכב במזיד וניסיון הצתה. תאריך שחרורו מתקרב, ומשום כך לא היה מקום לחנינה.

3. מי בת חסן חדר, כבת 20, תושבת מחנה הפליטים שועפאט, חברת "הג'יהאד האסלאמי", הורשעה בהחזקת סכין ובקשירת קשר לביצוע פשע, נידונה לשנתיים מאסר, נוסף על שנה וחצי מאסר על-תנאי, ולפיקוח קצין מבחן למשך שנה. לא שוחררה בתום שני-שלישים לתקופת מאסרה.

4. חמיסה בת יוסף מהנא, כבת 28, תושבת שקווה, הורשעה בבית-המשפט המחוזי בירושלים בניסיון לרצוח חייל יהודי ונידונה לעשר שנות מאסר. הנידונה לא הצליחה לרצוח, אך פגעה באמת ידו השמאלית של השוטר וגרמה לו חתך. תום תקופת מאסרה בשנת 2001, תום שני-שלישים לתקופת מאסרה ביוני 1998.

5. ראניה בת מחמד כנען, כבת 19, תושבת סילוואן, הורשעה בבית-משפט השלום בירושלים בתקיפת שוטר בנסיבות מחמירות, על-ידי יידוי אבן שפגעה בראשו וגרמה לו שטף דם פנימי ונפוחות. נידונה לתשעה חודשי מאסר, נוסף על 12 חודשי מאסר על-תנאי, ולאחר שבית-המשפט הפעיל באורח מצטבר את העונשים של 12 חודשי מאסר על-תנאי שהטיל עליה בית-המשפט המחוזי לנוער בירושלים, בגין סיכון חיי אדם בנתיב תחבורה; ו-12 חודשי מאסר על-תנאי שהטיל עליה בית-משפט השלום בכפר-סבא בגין תקיפת סוהרת, ובאופן שעונשי המאסר המותנים שהופעלו יחפפו זה את זה. תאריך תום שני-שלישים לתקופת מאסרה – 23 בפברואר 1994.

6. איימן בן סובחי אבו מערוף, כבן 19, תושב ח'אן-יונס. הורשע בבית-המשפט המחוזי בתל-אביב באשמת חברות בארגון טרור, ניסיון לרצח, שימוש במסמך מזויף, התחזות לאחר ושיבוש מהלכי משפט, ונידון ל-25 שנות מאסר. מדובר בניסיון לרצוח את מעבידו בדקירות סכין, לאחר שהצטרף ל"ניצי הפתח", ניסיון שלא צלח רק משום שלהב הסכין נשבר בדקירה השנייה. המעביד נדקר פעמיים ונפגע בגופו. תאריך תום תקופת מאסרו – 12 במרס 2018. תאריך תום שני-שלישים לתקופת מאסרו – 21 בנובמבר 2009.

7. אנעאם בת מחמוד אל-חדור, כבת 17, גרושה ואם לבת, תושבת אזור רמאללה, חברת "אל-פתח". הורשעה בבית-המשפט המחוזי בירושלים בעבירת חבלה בכוונה מחמירה ונידונה לארבע שנות מאסר על-ידי בית-המשפט העליון. ביום 25 בנובמבר 1992 הרשיעה בית-המשפט המחוזי בתל-אביב בחבלה בכוונה מחמירה והטיל עליה חודשי מאסר, מהם 18 חודשי מאסר מצטברים לעונש שהוטל בבית-המשפט העליון, ו10 חודשי מאסר על-תנאי. בפרשה הראשונה מדובר בדקירת שוטר מג"ב מאחור, דקירה שהסתיימה בפצע שטחי. במקרה השני – תקפה סוהרת על-ידי שפיכת מים רותחים על פניה, וגרמה לפציעתה. תאריך תום חמש-וחצי שנות מאסרה – 19 בינואר 1997. תאריך תום שני-שלישים לתקופת מאסרה – 19 במרס 1995.

נראה היה לשר המשפטים, כי הגורמים שהעבירו אליו את שמות האסירים הנ"ל לא היו ערים לכך שאין הם עומדים בקריטריונים שנקבעו לשחרר. עם זאת, הופנתה תשומת לבו של היועץ המשפטי לממשלה לאפשרות של עיכוב ההליכים הפליליים נגד העצורה מס' 1, סאידיה חמידאן, ולאפשרות שחרור אסירים אחרים מהרשימה האמורה, בתום שני-שלישים לתקופת מאסרם, בהתאם לנוהל המקובל בעניין זה.

### **היו"ר ד' שילנסקי:**

תודה רבה. שאלה נוספת לחבר הכנסת בן-אלישר.

### **אליהו בן-אלישר (הליכוד):**

אני מודה מאוד לשר החינוך, הממלא את מקומו של שר המשפטים, על התשובה המפורטת; והתשובה אכן מפורטת מאוד.

שאלתי הנוספת היא, איך הוא מסביר שאסירים אשר הורשעו בעוון תקיפה, סיוע לרצח, ניסיון לרצח, הוכללו מלכתחילה ברשימה של מועמדים לחנינה. אינני יכול להסתפק בהערה של כבוד השר, כי

הגורמים שהמליצו לא עמדו על הקריטריונים. השאלה היא, מדוע לא עמדו על הקריטריונים, והאם לא קיים אי-סדר באותה מערכת, זאת מערכת הביטחון, שהמליצה על החנינה?

### **היו"ר ד' שילנסקי:**

שאלה נוספת לחבר הכנסת שאול יהלום.

סליחה, חבר הכנסת יהלום, למען הצדק שייעשה. אחרי חבר הכנסת יהלום נרשם חבר הכנסת יצחק לוי, והוא מאותה סיעה. אתה, חבר הכנסת אפרים גור, היית בתור. אבל בינתיים הופיעה חברת הכנסת גוז'נסקי, והיא ביקשה שאלה נוספת. מאחר שכל כך התפלאת, אני רוצה שלא תחשוב שקופחת. מאחר שאתה מאותה סיעה של השואל, בהתאם לפרוצדורה ולסדר הטוב – – –

### **אפרים גור (הליכוד):**

ראשית, הייתי הראשון שהרים יד. סגנית מזכיר הכנסת לא ראתה אותי. שנית, לא פעם אחת שניים מאותה סיעה מקבלים רשות דיבור, ובלבד שנרשמו בזמן. אתה עצמך ראית אותי ראשון.

### **היו"ר ד' שילנסקי:**

לפני שהוצהר על שמך זה הסדר, אני חייב להיות אובייקטיבי, והצדק הוא שחברת הכנסת גוז'נסקי צריכה לקבל. אינני יכול לעשות שום דבר, יש סדר טוב וכולנו מחויבים בו, אם זה נוח למישהו או לא.

### **אפרים גור (הליכוד):**

לא תמיד נשמר הסדר הזה.

### **היו"ר ד' שילנסקי:**

חבר הכנסת אפרים גור, קבל את זה שאני לא רוצה לקפח אותך, אני רק רוצה סדרים טובים. אם יש ללבן את זה, נלבן את זה אחר כך.

בבקשה, חבר הכנסת יהלום, יש לך דקה.

### **שאול יהלום (מפד"ל):**

אדוני היושב-ראש, אדוני ממלא-מקום שר המשפטים, האם אפשר לקבל תשובה מאדוני, כמייצג את שר המשפטים ומערכת המשפט בישראל – אנחנו מברכים על הגישה שמנעה ממערכת המשפט לשחרר בפזיזות אותם שבעה – האם תמשיך כהתחייבות הממשלה ומערכת המשפט ושר המשפטים גם בכל המשא-ומתן שנערך עכשיו עם המשלחות, שוודאי מבקשות יותר ויותר שחרורים, הנוגדים גם את הקריטריונים שאמרת? האם הקריטריונים יישמרו?

### **היו"ר ד' שילנסקי:**

תודה רבה. חברת הכנסת גוז'נסקי.

### **תמר גוז'נסקי (חד"ש):**

תודה רבה. אדוני היושב-ראש, אדוני השר, אני מבקשת לשאול, האם המשרד מוכן או הממשלה מוכנה לשקול ביתר הבנה שחרורם של אסירים חולים, ובמיוחד שחרורן של אסירות חולות?

פניתי בבקשה בקשר לאחת האסירות החולות, רביחה שתאי, שהיא במצב בריאותי קשה מאוד. יש גם אסירות שמוגדרות על-ידי הרופאים כחולות נפש, שזקוקות לטיפול פסיכיאטרי, והן עדיין עצורות. האם המשרד מוכן לשקול ביתר היענות את הבקשה לשחרור אסירות חולות? תודה.

### **היו"ר ד' שילנסקי:**

תודה רבה. אדוני השר, יש לך שתי דקות לתשובה.

### **שר החינוך והתרבות א' רובינשטיין:**

אני לא יכול לומר מה היתה הסיבה לכך שהם הוכללו ברשימה. במקרה הייתי אז ממלא-מקום שר המשפטים, זה היה לפני כחודש וחצי, ואני חושב שמה שנכון לומר זה לא שהיתה כאן רשלנות, אלא שהיו אינטרפרטציות שונות של הקריטריונים שנקבעו לשחרור אסירים.

כולנו יודעים שלא מדובר בחנינה רגילה. אנחנו בהחלט יודעים שמדובר בחנינה על רקע של הסכמה מדינית. כמובן, יש מי שחולק עליה ויש מי שתומך בה. אבל גם אני בשעתי וגם שר המשפטים דוד ליבאי, הלכנו בעקבות הקריטריונים, ומשום כך ביקשנו לברר. אני עיכבתי אז חתימה לגבי 12 מקרים, ולבסוף הצטמצמה הרשימה לשבעה.

לחבר הכנסת יהלום, שר המשפטים יפעל בתום לב, ואני מתאר לעצמי שהוא יפעל על-פי הקריטריונים שייקבעו על-ידי הממשלה. כאן מדובר בהחלט בחנינה על רקע מיוחד, לא מדובר כאן בחנינה רגילה. אני רוצה להזכיר, שהיו דברים כאלה בעבר בממשלות קודמות, לא על רקע של הסכם שלום אלא על רקע של הסכם חילופי שבויים וחטופים. אני רוצה לומר לכם, כאשר קוזו אוקאמוטו

קיבל חנינה, הוא לא קיבל זאת בגלל התנהגות טובה בכלא או משום שהיו ספקות לגבי הרשעתו בדין. רוצח נתעב זה קיבל חנינה בשל החלטה מדינית, ואסור לנו להתעלם מכך ולהיות משימים עצמנו כלא יודעים במה מדובר.

לגבי שאלתה של חברת הכנסת גוז'נסקי, אני רוצה לומר, שאחד הקריטריונים הוא – חולים; מדובר בעיקר על חולי נפש, חולים כרוניים ונכים, המוגבלים ביכולתם לשרת את עצמם. אם המקרה שאת מדברת עליו נופל בקטגוריה זאת, אני מציע שתפני לשר המשפטים בעניין זה.

### **הצעת חוק הגנת הצרכן (תיקון – חובת זיהוי לנותן שירות), התשנ"ג-1993**

#### **(הצעת חבר הכנסת ש' יהלום)**

#### **היו"ר ד' שילנסקי:**

חברי הכנסת, נעשה אתנחתה קלה בנושא החינוך, כי דחינו זמן די ניכר את הצעת חוק תשע"ט של חבר הכנסת שאול יהלום: הצעת חוק הגנת הצרכן (תיקון – חובת זיהוי לנותן שירות), התשנ"ג-1993. בבקשה.

#### **שאול יהלום (מפד"ל):**

אדוני היושב-ראש, כל מטרת החוק היא למנוע התחפשות של אנשים שבאים כטכנאים של "בזק", כטכנאים של חברת שירות, נכנסים לבית, אומרים: אנחנו טכנאים, ובסוף הם יכולים, לא עלינו – אנשים שבאו לפיגוע ביטחוני, גנבים, אנסים, כל החוליים הרעים שאנחנו רגילים להם.

החוק הזה אומר, ששר התעשייה והמסחר יתקין תקנות, הוא יתקין ויחליט אם לחייב חברות גדולות, חברות קטנות, חברות ציבוריות, חברות פרטיות, החוק נותן הכול בסמכותו, תקנות שיחייבו תג זיהוי. הוא יחליט אם התג יהיה עם תמונה, או בלי תמונה.

אני יודע שהממשלה תתנגד, אני חוסך לי את הזמן להשיב, ואני רק אומר שהממשלה תגיד שאפשר גם לזייף את התג. על כך אני אומר, שאין לדבר סוף, אפשר לזייף גם תעודת שוטר וגם תעודת חבר כנסת.

#### **לימור לבנת (הליכוד):**

בהפגנות – – –

## **שאלו יהלום (מפד"ל):**

כל מטרתנו למנוע ככל שניתן, לשים סייגים וגבולות ולהכביד על פושעים וגנבים ומתחפשים. מובן שכל אחד יכול לפרוץ יותר ויותר.

אני פונה לחברי הכנסת לתמוך בקריאה הטרומית בהצעת החוק. בוועדה יצטרכו עוד לתקן ולשפר הרבה בהצעת החוק. תודה.

## **היו"ר ד' שילנסקי:**

תודה רבה. סגנית שר התעשייה והמסחר, בבקשה.

## **סגנית שר התעשייה והמסחר מ' לובלסקי:**

אדוני היושב-ראש, חבר הכנסת שאול יהלום, חברי הכנסת, הנושא הוא נושא. כלומר, אי-אפשר להגיד כאן, שמה שאתה מעלה אין בו חשיבות. כי בסך הכול, הצרכנים נתונים יום-יום למעשי הונאה, למעשי מרמה. אלא מה, מהיכן נובעת התנגדות הממשלה? לא מעצם הרעיון, אלא מכך שבחוק הגנת הצרכן יש הוראה בעניין זה. החוק עצמו, שכבר חוקק וקיים, מאפשר לשר התעשייה והמסחר לתקן תקנות. ההבדל הוא, שאתה רוצה לחייב את השר בחקיקה, על-ידי חקיקה נוספת, שהשר יתקן תקנות, בעוד יש לנו כבר חקיקה בחוק הגנת הצרכן, שעל-פיה, על-פי החקיקה הקיימת, השר יכול לתקן תקנות.

לכן פניתי אליך, שאם בתוך פרק זמן קצר וסביר שר התעשייה והמסחר לא יתקן את התקנות – ואני פניתי לשר התעשייה והמסחר לתקן את התקנות, והדברים נמצאים כרגע בהכנה – אם בתוך פרק זמן קצר לא יתקן השר תקנות, הרי הצעת החוק שלך תהיה בהחלט במקומה. היות ששר התעשייה והמסחר עומד לתקן את התקנות, למה להביא הצעת חוק שתחייב את שר התעשייה והמסחר לתקן את התקנות, בעוד הוא עצמו מוכן לתקן את התקנות בדיוק כפי שאתה רוצה?

השאלה היא, האם הכנסת צריכה לעשות חוק על גבי חוק על מנת לעשות מה שבמפורש הולך להיעשות במסגרת חוק קיים. זאת השאלה בעיני, לא שהנושא שהעלית איננו צודק; הנושא צודק. ואני משיבה לך, ששר התעשייה והמסחר עומד לתקן תקנות כפי שאתה רוצה, לאלתר, מכוח החוק הקיים, מכוח חוק הגנת הצרכן.

## **לימור לבנת (הליכוד):**

מתי?

### סגנית שר התעשייה והמסחר מ' לובלסקי:

לאלתר. אני נדרשת כאן רק לפרוצדורה, אם צריך חוק נוסף כדי לחייב את השר. ואני מוסיפה שוב, שאם השר לא יתקן, הרי בתוך פרק זמן מקובל בכנסת אני אתמוך בהצעה שלך לחייב את השר בחקיקה.

### היו"ר ד' שילנסקי:

מה הצעתך?

### סגנית שר התעשייה והמסחר מ' לובלסקי:

הצעתי היא שחבר הכנסת שאול יהלום לא יביא היום את הצעת החוק שלו. שר התעשייה והמסחר יתקן לאלתר את התקנות מכוח חוק הגנת הצרכן. והיה אם לא יתקן שר התעשייה והמסחר תקנות לאלתר, יחזור חבר הכנסת יהלום ויעלה את הצעתו ויקבל את תמיכתי.

### שאול יהלום (מפד"ל):

האם במקום להגיד שהשר יתקין את התקנות לאלתר, מוכנה סגנית השר לציין זמן?

### סגנית שר התעשייה והמסחר מ' לובלסקי:

הזמן המקובל להתקנת תקנות. לאלתר.

### שאול יהלום (מפד"ל):

שבוע? שבועיים?

### סגנית שר התעשייה והמסחר מ' לובלסקי:

בתוך שלושה שבועות. מקובל?

### שאול יהלום (מפד"ל):

אני מבקש מהיושב-ראש לדחות את ההצבעה.

### **היו"ר ד' שילנסקי:**

נעשה את זה לפי הפרוצדורה. זו הצעת חוק, ולכן יש לך זכות תשובה. את התשובה שלך דוחים, באופן אוטומטי דוחים גם את ההצבעה בשלושה שבועות. בתיאום עם הממשלה ועם כולם, אנחנו דוחים את התשובה ואת ההצבעה בשלושה שבועות.

### **שאלות ותשובות**

### **היו"ר ד' שילנסקי:**

אדוני שר החינוך והתרבות, אתה רואה, ברוח טובה, לא גזלנו ממך הרבה זמן, והכול בא על מקומו בשלום. כל אלה שהתגייסו מכל הצדדים להצבעה יכולים לשבת במקום בלי להצביע. מותר גם לשמוע שאלות של חברים.

### **נקיטת אמצעים כלפי מורים אלימים**

חברת הכנסת נ' בלומנטל שאלה את שר החינוך והתרבות ביום ב' בכסליו התשנ"ד (16 בנובמבר 1993):

בשנת 1992 דווח למשרד החינוך על יותר מ-20 מקרים שבהם הפעיל מורה אלימות או ענישה גופנית כלפי תלמיד; בשנת 1993, עד חודש ספטמבר, דווחו יותר מ-26 מקרים, ומקרים רבים אחרים לא דווחו.

מורים שהוואשמו בעבר עדיין ממשיכים ללמד, ובית-הדין המשמעתי של עובדי ההוראה אינו מתייחס, כנראה, למקרים אלו בחומרה.

ברצוני לשאול:

1. מה הם הכללים המנחים את בית-הדין המשמעתי של עובדי ההוראה להמשיך ולהעסיק מורה הנאשם באלימות?

2. כמה מורים שנאשמו באלימות בשנה שחלפה הושעו מעבודתם, פוטרו, או נענשו בקנס כספי על-ידי בית-הדין של עובדי ההוראה?

3. מתוך המקרים שדווחו למשרד החינוך, כמה היו מופנים נגד תלמידים וכמה נגד תלמידות?

### **שר החינוך והתרבות א' רובינשטיין:**

1. אין כללים המנחים את בית-הדין למשמעת של עובדי המדינה להמשיך ולהעסיק מורה הנאשם באלימות. בית-הדין, ככל ערכאה שיפוטית, דן עניינית בנושאים המובאים לפניו, והוא כפוף להוראות חוק שירות המדינה (משמעת), התשכ"ג-1963.

2. השעיה אינה עונש, אלא אמצעי מינהלי, שהפעלתו נתונה לשיקול דעתם של הממונים. אין בית-הדין למשמעת משעה עובד. בשנה האחרונה, עד 23 בנובמבר 1993, נידונו 11 מורים לנזיפה ולהפקעת חלקי משכורת.

3. אין מנהלים רישום של עבירות תקיפת תלמידים על-פי מין.

### **היו"ר ד' שילנסקי:**

שאלה נוספת לחברת הכנסת נעמי בלומנטל. בבקשה.

### **נעמי בלומנטל (הליכוד):**

כבוד השר, האם ידועים למשרדך מקרים שבהם תלמידים הכו מורים?

### **שר החינוך והתרבות א' רובינשטיין:**

כן, בהחלט. היה מקרה כזה לא מזמן. יש מקרים של אלימות, מקרים בודדים, לשמחתנו, של אלימות תלמידים נגד מורים. יש הרבה יותר מקרים של אלימות תלמידים נגד תלמידים.

### **נעמי בלומנטל (הליכוד):**

אבל בסך הכול יש יותר מקרים של אלימות מורים נגד תלמידים ממקרי אלימות של תלמידים נגד מורים.

## שר החינוך והתרבות א' רובינשטיין:

יש גם כאלה וגם כאלה. אני לא יודע אם כל המקרים של אלימות נגד מורים מדווחים. אני מאוד מאוד מודאג מאלימות כלפי מורים. אבל אני רוצה לומר, עם כל הכבוד, המספר הזה שהבאתי לפניך – בסך הכול, מספר המורים שהורשעו בעבירות כאלה הוא לא גדול, בהתחשב במספר הגדול של המורים במדינה בכל מגוון הזרמים שיש לנו, חינוך ממלכתי, חינוך ממלכתי-דתי, חינוך ערבי, עם מסורות שונות ועם גישות שונות. רבות מהעבירות הן לא חמורות, וגם העונשים בהתאם לכך. אבל בהחלט המשרד מתריע על עניין של שימוש באלימות כלפי תלמידים, ולא כל שכן על שימוש באלימות כלפי מורים, בין על-ידי תלמידים ובין, במקרים מסוימים, על-ידי הורים. זו בעיה שאסור להתעלם ממנה.

## תמר גוז'נסקי (חד"ש):

מה שקרה בבית-ספר בבת-ים.

## שר החינוך והתרבות א' רובינשטיין:

אני הפניתי את תשומת לבו של חברת הכנסת בלומנטל למקרה הזה. ציבור המורים שלנו עובד בתנאים קשים מאוד, הכיתות גדולות, אנחנו מטילים עליהם חובות קשות מאוד. בכיתות הטרוגניות לא אחת תלמידים בכיתה של 40 תלמידים, שיש בה תלמידים מרמות שונות, לרבות – לפי עידוד שלי – תלמידים שהם קצת חריגים, קשי למידה. אנחנו דורשים מהמורה הרבה, וכאשר נוסף על כך הוא צפוי לאלימות במקרים ספורים מצד תלמידים ובמקרים ספורים פחות מצד הורים, זה מטיל נטל בלתי רגיל על ציבור המורים, ואני משתמש בהזדמנות זו כדי לגנות את התופעות האלה מכל צד. אנחנו לא רוצים אלימות בבית-הספר.

## לימוד נושא השלום בבתי-הספר

חברת הכנסת ת' גוז'נסקי שאלה את שר החינוך והתרבות ביום ב' בכסליו התשנ"ד (16 בנובמבר 1993):

ב-1 בנובמבר פורסם חוזר של מנכ"ל המשרד, שכותרתו "תהליך השלום". החוזר ממליץ, בין היתר, "ליצור את מסגרות הזמן המתאימות לעיסוק באקטואליה".

ברצוני לשאול:

1. כיצד מבוצעות, הלכה למעשה, הנחיות החוזר הנ"ל, כאשר לבתי-הספר לא הוקצו שעות מיוחדות ללימוד נושא השלום ולדין במשמעות הסכם העקרונות עם אש"ף?

2. נוכח החשיבות של תהליך השלום והסיכוי שבמשך השנה הבאה כבר יוחל ביישום ההסכמים, ונוכח המשקע הקיים של איבה ואי-אמון, האם נשקל ששנת הלימודים הבאה – התשנ"ה – תוכרז כ"שנת השלום"?

### **שר החינוך והתרבות א' רובינשטיין:**

1. לצורך ביצוע ההנחיות שהופיעו בחוזר המנכ"ל מ-1 בנובמבר 1993 נוקט המשרד את הפעולות הבאות:

פרסום חומרי למידה למורים על-ידי יחידות שונות במשרד, עריכת כנסי מנהלים ומורים להסברה ולתדרוך, השתלמויות למורים כיצד להתמודד עם שאלות אקטואליות.

מסגרות הזמן לעיסוק בנושאים אלה ובנושאי אקטואליה אחרים הן: שיעורי חינוך – לפחות שיעור שבועי אחד בכל כיתה – שיעורי אזרחות, שיעורי היסטוריה. מסגרות זמן אחרות, שנבחרות ונקבעות על-פי שיקול דעתם החינוכית של המנהל והמועצה הפדגוגית – מדובר בקביעת שעות מיוחדות, כנסים, ימי עיון וסמינרים ועוד, על חשבון תוכניות אחרות.

נוסף על כך, הוגדל מספר השעות שהוקצו למערכת בנושאי החינוך לדמוקרטיה ולדו-קיום, והן תשמשנה להפעלת פרויקטים ותוכניות מיוחדות בנושאים אלה.

2. הנושא המרכז בשנת הלימודים התשנ"ה היה אמור להיות שנת התעשייה והייצור, ואנחנו שינינו אותו בימים אלה, והנושא המרכז בשנת הלימודים הבאה יהיה: תהליך השלום, ישראל במזרח התיכון.

### **היו"ר ד' שילנסקי:**

שאלה נוספת לחברת הכנסת תמר גוז'נסקי.

### **תמר גוז'נסקי (חד"ש):**

אדוני שר החינוך, אני מאוד מברכת על ההחלטה לקיים את שנת התשנ"ה כשנת השלום. אני רואה שכיוונתי לדעתם של גדולים, ואני מאוד שמחה שהצעה זו התקבלה. אני מבקשת לומר, שהנושא החשוב של החינוך לשלום ולדמוקרטיה, נדמה לי שעדיין לא זכה לטיפול או למענה הולם. האם מוכן כבוד השר לשקול הגדלה משמעותית של הזמן או השעות שמוקדשות לחינוך לשלום ולדמוקרטיה, נוסף על הדברים שכבר נעשו? לדעתי, המצב הוא שזו טיפה בים, בהתחשב בצרכים על רקע כל ההתפתחויות האחרונות.

## שר החינוך והתרבות א' רובינשטיין:

אנחנו ישבנו במקרה היום ודנו בנושא הזה עם מדרשת "אדם" ועם ועדות אחרות שעוסקות בנושא זה. אנחנו נותנים לנושא זה ביטוי גדול מאוד בבתי-הספר. הצרכים מרובים. נדרש ממערכת החינוך לעסוק בהסברה נגד איידס, נגד אלכוהול, נגד סמים, נגד תאונות דרכים. כל הדברים חשובים.

בהיות הנושא המרכזי: תהליך השלום וישראל במזרח התיכון, אין לי כל ספק שבאורח טבעי יהיה מיקוד בנושא הזה בשנת הלימודים הבאה.

## בחינה פסיכומטרית לסטודנטים לרפואה החוזרים מחוץ-לארץ

חבר הכנסת ס' שלום שאל את שר החינוך והתרבות ביום ט' בכסליו התשנ"ד (23 בנובמבר 1993):

בוודאי ידוע לשר, כי הנחתי על שולחן הכנסת הצעת חוק פרטית המציעה לבטל את הבחינה הפסיכומטרית כתנאי קבלה ללימודים במוסדות להשכלה גבוהה.

נודע לי, כי סטודנט ישראלי שלמד שנים מספר רפואה בחוץ-לארץ אך מעוניין לסיים את לימודיו בארץ – לא יתקבל ללימודים בארץ אם לא עמד בציון הנדרש בבחינה הפסיכומטרית, בחינה שבה נבחן עוד בטרם החל לימודיו בכלל.

לא יעזרו לאותו סטודנט, הרוצה לשוב לארץ, לא הצטיינותו בלימודיו בחוץ-לארץ, לא מכתבי המלצה מהדקן, ואפילו לא בחינת ידע והתמצאות שתבחן את הישגיו בתחום הרפואה. יעזור לו אך ורק ציון המבחן הפסיכומטרי מלפני שנים מספר.

ברצוני לשאול:

1. האם הדברים הנ"ל ידועים למשרד החינוך?

2. האין התנאי של בחינה פסיכומטרית במקרה הנ"ל מהווה מכשול מיותר העלול לרפות את ידיהם של סטודנטים ישראלים בחוץ-לארץ הרוצים לשוב לארץ?

3. מה ייעשה בנדון?

## שר החינוך והתרבות א' רובינשטיין:

1. המועמד אומנם נדרש לעמוד בבחינות הפסיכומטריות, אבל זה איננו הקריטריון היחיד. באוניברסיטת תל-אביב, למשל, הקבלה לשנים המתקדמות לבית-הספר לרפואה מבוססת גם על ההישגים בלימודי רפואה קודמים, נוסף על תוצאות הבחינה הפסיכומטרית. כמו-כן יש ועדות קבלה. כידוע, רפואה היא אחד המקצועות הכי פרובלמטיים מבחינת פער בין ביקוש להיצע.

2. היקף הנשירה בפקולטות לרפואה הוא נמוך מאוד, ולכן מספר המקומות המתפנים בשנים המתקדמות הוא קטן. על המקומות הבודדים מתמודדים, נוסף על הסטודנטים הישראלים החוזרים מחוץ-לארץ, גם עולים חדשים שלמדו רפואה בחוץ-לארץ. בגלל ההיצע הנמוך לעומת הביקוש הרב, בגלל השוני ברמת המוסדות לרפואה בחוץ-לארץ, נדרש כלי מיון אחיד ואובייקטיבי המסייע לדירוג המועמדים.

יש לציין, שמועמדים המעוניינים לשפר את תוצאות הבחינה הפסיכומטרית רשאים להיבחן שנית.

3. על-פי סעיף 15 לחוק המועצה להשכלה גבוהה, נהנות האוניברסיטאות מחופש פעולה אקדמי ומינהלי. התנאים והקריטריונים לקבלת מועמדים לאוניברסיטאות, ובכלל זה לפקולטות לרפואה, ניתנים לשיקול דעתן של הרשויות האוניברסיטאות.

במדינת ישראל אין שר הממונה על ההשכלה הגבוהה, וכשר החינוך אני מכהן כיושב-ראש המועצה להשכלה גבוהה ואני יכול להפעיל את השפעתי באמצעות שכנוע, באמצעות החלטות המועצה, ואני עושה זאת ונתקל בהיענות של ועד ראשי האוניברסיטאות וציבור הרקטורים והנשיאים של האוניברסיטאות.

מהטכניון נמסר, כי דקן הפקולטה לרפואה מינה לאחרונה ועדה שבודקת מחדש את המדיניות בנושא זה. לא נמסר על כוונה לשינוי המדיניות בפקולטות לרפואה באוניברסיטאות אחרות – האוניברסיטה העברית בירושלים, אוניברסיטת תל-אביב ואוניברסיטת בן-גוריון בנגב.

### **היו"ר ד' שילנסקי:**

שאלה נוספת לחבר הכנסת סילבן שלום.

### **סילבן שלום (הליכוד):**

אדוני השר, הבעיה הזאת של סטודנטים שלומדים רפואה בחוץ-לארץ היא בעיה קשה, בעקבות מה שאתה אמרת – חוסר אפשרות לענות על הביקוש הרב ללימודים בפקולטה זו. אבל אולי ייאות שר החינוך לומר לי, מדוע סטודנט שלמד שלוש שנים באיטליה וסיים בהצטיינות או בהצטיינות יתירה, כשהוא חוזר לארץ, המבחן הפסיכומטרי שהוא עשה כשרצה להתקבל בארץ צריך להיחשב בסך כל הקריטריונים לקבלה שלו?

האם הידיעה שלו אז על מלחין זה או אחר, או סופר זה או אחר, היא שיקבע, או הידע שלו ברפואה, שהוכח במשך שלוש שנים באוניברסיטה במערב אירופה או במזרחה או במקום אחר בעולם, כאשר אפשר לבוא ולבחון את הציון? אנשים באים עם ציונים גבוהים ביותר בלימודי רפואה, עם המלצות מהדקנים במקומות שבהם למדו, והאוניברסיטה אומרת להם, שהם צריכים להביא בחשבון גם אותה בחינה פסיכומטרית שעשו לפני שלוש, ארבע או חמש שנים. לדעתי, הדבר הזה הוא דבר אבסורדי.

אמרת עכשיו שהטכניון הולך לביטול הדבר הזה. מדוע לא יבטלו שאר הפקולטות לרפואה את הדרישה האבסורדית הזאת של בחינה פסיכומטרית, לאחר שאדם למד כל כך הרבה שנים רפואה? תודה.

### **שר החינוך והתרבות א' רובינשטיין:**

חבר הכנסת סילבן שלום, אני עומד במשא-ומתן עם ועדת משנה של ועד ראשי האוניברסיטאות, בנושא הגמשת הכללים של הבחינה הפסיכומטרית, ואביא בפניהם גם את המשאלה הזאת שלך, שלגבי תלמיד שסיים שנות לימוד באוניברסיטה בחוץ-לארץ, תתחשב האוניברסיטה בראש ובראשונה – גם בלימודיו, גם בציוניו וגם במעמדה של אותה אוניברסיטה בחוץ-לארץ.

### **דיונים בבתי-הספר בנושא השלום**

חברת הכנסת ל' לבנת שאלה את שר החינוך והתרבות ביום ט' בכסליו התשנ"ד (23 בנובמבר 1993):

נמסר לי על-ידי הורים, כי בכל בתי-הספר בארץ, החל מכיתה א', קיימת הנחיה שעל התלמידים להכין מחברות ועבודות על השלום. עליהם להדביק יונת השלום על המחברת, לגזור תמונות של ראש הממשלה יצחק רבין ויושב-ראש אש"ף יאסר ערפאת וכן מאמרים מתוך העיתונות.

ברצוני לשאול:

1. האם קיימת הנחיה לקיים דיונים על השלום בבתי-ספר יסודיים?
2. האם נקבע שהתלמידים בכיתות הנמוכות יכולים להתייחס לדיון רציני ויסודי וללמוד גם את דעות השוללים את התהליך המדיני?
3. האם בימים אלה של פיגועי טרור רצחניים יש מקום להדבקת תמונות של ערפאת?
4. מה ייעשה כדי שמגוון הדעות בעם ימצא ביטוי בבתי-הספר?

## **שר החינוך והתרבות א' רובינשטיין:**

1. קיימת המלצה לטפל בתהליך השלום גם בבתי-הספר היסודיים, במסגרת ההמלצה הכוללת לטיפול באקטואליה בכיתה.

2. לא נקבע שתלמידי הכיתות הנמוכות מסוגלים לקיים דיון בשאלות שנויות במחלוקת. הטיפול באקטואליה בכיתות הנמוכות הוא בעיקר ברמה של מידע ועובדות, ובכל מקרה תלוי הדבר ברמתה של הכיתה, על-פי שיפוטתה של המחנכת.

3. אין כל המלצה להדבקת תמונות של אישים, ובכלל זה תמונתו של ערפאת. משרד החינוך מספק חומרי לימוד רבים למחנכים באמצעות אגפיו השונים, אך ההחלטה באיזה חומר להשתמש ואיזו פעולה חינוכית להעביר בכיתה היא בסמכותה של המחנכת בלבד וכן של המועצה הפדגוגית בבית-הספר.

אני רוצה לומר, שהבאתי בפני ועדת החינוך חלק מהחומר שהוכן. לדעתי, חומר טוב, נטול פניות.

4. צוותי המורים בבתי-הספר, כל מוסד על-פי גילאי התלמידים, נתבקשו לגבש את האופן שבו יבואו הדברים לידיעת התלמידים. היחידות השונות במשרד מספקות למורים חומרי לימוד והדרכה להתמודדות עם אקטואליה. מעל לכול עומד שיקול הדעת הפדגוגי של מנהל בית-הספר והמועצה הפדגוגית כיצד לטפל בנושאים אלה.

בכל מקרה, הנחיות הנהלת המשרד הן לאפשר הבעת מגוון הדעות והעמדות בכל נושא, ובכלל זה תהליך השלום.

## **היו"ר ד' שילנסקי:**

שאלה נוספת, בבקשה.

## **לימור לבנת (הליכוד):**

אדוני היושב-ראש, אכן ראיתי בדיון שהיה בוועדת החינוך חומרים שמשרד החינוך מוציא לאור ומפיץ בין בתי-הספר, והחומרים האלה שראינו בהחלט היו מאוזנים ושיקפו את מגוון הדעות בציבור. אני בהחלט מקבלת את מה שאמר השר בעניין הזה. אני רק רוצה לשאול, זה מה שבעצם טרד את מנוחתי, לא כל כך האיזון, שבו כשלעצמו, כפי שאמרתי, משרד החינוך נהג עד עכשיו נכון בחומרים שהפיק. אבל אני מדברת – – –

## שר החינוך והתרבות א' רובינשטיין:

אם את משבחת אותי כך, אני אחטוף נזיפה במקום אחר.

## לימור לבנת (הליכוד):

לא, אני עשיתי את זה בזהירות. אמרתי: משרד החינוך עד עכשיו, כי אני לא רוצה, חלילה, שתיפגע שיערה משערות ראשו של השר בגיני.

מה שהטריד את מנחתי היה, שמדובר בתלמידים רכים בשנים, מאוד צעירים, לא מדובר כאן בתלמידי הכיתות העליונות או אפילו בחטיבות הביניים. גם לי יש ילדים, ואחד מהם לומד בכיתה א', ויש שם דיונים על אקטואליה. אני חושבת שזה נכון ונחוץ, בוודאי הם לא חיים בבועה. השאלה היא, ואני מדברת על מקרים מסוימים, האם לא קורה לפעמים – אולי לא "האם" – אתה אולי לא תוכל לענות, אבל אני רוצה להסב את תשומת לבך לכך שיש מקרים שבהם בכיתות נמוכות בבית-הספר היסודי, לילדים באמת עדיין אין יכולת שיפוט בנושאים המדיניים, שבהם אנחנו עוסקים. יש מקרים שבהם ההנחיות של מורים או הדרך שבה הם מעבירים את החומרים, לאו דווקא אלה שסופקו על-ידי משרד החינוך, עלולות בהחלט לגרום לחוסר איזון ולהשפעה בלתי הוגנת, המקוממת את ההורים. הפנייה שלי אליך נובעת מפניות של הורים אלי מבתי-ספר שונים בארץ.

## שר החינוך והתרבות א' רובינשטיין:

אני מציע, חברת הכנסת לבנת, שתמסרי לי את האינפורמציה המלאה באיזה בית-ספר מדובר, ואני אשתדל לברר זאת.

אני בהחלט חושב שבגיל הרך, בכיתה א' לא כל שכן, יש צורך להיות זהירים במתן אינפורמציה על נושאים שנויים במחלוקת. צריך לעשות זאת בצורה מושכלת וזהירה. אני רק רוצה לומר דבר אחד, ואני אומר זאת גם לגבי הרבה שאלות שמוגשות בנושא מערכת החינוך והרבה פניות שיש אלינו. אני לא רוצה שמשרד החינוך והתרבות יהיה שליט, מכון, כופה ומדריך של כל בתי-הספר במדינה. אנחנו מוכרחים לתת שיקול דעת למנהלים, למחנכים ולמועצה הפדגוגית. אין אפשרות לנהל את מערכת החינוך בצורה ריכוזית, כפי שהיה אולי בעבר. אגב, כל המדינות הגיעו לזה. נשאלתי בשבוע שעבר על איזה ניסוי שעשה בית-ספר באשדוד, מתוך מגמה להילחם בגזענות ובדעות קדומות. אנחנו מוכרחים לאפשר חופש תמרון למנהלים, וכשמאפשרים חופש תמרון, יש פה ושם בעיות.

בסך הכול, האוטונומיה הזאת שנתנו למנהלים ושיקול הדעת הנרחב שנתנו להנהלת בית-הספר הוכיחו ומוכיחים את עצמם. הם גם נותנים בידי המנהל את האפשרות להתאים את הכלים החינוכיים לאוכלוסייה שלו, לתלמידים שלו, לפי הגיל, לפי הרקע, לפי הפרובלמטיקה המיוחדת. ולכן יש לי קושי תמיד לטפל בנושא הזה בצורה פרטנית, אם כי אני מקבל בהחלט את הדברים שאת אמרת, וצריך להסיק מהם מסקנות. אבל אני רוצה שחברי הכנסת ידעו, וגם ציבור ההורים צריך לדעת, שאנחנו נכנסים לעידן שבו יש יותר ויותר עצמאות לשלטונות בית-הספר ופחות ופחות זכות וסמכות הכוונה מרכזית לשר החינוך ולאנשיו בירושלים.

## היו"ר ד' שילנסקי:

תודה רבה לשר החינוך והתרבות.

### איום בסילוק תלמידים מבית-ספר

חברת הכנסת ל' לבנת שאלה את שר החינוך והתרבות ביום ט' בכסליו התשנ"ד (23 בנובמבר 1993):

לפי הפרסום במקומון "העיר" מיום 29 באוקטובר 1993, מנהל בית-ספר "אליאנס" איים לסלק שני תלמידים, שהם ילדיו של הורה אשר התלונן על ניהול "כספי ההורים". העניין הובא לידיעת מנכ"ל משרדך.

ברצוני לשאול:

1. האם חקר משרדך את הפרשה?

2. מה הן מסקנות מנכ"ל המשרד?

3. האם ינקוט משרדך צעדים כלשהם?

4. אם לא – מדוע?

### שר החינוך והתרבות א' רובינשטיין:

1. הנושא נחקר על-ידי מפקח בית-הספר.

2. מסקנותיו של המפקח הן: א. המכתב בדבר אפשרות הוצאתם של תלמידים מבית-הספר היה של המנהל האדמיניסטרטיבי, וזה חרג מסמכותו. הוצאת תלמיד היא בסמכות הגורמים הפדגוגיים בבית-הספר ובאישור הפיקוח על בית-הספר. על כן, לדבריו הנ"ל של המנהל האדמיניסטרטיבי אין כל תוקף. אני גם הבהרתי זאת בהזדמנויות אחרות. מידע זה הובא לידיעת המנהל הפדגוגי וההורים. ב. לא ניתן להוציא תלמיד מבית-הספר משום שהורים מטרידים ללא הפסק את בית-הספר בתלונות.

3. התשובה שלילית.

4. המנהל האדמיניסטרטיבי כפוף לחברת "כל ישראל חברים", שהיא בעלת בית-הספר והוא נציג שלה בבית-הספר. על כן, לא ניתן לקרוא אותו לסדר; אך, כאמור, אין לדבריו בתחום הפדגוגי כל תוקף. שום תלמיד לא יוצא באמצע שנת הלימודים ללא אישור הפיקוח. בסוף שנת הלימודים רשאית המועצה הפדגוגית להחליט על הוצאת תלמיד מבית-הספר ברוב קולות רגיל, אם התלמיד הוא מעל גיל חינוך חובה.

אני עצמי עסוק כעת במתן הנחיות חדשות, שיצמצמו עד למינימום ומעבר למינימום את מספר התלמידים הנושרים והמונשרים ממערכת החינוך. אני רואה חובה לכל מי שעוסק במערכת החינוך לצמצם הנשרה ונשירה רק למקרים שבהם חרב חדה מונחת על הצוואר ואין כל אפשרות אחרת.

### **היו"ר ד' שילנסקי:**

שאלה נוספת לחברת הכנסת לבנת, בבקשה.

### **לימור לבנת (הליכוד):**

קודם כול, אני רוצה להודות לך על התשובה, היא בהחלט מספקת. אני רק רוצה לשאול, נודע לי בינתיים – ראיתי חוות דעת של יועץ משפטי ממשד החינוך – לאחר שהגשתי את השאלתא, על אי-סדרים כלשהם שהיו בכספים שנאספו מתשלומי הורים על-ידי בית-הספר. מדובר בתשלומים עבור שמירה, שהועברו למטרות אחרות ולא הוחזרו להורים. אני מבקשת לדעת, האם לשר ידוע על זה? יכול להיות שלא, אני אומרת שוב, זה לא הופיע בשאלתא, זה איזה המשך לפרשה כולה שהיתה ב"כל ישראל חברים". האם לשר ידוע על כך, והאם התקיימה איזו בדיקה לגבי העניין הזה, כיוון שראיתי חוות דעת רשמית, שניתנה על-ידי היועץ המשפטי של המשרד. האם ננקטו צעדים, ומה עושה המשרד בעניין הזה?

### **שר החינוך והתרבות א' רובינשטיין:**

המקרה הזה לא ידוע לי. בהבדל מנושא השאלתא שלך, אני לא מכיר את הנושא הזה, אם כי ידועים לי מקרים אחרים.

לנו יש הנחיות ברורות בעניין זה. נוסף על כך, יושבת היום ועדה של המשרד בהשתתפות כל הגורמים הנוגעים בדבר, לרבות ועד ההורים המרכזי, כדי לדון בכל הנושא הזה של תשלומים וסנקציות על אי-תשלומים.

### **לימור לבנת (הליכוד):**

ברשותך, אני רוצה להעביר לך את החומר.

## שר החינוך והתרבות א' רובינשטיין:

ברצון רב. תודה רבה.

## היו"ר ד' שילנסקי:

אדוני שר החינוך והתרבות, אני מודה לך מאוד. יתר השאלות, של חברי הכנסת שלא היו נוכחים באולם, יועברו לפרוטוקול.

## ספריית קלטות וידיאו לחירשים

חבר הכנסת י' שמאי שאל את שר החינוך והתרבות ביום ב' בכסליו התשנ"ד (16 בנובמבר 1993):

משרד החינוך והתרבות, בשיתוף עם המוסד לביטוח לאומי והאגודות הוולונטריות אח"א – אגודת חירשים אילמים, מיח"א – מחנכי ילדים חירשים אילמים, "נוער הדממה" ו"שמע", הקים ספריית קלטות וידיאו לחירשים ולכבדי שמיעה, שלא למטרות רווח. ספרייה זו, הפועלת כשלוש שנים במרכזי האגודות הנ"ל, נועדה להיות לעזר רב לתלמידים לקויי השמיעה. הסרטים בספרייה מלווים בכתוביות ובשפת הסימנים.

בתאריך 14 באפריל 1993 פנו גברת חנה ירדני, יושבת-ראש מיח"א, גברת אהובה מגן, יושבת-ראש "שמע", מר אמנון כהן, מנכ"ל אח"א, וגברת שרה זנדברג, המפקחת הארצית במשרד החינוך על לקויי השמיעה, אל מר יעקב לורברבוים, מנכ"ל הטלוויזיה החינוכית. בפנייתם הם ביקשו כי יאופשר להם להקליט את משדרי הטלוויזיה החינוכית בליווי כתוביות טלסקסט, הנמצאים ברשות הטלוויזיה החינוכית או שיהיו ברשותה בעתיד. זאת על מנת שקלטות אלה יועברו לידי הספרייה לחירשים וללקויי השמיעה. אף שחלפה למעלה מחצי שנה מאז פנייה זו, טרם נתקבלה כל תשובה.

ברצוני לשאול:

1. מדוע טרם ניתנה כל תשובה על פנייה זו?

2. האם מודע משרד החינוך לחשיבותה של ספרייה זו ולתרומתה ליכולת הלמידה של הילדים החירשים וכבדי השמיעה?

3. מה יעשה על מנת להבטיח כי לספריית החירשים וכבדי השמיעה יינתן להקליט את התוכניות הרצויות לה?

## תשובת שר החינוך והתרבות א' רובינשטיין:

(לא נקראה, נמסרה לפרוטוקול)

1. מנכ"ל הטלוויזיה החינוכית טוען, כי בגין טעות משרדית נשמט ממנו מכתבם של נציגי ארגוני החירשים.
  2. התשובה חיובית. הטלוויזיה החינוכית הקימה בשנת 1986 את פרויקט הטלטקסט ללקויי שמיעה, מתוך מטרה ברורה לתרום ליכולת הלמידה של הילדים החירשים וכבדי השמיעה.
  3. הטלוויזיה החינוכית הישראלית משדרת בשנת הלימודים התשנ"ד כ-30 סדרות בליווי כתוביות טלטקסט מיוחדות לציבור לקויי השמיעה. הטלטקסט ללקויי שמיעה מפיק כתוביות למגוון של משדרים: סדרות לימודיות, סדרות מדובבות לגיל הרך, משדרי העשרה, משדרים מיוחדים ביום הזיכרון לשואה ולגבורה, ביום הזיכרון לחללי מערכות ישראל, ביום ירושלים ועוד.
- דף 297 בטלטקסט, שהוא דף מתחלף, משמש מגזין מיוחד ללקויי שמיעה. דף זה מביא מידע בנושאים בעלי עניין מיוחד ללקויי השמיעה: רפואה ומכשור חדיש, זכויות ייחודיות, חינוך ותרבות, ספורט, חדשות מהנעשה בעולם בנושא לקויי השמיעה.
- עבור הארגונים המטפלים בלקויי השמיעה משמש דף זה לוח מודעות אלקטרוני, שבאמצעותו הם מדווחים לחבריהם על פעילויות ואירועים. עבור לקויי השמיעה דף זה הוא כלי ביטוי, שבאמצעותו הם יכולים להגיע אל חבריהם ואל הקהל הרחב.
- בעת מלחמת המפרץ, למשל, שימש דף זה קשר יחיד בין הארגונים לבין ציבור לקויי השמיעה שברשותם מקלטי טלטקסט.
- מאחר שכל דפי הטלטקסט במגזינים השונים אינם מלווים בצלילים ובקולות, הם מתאימים במיוחד לשימוש של ציבור לקויי השמיעה. הטלטקסט משדר כ-2,000 דפים במשך כל שעות השידור של הטלוויזיה החינוכית והטלוויזיה הכללית.
- גם מגזין הטלטקסט "עד כאן", המשודר בטלוויזיה החינוכית בשידור הפתוח, מסייע ללקויי השמיעה להתגבר על הנתק התקשורתי שנכפה עליהם.
- חוק הקלות לחירש, התשנ"ב-1992, שהתקבל בכנסת ביום 4 במרס 1992, קובע כי "רשות השידור, הטלוויזיה הלימודית והרשות השנייה לטלוויזיה ורדיו יקבעו – (1) מספר שידורי טלוויזיה שלא יפחתו מרבע מכלל השידורים בעברית ובערבית, שאינם משודרים בשידור חי, אשר בהם יהיו כתוביות בעברית – בשידורים בעברית, וכתוביות בערבית – בשידורים בערבית; (2) תוכנית חדשות שבועית אחת לפחות, שתלווה בתרגום לשפת סימנים".

הטלוויזיה החינוכית היא היחידה המפעילה שידורי טלטקסט בכלל ושידורי טלטקסט ללקויי שמיעה בפרט. הישגי הטלוויזיה החינוכית בתחום השירות ללקויי השמיעה יכולים לשמש למטרה כללית של סיוע לאוכלוסיית החירשים ולקויי השמיעה בארץ.

הטלוויזיה החינוכית תשמח לשתף פעולה עם ארגוני החירשים לצורך הכנת קלטות וידאו עם כתוביות טלטקסט לתועלת אוכלוסיית לקויי השמיעה בארץ. היא תיזום פגישה עם נציגי הארגונים כדי להיערך יחד להפקת הקלטות עם הכתוביות.

### **צפיפות יתר בכיתות באוניברסיטת חיפה**

חבר הכנסת נ' זוילי שאל את שר החינוך והתרבות ביום ט' בכסליו התשנ"ד (23 בנובמבר 1993):

אגודת הסטודנטים השביתה את הלימודים באוניברסיטת חיפה למשך שעתיים, במחאה על הצפיפות השוררת בכיתות, במרכזי הצילום וכדומה. זאת לאחר שחל גידול במספר הסטודנטים הלומדים באוניברסיטה בשיעור של כ-40% במשך שלוש השנים האחרונות.

ברצוני לשאול:

1. האם נתונים אלו ידועים למשרדך?
2. האם קיימות במשרדך תוכניות לפתרון בעיה זו?
3. האם שוקל משרדך, טרם תחילת הלימודים, הקמת כיתות לימוד נוספות וכדומה, מתוך ידיעה על מספר התלמידים בשנת הלימודים התשנ"ד?
4. כיצד יטפל משרדך במקרה זה וימנע צעדי מחאה נוספים?

### **תשובת שר החינוך והתרבות א' רובינשטיין:**

(לא נקראה, נמסרה לפרוטוקול)

1. כידוע, הטיפול הממלכתי בנושאים הקשורים בהשכלה גבוהה איננו בידי משרד החינוך, אלא בידי המועצה להשכלה גבוהה והוועדה לתכנון ולתקצוב – ות"ת, אך הנתונים שמציין חבר הכנסת זוילי אכן נכונים.

2-4. הרחבת מערכת ההשכלה הגבוהה במטרה לקלוט יותר סטודנטים תואמת את מדיניות הגורמים המופקדים על מערכת ההשכלה הגבוהה. אנו רואים זאת כהישג למערכת, כי מספר הסטודנטים גדל בשלוש השנים האחרונות במערכת כולה בכ-30%, ובאוניברסיטת חיפה – בכ-40%.

לשם הרחבת המערכת, זו שכבר התרחשה וזו האמורה להימשך בשנים הבאות, סוכם על תוכנית רב-שנתית של בינוי ועל הקצבה מתקציב המדינה של כ-300 מיליון שקל במשך חמש שנים – 1996-1992. הקצבה זו תאפשר השתתפות בבנייה במוסדות השונים בהיקף של אלפי מ"ר.

אוניברסיטת חיפה מהווה חלק מתוכנית זו. במהלך התשנ"ד תסתיים באוניברסיטת חיפה בנייה של אגף בספרייה (1,600 מ"ר) ובניין רב-תכליתי ובו כיתות (2,200 מ"ר). תוכנית לבניית בניין גדול, ובו כ-8,000 מ"ר, נמצאת בשלבי תכנון. המשאבים הדרושים להשתתפות הציבורית בבנייה זו מצויים בידי ות"ת, אולם עדיין קיימת בעיית מקורות המימון המשלים שהמוסד נדרש לגייס מתרומות. בעיה זו אמורה להיפתר עד למועד שבו יסתיים התכנון, כדי שניתן יהיה להתחיל בבנייה (אביב-קיץ 1994).

ות"ת קבעה – כמדיניות – כי הבינוי יבוא לאחר גידול מוכח ויציב של אוכלוסיית הסטודנטים במוסדות, כאשר בתקופת הגידול עצמו יצטרכו המוסדות למצוא פתרונות של התייעלות בניצול שטחים קיימים ובהסדרי התארגנות אחרים, כגון הארכת יום הלימודים ושבוע ההוראה, כפי שאכן עשתה אוניברסיטת חיפה.

הצפיפות שעליה מתלוננים הסטודנטים באוניברסיטת חיפה היא שלב ביניים במעבר בין אוניברסיטה שבה היו פחות מ-7,000 סטודנטים לבין אוניברסיטה שהגיעה לכ-9,700 סטודנטים ואמורה להמשיך לגדול עד ל-12,000 סטודנטים, ויש להתייחס אליה כאל "חבלי צמיחה".

### **התמודדות עם מצבי לחץ בקרב תלמידים**

חבר הכנסת ר' אלול שאל את שר החינוך והתרבות ביום ט' בכסליו התשנ"ד (23 בנובמבר 1993):

במסגרת כתבה שפורסמה ב"מעריב" תחת הכותרת: "המורה, אם אני אמות, תרגישי אשמה", עולים נתונים קשים על טיפולה של המערכת בבעיית התאבדויות של קטינים.

ברצוני לשאול:

1. מדוע אין תוכנית מסודרת למניעה ולהתמודדות עם לחצים? מה נעשה לשינוי המצב?

2. האם נכונה טענת המחבר, שאין כלל תקנים ליועצים בבתי-ספר יסודיים? אם היא נכונה, האם אתם נערכים לשינוי דחוף של המצב?

3. מה הם הקריטריונים לקביעת מספר התקנים ליועצות בבתי-ספר על-יסודיים? האם אין מקום להגדיל את מספר התקנים ליועצות בבתי-הספר העל-יסודיים?

4. מה היא ההכשרה הנדרשת כדי להיות יועצת בית-ספר?

5. האם נשקל להפוך את מוסד יועצת בית-הספר לחובה?

### **תשובת שר החינוך והתרבות א' רובינשטיין:**

(לא נקראה, נמסרה לפרוטוקול)

1. אחד מתפקידי מערכת החינוך הינו טיפוח חוסן נפשי של התלמידים והתמודדות עם תופעות מצוקה בקרב הנוער. משרדנו פרסם תוכניות בנושא התמודדות עם לחצים ומניעת התאבדויות. התוכניות הן בעיקר לשיפור כושר ההתמודדות של הנוער עם לחצים. בחמש השנים האחרונות הוציא אגף השירות הפסיכולוגי-הייעוצי מאמרי רקע, הנחיות מקצועיות ספציפיות ותוכניות התערבות העומדות לרשות המורים היועצים והפסיכולוגים במערכת החינוך. קיימות חמש תוכניות המאפשרות על-ידי משרד החינוך, המיועדות לשכבות גיל שונות.

"כישורי חיים" הינה תוכנית חדשה נוספת במערכת, שהוחל בה בהתשנ"ד ב-78 בתי-ספר בארץ. מדי שנה תורחב התוכנית במידה משמעותית, בבתי-ספר נוספים בכל המגזרים. תוכנית זו מיועדת, בין היתר, לחזק את כושר ההתמודדות של התלמידים עם מצבי לחץ ומצוקות, ועל-ידי כך למנוע גם התאבדויות. הדגש הוא במניעה ובצמצום המקרים הטרגיים, על-ידי הקניית כלים להתמודדות כבר בשלבים המוקדמים של המצוקה.

2. נכון שאין במשרד החינוך תקינה מיוחדת למורים יועצים בבתי-ספר יסודיים. הקצאת השעות בבית-הספר למורה היועץ תלויה באפשרות של מנהל בית-הספר להקדיש שעות מהסל המרכזי של בית-ספרו. על-פי מדיניות משרד החינוך, מנהלי בתי-הספר אוטונומיים להחליט על הקצאת השעות מהסל המרכזי.

3. בבתי-הספר העל-יסודיים – בשכר הלימוד המועבר ממשרד החינוך לבעלויות על בתי-הספר מוקצת 1.7 שעה שבועית לייעוץ לכל כיתה. בחטיבת הביניים יש להקצות מהסל הכללי של בית-הספר 2-1.5 שעות שבועיות לכל כיתה.

לדעתנו, יש להקצות לפחות 2 שעות שבועיות לכל כיתה, אולם לא באופן אחיד. יש לעשות דיפרנציאציה בין אוכלוסיות תלמידים, ובמקומות עם אוכלוסיית תלמידים בסיכון גבוה – להגדיל את מספר השעות.

4. רשיון הוראה; ניסיון של שתי שנות הוראה לפחות; רשיון בייעוץ המבוסס על תואר BA בייעוץ לפחות, כאשר המגמה היא להעלות את הדרישה ל-MA.

5. מבחינה מקצועית אנו מאמינים שצריך להיות יועץ בכל בית-ספר יסודי, אולם, כאמור, מנהל בית-הספר אוטונומי להחליט על הקצאת השעות מתוך הסל המרכזי של בית-ספרו.

### **קבורת עצמות אדם שנמצאו בחפירות ארכיאולוגיות**

חבר הכנסת מ' פרוש שאל את שר החינוך והתרבות ביום ט' בכסליו התשנ"ד (23 בנובמבר 1993):

נמסר לי כי עצמות שנלקחו לפני כ-10 חודשים מקברים יהודיים עתיקים בחפירות ארכיאולוגיות בשכונת ממילא בירושלים טרם הוחזרו למשרד הדתות לצורך הבאתן לקבורה, בהתאם להסדר שעליו הוחלט בזמנו.

ברצוני לשאול:

1. מדוע לא הוחזרו העצמות עד כה?

2. האם יוחזרו העצמות ללא דיחוי, כדי שיובאו לקבורה כדין?

### **תשובת שר החינוך והתרבות א' רובינשטיין:**

(לא נקראה, נמסרה לפרוטוקול)

2-1. כל העצמות שנחשפו בקברים בחפירות ארכיאולוגיות בשכונת ממילא בירושלים נמסרו בשעתו למשרד לענייני דתות לצורך הבאתן לקבורה; למעט קבר מס' 10 מתוך 74 קברים שנחפרו, שהוא קבר נוצרי-ביזנטי, שקשור לקומפלקס כנסייתי.

לאחר שנסתיימה עבודת הלימוד על העצמות מקבר זה, נמסרו גם עצמות אלה בתאריך 22 בנובמבר 1993 לידי המשרד לענייני דתות לצורך הבאתן לקבורה.

ראוי לציין, שקבר זה איננו קבר יהודי עתיק אלא קבר נוצרי-ביזנטי.

בידי מכתב הקבלה של העצמות, שנחתם בתאריך 22 בנובמבר 1993 על-ידי הרב ברוורמן, ראש המחלקה לקבורה במשרד לענייני דתות, שבו הוא מתחייב לקבל העצמות למשמרת, לא להעבירן ולא לקבורן, עד אשר יוחלט עתידן, ובתיאום עם הפטריארך היווני-האורתודוקסי.

אנו מקווים שהן לא נקברו כעצמות יהודים ואכן התבצע תיאום כזה עם הפטריארכיה היוונית-האורתודוקסית, לפני שתבוצע קבורתן.

### אלימות בקרב בני נוער

חבר הכנסת ר' נחמן שאל את שר החינוך והתרבות ביום ט' בכסליו התשנ"ד (23 בנובמבר 1993):

מדוח שפורסם לפני ימים מספר בעיתון "ידיעות אחרונות" עולה, שיש עלייה גדולה באלימות הנוער.

ברצוני לשאול:

1. מה עושה משרד החינוך והתרבות בנדון?

2. מי הוא הגורם המטפל בנוער עברייני מבחינה חינוכית?

3. בכמה מסתכם תקציב המשרד ומשרדים נוספים למלחמה בתופעה?

### תשובת שר החינוך והתרבות א' רובינשטיין:

(לא נקראה, נמסרה לפרוטוקול)

1. משרד החינוך והתרבות, באמצעות שפ"י – השירות הפסיכולוגי-הייעוצי – מודע לצורך בפעולות למניעת אלימות בבתי-הספר ובהתערבות במקרים קשים. המשרד פרסם חוזר מנכ"ל מיוחד, המתעדכן מדי פעם ומדריך את בתי-הספר כיצד לפעול במקרים של אלימות בית-ספרית.

כמו-כן הכין המשרד תוכניות מניעה ומעודד בתי-ספר לבנות תוכניות המתאימות לצורכיהם. בתי-ספר רבים מפעילים תוכניות כאלה.

מתקיימים קורסים והשתלמויות של יועצים ומורים בשיטות ובתוכניות למניעת אלימות.

עם הפעלתה של תוכנית ההשתלמות הבית-ספרית, המשרד מכין תוכנית עבודה בתחום זה, ובתי-ספר רבים מבקשים להפעילה עבור צוותי המורים שלהם. קיימת בשפ"י מערכת להתערבות ולסיוע במקרי אלימות קשים, בשיתוף המשטרה, שירות המבחן וגורמים אחרים, לצורך תיאום עמדות ופעולות.

2. הגורם המטפל בנוער עבריין הוא בדרך כלל משרד העבודה והרווחה באמצעות שירות המבחן, חסות הנוער וכו'. עם זה, משרד החינוך והתרבות פועל למניעת עבריינות, ובמקרה שקיימת עבריינות משתף בית-הספר פעולה עם שירות המבחן לנוער לצורך בניית תוכניות שיקום.

3. התקציב הכולל למניעת אלימות ועבריינות הוא 223,000 שקל. תוכניות בית-ספריות שונות שיש בהן כדי למנוע אלימות – 780,000 שקל.

### **הקלות לחירשים בקבלה לאוניברסיטאות**

חבר הכנסת י' שמאי שאל את שר החינוך והתרבות ביום ט"ז בכסליו התשנ"ד (30 בנובמבר 1993):

חירשים הלומדים בבית-הספר התיכון זכאים להקלות שונות, דוגמת תוספת זמן בבחינות ותוספת בציון. לעומת זאת, החירשים כמעט שאינם זוכים להקלות כלשהן כשמדובר בקבלה לאוניברסיטאות. כתוצאה מכך, אחוז החירשים הלומדים במוסדות להשכלה גבוהה הוא נמוך ביותר.

ברצוני לשאול:

1. האם אוכלוסיית החירשים זכאית לרכוש השכלה אקדמית?

2. אם כן – האם נשקל לתת לציבור החירשים הקלות בבחינות הפסיכומטריות, דוגמת תוספת ניקוד וסיוע בלימוד לקראת המבחן באמצעות קורס הכנה מיוחד לחירשים?

### **תשובת שר החינוך והתרבות א' רובינשטיין:**

(לא נקראה, נמסרה לפרוטוקול)

על-פי סעיף 15 לחוק המועצה להשכלה גבוהה, התשי"ח-1958, נהנות האוניברסיטאות מחופש פעולה אקדמי ומינהלי. במסגרת זו, התנאים והקריטריונים לקבלה, הבחינות והטיפול באוכלוסיית הנבחים, לרבות הטיפול באוכלוסיות מיוחדות, נתונים בידי רשויות האוניברסיטאות.

להלן התשובה של המרכז הארצי לבחינות ולהערכה:

"המרכז הארצי לבחינות ולהערכה משקיע מאמצים מרובים על מנת לאפשר לכל נבחניו תנאי בחינה הוגנים, אשר ישקפו נכונה את הכשרים הנמדדים בבחינה.

במסגרת זו מתקיימים שני מועדי בחינה מיוחדים בשנה, ובהם אנשים בעלי מגבלות רפואיות או ליקויי למידה יכולים להיבחן בתנאי בחינה מותאמים. לשם כך מועסק במרכז הארצי לבחינות ולהערכה צוות מקצועי הכולל פסיכומטריקאי ונוירופסיכולוג הבודקים כל פנייה ואבחון ומתייעצים במקרה הצורך עם אנשי מקצוע נוספים (רופאים, מאבחנים וכו'). התנאים האפשריים הם רבים ושונים; אך חשוב להדגיש כי כל פנייה נבדקת לגופה ונקבעים התנאים המתאימים ביותר לאותו נבחן.

ספציפית לגבי נבחנים חירשים: נעשים מאמצים גדולים כדי לאפשר להם תנאי בחינה הולמים המתאימים להם. תנאים אלה כוללים: בוחן אישי, תוספות זמן והוראות בחינה בכתב (במקום בהקראה).

אשר לנושא ההכנה לבחינה – סקר מקיף, שערך לא מכבר המרכז הארצי לבחינות ולהערכה, הראה כי ההכנה היעילה ביותר לבחינה היא עצם ההתנסות והתרגול של שאלות ובחינות קודמות. לצד טופס ההרשמה לבחינה, מוצעת לשימוש של כל נבחן חוברת הדרכה רחבה, ובה כל הדרוש ללימוד ולתרגול עצמי (כולל בחינות ממועדים קודמים). לכל נבחן בתנאים מיוחדים נשלח מכתב המפרט את הדרך שבה תיערך בחינתו האישית. במכתב זה מומלץ לנבחן להתכונן לבחינתו בהתאם לתנאים אשר יינתנו לו.

בנוסף, ליד משרד הקבלה של כל אוניברסיטה פועלת ועדה לטיפול במקרים חריגים. ועדות אלה שוקלות לגופן כל אחת מהפניות המיוחדות המופנות אליהן, ובכלל זה פניות של נבחנים חירשים.

### **חפירות ארכיאולוגיות ביהודה ובשומרון**

חבר הכנסת י' עזרן שאל את שר החינוך והתרבות ביום ט"ז בכסליו התשנ"ד (30 בנובמבר 1993):

בעקבות הסכם השלום מבצעת רשות העתיקות חפירות ארכיאולוגיות באתרים שייתכן שיוחזרו.

ברצוני לשאול:

1. היכן ומדוע מבצעים עבודות, ומה הם הממצאים שנתגלו עד כה?

2. האם העבודות נעשות בתיאום עם גורמים הלכתיים?

3. האם נמצאו ממצאים שההלכה מחייבת להימנע מלפגוע בהם או לקוברם, והאם ייעשה כן?

## **תשובת שר החינוך והתרבות א' רובינשטיין:**

(לא נקראה, נמסרה לפרוטוקול)

3-1. בעקבות הסכם השלום לא חל כל שינוי בתוכנית העבודה של רשות העתיקות או בתוכנית העבודה של קמ"ט ארכיאולוגיה ביו"ש.

ולעצם העניין, ראה תשובתי על השאילתא בעל-פה שלך, מס' 230, מיום 1 בדצמבר 1993.

## **דיוור לסטודנטים מעוטי יכולת**

חבר הכנסת א"ח שאקי שאל את שר החינוך והתרבות ביום ט"ז בכסליו התשנ"ד (30 בנובמבר 1993):

"לסטודנטים רבים אין מקום ללון וחלק מהם ישנים בחדרי כיתות אוניברסיטה" – כך פורסם בעיתון "ידיעות אחרונות" מיום ט' בכסליו התשנ"ד, 21 בנובמבר 1993. בין השאר סיפר יובל מוסלי (28), סטודנט למשפטים שנה ג' באוניברסיטת תל-אביב: "בקושי מספיק לי הכסף לתשלום שכר לימוד ולמחיה, ולכן אני נאלץ לישון בחדרי הלימוד".

ברצוני לשאול:

1. מה עושה משרדך על מנת לפתור את בעיית מגוריהם של סטודנטים נזקקים, במעונות הקמפוסים?

2. האם מוקצים בתקציב המשרד סכומים נאותים לפתרון בעיות דיוור של סטודנטים חסרי אמצעים, ומה הם הסכומים לשנה זו?

## **תשובת שר החינוך והתרבות א' רובינשטיין:**

(לא נקראה, נמסרה לפרוטוקול)

1. כידוע, הטיפול הממלכתי בנושאים הקשורים בהשכלה גבוהה נתון בידי המועצה להשכלה גבוהה והוועדה לתכנון ולתקצוב, ולא בידי משרד החינוך.

לפני למעלה מעשר שנים קיבלה הוועדה לתכנון ולתקצוב החלטה שלא להפנות משאבים ציבוריים מתקציבי ההשכלה הגבוהה לשם השתתפות בבניית מעונות סטודנטים באוניברסיטאות, או לשם

סבסוד המגורים במעונות, וכן כי תקציבי הפיתוח המוגבלים העומדים לרשותה מיועדים רק למתקנים המשרתים את פונקציות ההוראה והמחקר של המוסדות להשכלה גבוהה.

באופן מיוחד מחייבת התקופה הנוכחית, שבה מתקיימת הרחבה מואצת של המערכת, הקדשה של המשאבים הציבוריים לפיתוח לשם הגדלת כושר הקליטה מבחינת מקומות לימוד.

אוניברסיטאות רשאיות, כמובן, להקצות לנושא של שירותי דיור ושירותי רווחה אחרים, דהיינו מעונות סטודנטים וכיוצא בזה, ממקורותיהן העצמיים, בכלל זה תרומות, לפי סדרי העדיפויות שהן קובעות לעצמן.

עם זאת, בעקבות פגישתי עם נציגי התאחדות הסטודנטים פניתי לשר האוצר כדי שיירתם לפתרון הבעיה, ושר האוצר הסכים לבחון אפשרות להוזיל קרקעות הסמוכות לאוניברסיטאות או לעודד יזמים פרטיים להקים מעונות סטודנטים.

2. מכספי תקציב המדינה מוקדשים משאבים לשני מפעלי סיוע מרכזיים לסטודנטים: א. קרן ההלוואות לסטודנטים – שאישרה בהתשנ"ג כ-7,000 בקשות להלוואות, שמהן מומשו 5,700 הלוואות בלבד, בשיעור של כ-11 מיליון שקל; ב. מלגות פר"ח, פרויקט חונכות, שבמסגרתו פועלים כ-14,000 סטודנטים כחונכים הזוכים במלגות בשיעור של קרוב למחצית משכר הלימוד.

נוסף על כך, נושא המלגות לסטודנטים נזקקים מטופל בכל אוניברסיטה בהתאם לכללים שהיא קובעת ולאמצעים נוספים העומדים לרשותה ושהיא מגייסת, כגון תרומות.

## **הצעת חוק משפחות חד-הוריות (תיקון), התשנ"ד-1993**

### **(קריאה ראשונה)**

#### **היו"ר ד' שילנסקי:**

אנחנו עוברים לסעיף הבא בסדר-היום: הצעת חוק משפחות חד-הוריות (תיקון), התשנ"ד-1993, של חברות הכנסת ענת מאור, נעמי בלומנטל, תמר גוז'נסקי, יעל דיין, נעמי חזן, לימור לבנת ואסתר סלמוביץ, בקריאה ראשונה. את הצעת החוק תביא חברת הכנסת ענת מאור; בבקשה.

#### **לימור לבנת (הליכוד):**

מי ישיב בשם הממשלה?

## ענת מאור (מרצ):

זו הצעת חוק בקריאה ראשונה, אין בעיות.

## היו"ר ד' שילנסקי:

אני מבין שיש לך היום הרבה מאוד בעיות, אבל ביחס לצורת הדיון אין לך בעיה.

## ענת מאור (מרצ):

אדוני היושב-ראש, חברות הכנסת, אני שמחה להציג בשם חברות כנסת מכל הסיעות, מכל גוני הקשת הפוליטית, בקריאה ראשונה, את הצעת חוק משפחות חד-הוריות (תיקון), שמשמעותו ומטרתו להרחיב את הזכויות של המשפחות החד-הוריות – לסקטורים שעד היום נבצר מהם לקבל זכויות שהן הכרחיות.

כחברי הכנסת אנו מברכים על ההישג הגדול של חוק משפחות חד-הוריות, שנחקק על-ידי הכנסת הקודמת, והביא קידום, סיוע, תמיכה ויכולת עמידה על הרגליים למשפחות חד-הוריות רבות. היום כבר יש בארצנו 60,000 משפחות חד-הוריות, שרבות מהן, בזכות אותה תמיכה, אינן נאלצות להיות נתמכות סעד או לחיות מתחת לקו העוני. נהפוך הוא, חד-הורית, או חד-הורה היא משפחה בריאה. גם מבחינה ציבורית וגם מבחינה כלכלית היא יחידה לכל דבר, ולכן חוק משפחות חד-הוריות היה הישג גדול ביותר.

מטרת התיקון המובא היום, שאושר בקריאה טרומית, ובהסכמת הממשלה, היא לפתור את בעייתן של אלו שבגין אי-הסכמה של הבעל הן מעוכבות-גט, והן בחזקת שפוטות על-ידי הבעל. הן גם לא מקבלות מעמד אישי שיתיר להן לבנות את חייהן, וגם לא יכולות ליהנות, אף שהן מגדלות לבד את ילדיהן, מהזכויות של משפחה חד-הורית. זה מצב לא נסבל.

לפיכך, סעיף 1(1) בהצעת החוק, שבא להגדיר מהו אותו "הורה יחיד", מדבר על איש שאינו נשוי ואין אדם הידוע בציבור כבן-זוגו. ובפסקה (2) נאמר: "הוא חי בנפרד מבן-זוגו תקופה של שנתיים לפחות, ופתח בהליך על-פי דין להשתחרר מקשר הנישואין ופעל במסגרת הליך זה במשך שנתיים לפחות". דהיינו, לא תהיה התניה בין השגת הגירושין לבין ההכרה במעמד של משפחה חד-הורית לקבלת כל הסיוע לפי חוק משפחות חד-הוריות.

הסוגיה השנייה קשורה לעגונות. אלה אותן נשים שבגין היעלמות הבעל מכל סיבה שהיא ולכל מקום שהוא, או בגין היותן בישראל ובעליהן חיים בחוץ-לארץ, ובמיוחד התופעה גדלה עם העלייה מרוסיה, לא יכלו ליהנות מהזכות. לפיכך, פסקה (3) באה לעגן בתיקון לחוק את המצב, שעגונה אשר הוגדרה בחוק הביטוח הלאומי כעגונה, אכן תהיה זכאית גם לכל הזכויות כמשפחה חד-הורית.

בזה אנחנו רואים הישג וברכה לכנסת כולה, ולוועדת העבודה והרווחה, שהכינה את החוק מהקריאה הטרומית לקריאה הראשונה.

עם זאת, חברות הכנסת, אדוני היושב-ראש, אני רוצה להסב את תשומת הלב לשתי סוגיות שהכנסת צריכה לעבוד עליהן, באמצעות ועדת העבודה והרווחה, בין הקריאה הראשונה לקריאה השנייה. הסוגיה הראשונה היא הבעיה של משך תהליך הגירושין. בהצעה המקורית של חברות הכנסת, בתמיכה של כל ארגוני הנשים, ובמיוחד של עמותת "עיקר", שמאגדת בתוכה את כל הארגונים שעוסקים בסוגיה החשובה והקריטית של עגונות ומעוכבות-גט, סברנו שדי בתקופה של שנה בהליך הגירושין הפורמלי, שכן יש הליך בלתי פורמלי קודם, שהוא ממושך, ארוך, ואין סיבה להתנות את המעמד ואת הזכויות של משפחות חד-הוריות בהליך של שנתיים.

הסוגיה השנייה, שהיא אולי מהותית יותר ונוגעת לאלפי נשים עולות, קשורה למצב שבו אשה חיה בישראל, בעלה נשאר בברית-המועצות לשעבר, והם לא פתחו בשום הליך גירושין רשמי. הם פשוט ניתקו את הקשרים. אנשי הביטוח הלאומי ואנשי האוצר הסבו את תשומת לבם של ועדת העבודה והרווחה לאפשרות של ניצול לרעה, ואכן, מקובל עלינו שצריך למנוע זאת. לא יכול להיות שאשה תוכר כחד-הורית, ולאחר שנה או שנתיים יצטרף אליה בעלה.

אולם, כמו שאנחנו נוהגים תמיד, אין גוזרים את החקיקה לפי אלה שחושבים איך לנצל אותה לרעה, ועל-ידי כך מקפחים אלפי נשים שאכן נפרדו. בגלל מוסד הנישואין השונה בברית-המועצות לשעבר, לא פותחים בהליכי גירוש. הקשר נותק לחלוטין ונשים רבות מתפקדות כהורות חד-הוריות במדינה שלנו. חלקן כבר שנתיים-שלוש שנים, והן אינן זכאיות לשום תמיכה ולשום הכרה.

לפיכך, אני רוצה לסכם ולומר, אני מקווה שאנחנו נאשר את הצעת החוק הזו, שהיא הצעת חוק חשובה, שהיא תקדם הישג שכבר קיים, של מתן תמיכה למשפחות חד-הוריות, ותחיל אותו גם על עגונות ומעוכבות-גט.

אני מקווה ופונה אל הכנסת, ובעיקר אל ועדת העבודה והרווחה, שבין הקריאה הראשונה לקריאה השנייה והשלישית נשכיל להיענות לצרכים, קודם כול של העולות החדשות, וגם של אחרים, שנמצאים במצב שבו אין אפשרות לפתוח בהליכי גירושין רשמיים, ולעומת זאת יש חשיבות לתת להם את הסטטוס של משפחות חד-הוריות. תודה רבה.

### **היו"ר ד' שילנסקי:**

תודה רבה. חברי הכנסת, רשימת המשתתפים בדיון ארוכה מאוד, לכן אני מודיע שלושה דברים: א. סגרתי את הרשימה; ב. אני מגביל את הזמן לשלוש דקות; ג. חברי כנסת שאינם באולם לא אקרא את שמותיהם, רק אמחק אותם מהרשימה והם יאבדו את רשות הדיבור.

אני מזמין את חבר הכנסת נעמי חזן, אחריה – חברת הכנסת לימור לבנת, ממציעות החוק.

## נעמי חזן (מרצ):

חברה.

## היו"ר ד' שילנסקי:

חברת הכנסת נעמי חזן. יש האומרים שמבחינת העברית אפשר להחיל על רבים, אבל זה לא רבים במקרה זה. צריך להגיד: חברת הכנסת.

## נעמי חזן (מרצ):

אדוני היושב-ראש, חברות וחברי הכנסת, אדוני היושב-ראש, האקדמיה ללשון העברית קבעה, שאם יש רוב נשי, אפשר להשתמש ברבים בנקבה, וזה חל גם על זכרים.

## היו"ר ד' שילנסקי:

תודה רבה שהארת את עינינו. עוד לא נתקלתי בשימוש, אבל אם את אומרת שזה בהתאם לכללי האקדמיה, זה מקובל.

## נעמי חזן (מרצ):

אני חושבת שזה יהיה מבורך במיוחד בשעות השקטות, הרציניות והחשובות של הכנסת, שבהן אנחנו עוסקים במלאכת חקיקה.

אדוני היושב-ראש, הצעת החוק הזאת באה בעצם ליצור תקדים; תקדים שיחיל על מעוכבות-גט ומעוכבי-גט, על עגונות ועל קבוצה לא מבוטלת של עולות חדשות את ההישגים שהושגו בחוק משפחות חד-הוריות. לכן, אני חושבת שיש לזה משמעות מעבר לתיקון הקטן יחסית, שמרחיב את ההגדרה של משפחה חד-הורית.

ואם תרשה לי, אדוני היושב-ראש, הייתי רוצה לפרט קצת את המספרים. במדינת ישראל יש היום בין 300 לכמה אלפי עגונות, קרי, נשים שמקום הימצאם של בעליהן איננו ידוע. מבחינת מעוכבות-גט או מעוכבי-גט, זאת אומרת אנשים שנמצאים בהליכי גירושין יחסית ארוכים, מדובר בלמעלה מ-5,000 בשלב זה.

כתוצאה מכך גם יש הצעת חוק להקים בית-דין רבני מיוחד, שיטפל בבעיות סבוכות של גירושין.

## **היו"ר ד' שילנסקי:**

חברת הכנסת לימור לבנת, את מעשנת בחוץ, אבל העשן נכנס פנימה. זה כאילו עישנת בפנים. את רוצה לעשן, שיהיה לך לבריאות, אבל את העשן תנשפי החוצה. תודה רבה.

## **נעמי חזן (מרצ):**

אדוני היושב-ראש, אני שמחה שחברת הכנסת לימור לבנת מספיק מעוניינת להקשיב. העשן, עד כמה שאני רואה, יוצא החוצה.

## **היו"ר ד' שילנסקי:**

גם אני מעריך את זה, אבל אני מחויב לשמור על הסדר. בבקשה.

## **נעמי חזן (מרצ):**

תודה רבה.

שוב, הבעיה של מעוכבות-גט ומעוכבי-גט היא בעיה סבוכה. אלפי אנשים במדינת ישראל נמנים עם הקבוצה הזאת, והלכה למעשה הם מקיימים מסגרת משפחתית במסגרת חד-הורית. עצם החלת החוק של משפחות חד-הוריות על קבוצה זו תקל את המצוקה האמיתית שקיימת היום בקרב אלפי משפחות במדינת ישראל.

הקבוצה השלישית שנכללת פה היא הקבוצה שלפי דעתי מצד אחד היא הבעייתית ביותר, ומצד אחר היא גם הנצרכת ביותר – זאת קבוצה גדולה מאוד של ראשי משפחות, בעיקר ממין נקבה, עולות מחבר העמים הרוסי, ממדינות של ברית-המועצות לשעבר, אשר אין להן כל קשר עם בעליהן. המצב שלהן חמור במיוחד. אדוני היושב-ראש, אם תרשה לי עוד דקה אחת בעניין – – –

## **לימור לבנת (הליכוד):**

על חשבוני.

## **נעמי חזן (מרצ):**

על חשבונך? – תודה.

## **היו"ר ד' שילנסקי:**

זה גם על חשבון הזמן שגזלתי ממך בחילופי הדברים עם חברת הכנסת לבנת, שלא חייבים להיות על חשבונך. אני מאפשר לך לדבר דקה נוספת.

## **ענת מאור (מרצ):**

אנחנו מעטים פה ורוצים לשמוע את דברייך עד הסוף.

## **נעמי חזן (מרצ):**

אדוני היושב-ראש, הנושא הזה באמת רציני, ואני רוצה בכל זאת להתחיל את המשפט מחדש, אם תרשה לי.

קבוצה גדולה מאוד של עולים מגיעה לארץ, כאשר בראש המשפחה עומדת בדרך כלל אשה שיש לה בעיות של קליטה בארץ, אבל מעבר לכך מערימים עליה בעיות מיוחדות. לדוגמה, אין היום הכרה על-ידי משרד הקליטה בכך שהיא ראש משפחה, אלא אם היא יכולה להשיג תעודה או מכתב או מסמך מבעלה שהוא אומנם מכיר בה כראש משפחה. נוצר עוול חמור ביותר לקבוצה הזאת. מדובר באלפי עולים, בעיקר עולות. עצם העובדה שאפשר יהיה לכלול קבוצה זו תחת המסגרת של חוק משפחות חד-הוריות, לדעתי זו פריצת דרך אמיתית.

יש לי שתי הסתייגויות ואני רוצה להעלותן, לפחות לקראת הכנת החוק לקריאה שנייה ולקריאה שלישית: א. פרקי הזמן הקבועים בהצעה בקריאה הראשונה הם שנתיים מאז התחלת ההליכים של הגירושין. לפי דעתי, זה משאיר נשים רבות במצוקה אמיתית לתקופה ארוכה יותר מדי, וצריך להגביל את התקופה לשנה אחת בלבד; ב. עדיין אין פירוט מספיק לגבי מעמדן של העולות העומדות בראש משפחות חד-הוריות, וגם את זה נצטרך לקבע על-ידי הגדרה מדוקדקת יותר בהמשך. תודה רבה.

## **היו"ר ד' שילנסקי:**

תודה רבה. חברת הכנסת לימור לבנת, ואחריה – חבר הכנסת אלכס גולדפרב.

## **לימור לבנת (הליכוד):**

אדוני היושב-ראש, חברי הכנסת, לא במקרה תרמתי את זמני, כי אני עומדת לומר דברים קצרים מאוד. אין לי חילוקי דעות מדיניים עם חברות הכנסת נעמי בלומנטל ואסתר סלמוביץ. יש לי חילוקי דעות מדיניים קשים, בוודאי היום, אבל גם בימים אחרים, עם חברות הכנסת ענת מאור, תמר

גוז'נסקי, יעל דיין ונעמי חזן. אבל אני חושבת שהעובדה שכל חברות הכנסת שנקבתי בשמותיהן עכשיו חתומות על הצעת החוק הזאת מעידה על כך, שלמרות מחלוקות קשות בנושאים רבים, יש נושאים שבהם אנחנו מתלכדות. אני חושבת, שמעבר למה שנאמר כאן לפני בעת הדיון, אין צורך להוסיף; זו חובתנו, וגם זה לא מספיק. אבל זה צעד אחד, חשוב והכרחי – יש לתקן מייד את החוק הזה ולאפשר לאותן נשים שכלואות היום במצב של עגינות, או בסירוב לתת להן גט, לפחות אותן זכויות מינימליות, באמת מינימליות, של משפחות חד-הוריות. תודה רבה.

### **היו"ר ד' שילנסקי:**

תודה רבה. חבר הכנסת אלכס גולדפרב. בבקשה.

תרשו לי, חברות הכנסת, הרי זה לא פוליטי להעיר הערה לחברות הכנסת – זה לא עניין של חברות כנסת בלבד, זה עניין של חברי כנסת.

### **לימור לבנת (הליכוד):**

אנחנו מקבלות בברכה.

### **היו"ר ד' שילנסקי:**

אני חושב שבמקרים כאלה, אילו באו אלי, כמו שבאו לחברות הכנסת ואמרו: צרפי את חתימתך – גם אני הייתי מצרף. אני מבין גם שחבר הכנסת גולדפרב – – –

### **נעמי חזן (מרצ):**

זו סוגיה של החברה הישראלית.

### **היו"ר ד' שילנסקי:**

נכון. התכוונתי להגיד, למען הכלליות, שבחוקים כאלה יש משפחות חד-הוריות שבהן הגבר הוא ראש המשפחה.

### **ענת מאור (מרצ):**

אנחנו נאמץ את הצעתך. הצעה נכונה.

### **היו"ר ד' שילנסקי:**

אפילו אם זה לא היה כך, זה עניין של כולם. באמת כדאי במקרים כאלה להחלים גם חברי כנסת.

### **לימור לבנת (הליכוד):**

רשמנו לפנינו, ואנחנו נפנה אליך בהצעות חוק נוספות שיהיו לנו.

### **היו"ר ד' שילנסקי:**

תודה רבה. בבקשה, חבר הכנסת אלכס גולדפרב, ואחריו – חברת הכנסת תמר גוז'נסקי.

### **אלכס גולדפרב (צומת):**

אדוני היושב-ראש, חברות הכנסת, ברצוני לברך את חברות הכנסת המציעות על יוזמתן הברוכה.

במדינת ישראל קיימת קבוצה נכבדת של משפחות חד-הוריות, ובאומרי משפחות אני מתכוון גם לגברים החד-הוריים, אשר נוטים לשכוח אותם בדיונים מעין אלו. לגברים חד-הוריים גידול הילדים קשה פי כמה וכמה מאשר לנשים חד-הוריות, אשר גם הן נתקלות, כמובן, בקשיים מרובים.

### **נעמי חזן (מרצ):**

למה?

### **אלכס גולדפרב (צומת):**

תופעת המשפחות החד-הוריות בישראל התרחבה מאוד עם גלי העלייה הגדולים שבהם בורכנו בשנים האחרונות. רק בקרב עולי ברית-המועצות לשעבר יש יותר מ-18,000 משפחות חד-הוריות, ומי יודע כמה עוד יעלו ומה המצב בקרב תפוצות אחרות. אני לא יודע כמה משפחות כאלה יש בקרב הוותיקים.

היוזמה המוצעת בחוק להרחבת הזכאות, מבורכת בעיני. אך אני מבקש שוב, בדיונים בנושא אל תשכחו את הגברים החד-הוריים – לא שומעים אותם, שומעים רק את הנשים – אשר להם אין מייצג ואין מי שיישא את מצוקתם וישמיע אותה.

אני קורא לחברי הכנסת לתמוך בהצעת החוק הזאת.

### **היו"ר ד' שילנסקי:**

תודה רבה. חברת הכנסת תמר גוז'נסקי, בבקשה. אחריה – חברת הכנסת אסתר סלמוביץ.

### **אסתר סלמוביץ (צומת):**

אדוני היושב-ראש, אני באה מהלוויה ואני לא מסוגלת לדבר. אני מצטערת. אני מוותרת.

### **היו"ר ד' שילנסקי:**

אני מבין אותך טוב מאוד. אבל אם תרשו לי, אני פונה אל חברת הכנסת אסתר סלמוביץ למרות זאת לקחת חלק בדיון. גם לי לא קל. גם אני הייתי בהלוויה. הייתי היום גם בניחום אבלים באלון-שבות. אנחנו חייבים להתגבר ולהראות שהחיים נמשכים. תואילי לשבת, תירגעי, ובהמשך, לקראת הסוף, נשמע את דבריך.

### **לימור לבנת (הליכוד):**

אדוני היושב-ראש, אני יכולה להבין ללבה של חברת הכנסת סלמוביץ. אני בעצמי לא הייתי מסוגלת אתמול לדבר בדיון על נושא קיצור שירות החיילות בצה"ל.

### **היו"ר ד' שילנסקי:**

אתמול ישבנו עד שעות הלילה המאוחרות, וגם היום, והערכתי מאוד את גישתך. לכן אני מציע אותו דבר לחברת הכנסת סלמוביץ.

בבקשה, חברת הכנסת גוז'נסקי.

### **תמר גוז'נסקי (חד"ש):**

אדוני היושב-ראש, כנסת נכבדה, הסיבה להגשתה של הצעת החוק הזאת, שבאה לתקן את חוק משפחות חד-הוריות, היא הטרגדיה הכפולה של אלפי משפחות חד-הוריות שבראשן עומדות בדרך כלל נשים, אם כי יש גם משפחות חד-הוריות עם גברים בראשן.

הטרגדיה המיוחדת של הנשים – וזו גם תשובתי לחבר הכנסת גולדפרב – היא שנשים נמצאות במצב שגברים אינם נקלעים אליו, וזה מצב העגינות. אין בעיה של עגונים. לכן, קבוצה שלמה של נשים שנחשבות עגונות, כלומר, שהבעלים שלהן ברחו, עזבו, נעלמו בלי לתת גט, לא נכנסו בחוק הקיים למסגרת של משפחות חד-הוריות, משום שהחוק הקיים מדבר על אשה לא-נשואה או שאיננה חיה עם בן-זוג. הן, פורמלית, מבחינת החוק, נחשבות נשים נשואות.

הבעיה השנייה היא הבעיה של העולות החדשות. העולות החדשות הגיעו מסיבות שונות, אבל לא מעטות מהן או נפרדו עוד קודם לכן, ברוסיה או בארצות המוצא האחרות שלהן, אבל הפירוד הזה אין לו מסמך רשמי, או שהן לא נפרדו אלא פשוט עזבו, וכאן החוק מאוד חמור, גם אחרי התיקון הזה.

אשה צריכה להוכיח שהגבר, כלומר בעלה הרשום, נמצא בחוץ-לארץ שלא בהסכמתה. איך אשה תוכיח את העניין הזה, שהגבר נמצא שלא בהסכמתה בחוץ-לארץ, אם, בעצם, יכול להיות שהמצב היה הפוך – היא עזבה אותו ללא הסכמתו?

המצב המשפטי המסובך הזה מחייב פתרון ייחודי מאוד. לכן אני חושבת, או שהצעת החוק החשובה הזאת, במהלך הדיון בין הקריאה הראשונה לבין הקריאה השנייה והקריאה השלישית תתוקן באופן שהחוק בעצמו יוריד את המגבלה הזאת של בקשת האישור וייתן איזה אישור יותר אובייקטיבי, בלא הצורך לחפש את ההסכמה, או שייתוסף בחוק סעיף מיוחד, שיגדיר את מעמדן המיוחד של העולות החדשות ויתחשב באופן מיוחד בבעייתיות של העולות החדשות.

אני חושבת שאחד משני הפתרונות שהצעתי יכול לסייע לאותן אלפי אמהות חד-הוריות מקרב העולות החדשות. תודה רבה, אדוני.

### **היו"ר ד' שילנסקי:**

תודה רבה. חברת הכנסת אסתר סלמוביץ, את האחרונה, בבקשה.

### **אסתר סלמוביץ (צומת):**

אדוני היושב-ראש, כנסת נכבדה, כפי שאמרתי קודם, אני חוזרת כעת מהלוויה של בני משפחת לפיד, מרדכי ושלום, השם ייקום דמם. אני לא מסוגלת לעבור לסדר-היום אחרי אירוע טרגי כזה. אני לא מסוגלת לדבר על שום דבר אחר מלבד על האירוע הטרגי שבו נכחתי עד לפני זמן קצר.

אני מבקשת את סליחתכם. תודה.

### **לימור לבנת (הליכוד):**

הממשלה צריכה לבקש סליחה. את לא צריכה לבקש סליחה מאף אחד.

### **אסתר סלמוביץ (צומת):**

תודה.

### **היו"ר ד' שילנסקי:**

אין לי מה להוסיף. חברת הכנסת סלמוביץ, בדמעות שבאות מהלב אין מה להתבייש, זה רק לכבודך ולכבודה של הכנסת.

ניגש להצבעה. נחזור לחיי השגרה. ככה זה. אנחנו ניגשים להצבעה על הצעת חוק משפחות חד-הוריות (תיקון), התשנ"ד–1993, של חברות הכנסת ענת מאור, נעמי בלומנטל, תמר גוז'נסקי, יעל דיין, נעמי חזן, לימור לבנת ואסתר סלמוביץ, בקריאה ראשונה. הפעלתי.

הצבעה מס' 8

בעד ההצעה להעביר את הצעת החוק לוועדה – 8

נגד – אין

נמנעים – אין

ההצעה להעביר את הצעת חוק משפחות חד-הוריות (תיקון), התשנ"ד–1993, לוועדת העבודה והרווחה נתקבלה.

### **היו"ר ד' שילנסקי:**

לאיזו ועדה ההצעה תעבור?

### **אסתר סלמוביץ (צומת):**

ועדת העבודה והרווחה.

### **היו"ר ד' שילנסקי:**

שמונה בעד, אין נגד, אין נמנעים, אני קובע שהצעת החוק שעכשיו הזכרתי – –

### **נעמי חזן (מרצ):**

אדוני היושב-ראש – – –

### **היו"ר ד' שילנסקי:**

רק רגע – – תעבור לוועדת העבודה והרווחה. יש לך ערעור על זה?

### **נעמי חזן (מרצ):**

לא. יש לי ערעור בנושא של סדר עבודת המליאה. הצעת החוק של חבר הכנסת סילבן שלום נמחקה מסדר-היום של חברי הכנסת, ולמרות זאת הצעת החוק הועלתה הערב, בלי לעדכן את חברי הכנסת שההצעה עומדת להידון במליאה. אני חושבת שזה נוהל לא תקין, ואני מבקשת לערער על הבאת הצעת החוק הזאת.

### **סילבן שלום (הליכוד):**

אדוני היושב-ראש – – –

### **היו"ר ד' שילנסקי:**

סליחה, כן.

### **סילבן שלום (הליכוד):**

לאחר שמזכיר הכנסת שאל אותי אם יש אישור משר החינוך והתרבות, ניגשתי לשר החינוך והתרבות וביקשתי את רשותו להעלות את הצעת החוק מחדש. שר החינוך והתרבות ניאות לכך לאחר – – – שהצעת החוק תועלה מחדש. לפיכך מזכיר הכנסת אישר את העלאתה.

אני מבקש לא להטיל דופי בעבודת הכנסת.

**נעמי חזן (מרצ):**

---

**היו"ר ד' שילנסקי:**

סליחה, סליחה, רק רגע. מזכיר הכנסת מסביר שנעשתה טעות טכנית; טעות אנוש היא שלא הספיקו לבטל את המחיקה, למחוק את המחיקה. כך, אחרי ההסבר, הכול הגיע על מקומו בשלום. אם יש לך השגות כלשהן, ודאי תוכלי להביא אותן בוועדה – – –

**נעמי חזן (מרצ):**

אני אעשה זאת.

**היו"ר ד' שילנסקי:**

--- ולשכנע ---

**נעמי חזן (מרצ):**

אני מדברת פה בשם עשרות חברי כנסת שרצו להיות נוכחים – – –

**סילבן שלום (הליכוד):**

---

**נעמי חזן (מרצ):**

---

**היו"ר ד' שילנסקי:**

הרי את יודעת שבעניין הזה לא מטפלים לא יושב-ראש הכנסת ולא אחד הסגנים שמנהל את הישיבה. אם קרתה טעות טכנית, תמיד אפשר לתקן אותה בוועדה.

חברי הכנסת, מיצינו את סדר-היום. הישיבה הבאה תהיה, אם ירצה השם, מחר, יום רביעי, כ"ד בכסליו התשנ"ד, 8 בדצמבר 1993, בשעה 09:00. ישיבה זאת, לא נשתמש עוד בביטוי – נעולה, אלא הסתיימה. אומרים שנעולה – זה לא כל כך נכון. נבדוק את הסוגיה.

הישיבה ננעלה בשעה 20:46.